

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Vztah teologie a etiky novinářské práce

Relation of theology and ethics of the newspapering

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Mgr. Libuše Martínková

Autor:

Mgr. Jana Sállová, DiS.

Praha 2013

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Libuši Martínkové za pomoc, cenné rady a připomínky při formulování tématu i při samotném psaní této bakalářské práce.

Velký dík patří bezesporu také všem novinářům, které jsem při psaní této práce oslovila a kteří si udělali čas se se mnou sejít, ať už v práci mezi natáčeními jednotlivých reportáží nebo v době dovolené místo trávení času s rodinou. Někteří mi dodávali sílu při opakovaném odložení schůzky, kdy už jsem pomalu ztrácela naději, že se s nimi sejdu a rozhovor do mé bakalářské práce se uskuteční, jindy mi poskytli kontakt na ty kolegy, s nimiž jsem se teprve plánovala sejít. Bez nich by tato práce neměla šanci vzniknout.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem Vztah teologie a etiky novinářské práce vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Vlastní text (tzn. bez anotací a příloh) má s poznámkovým aparátem celkem 260 412 znaků včetně mezer.

Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

.....
Jana Sálová

V Praze dne

Bibliografický záznam

SÁLOVÁ, Jana. *Vztah teologie a etiky novinářské práce*. Praha: Karlova univerzita, Husitská teologická fakulta, Katedra religionistiky, 2013. 114 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Libuše Martínková.

Anotace

Bakalářská práce *Vztah teologie a etiky novinářské práce* se zabývá tím, jaký vztah má teologie, respektive náboženská etika, a práce novinářů, kteří díky sdělovacím prostředkům ovlivňují ostatní lidi. V první části práce je definice, původ a vývoj etiky, její spojení s náboženstvím, respektive s teologií. Poté se práce popisuje to, jaká legislativa upravuje práci novinářů a zda a nakolik jsou propracována novinářská etická pravidla. Druhou část práce tvoří rozhovory s vybranými novináři, které se zaměřují na to, jakým způsobem tyto novináři dodržují pravidla profesní etiky. Tyto poznatky jsou pak sumarizovány v závěrečné části této bakalářské práce, kde je definován vztah teologie a etiky novinářské práce.

Annotation

The thesis *Relation of theology and ethics of newspapering* deals with relations of theology or religious ethics to the work of journalists who – due to their presence in media – can influence other people's opinions. In the first part of the thesis there is presented definition, origin and development of ethics and its connections to religion and theology and further the thesis describes legislation that regulates work of journalists and the level of journalistic ethic rules. Second part of the thesis consists of interviews with selected journalists, that focus on the way the journalists keep the these rules. The informations gained from these two parts are then summarized in the final part of the thesis, that defines the relation of theology and ethics of newspapering.

Klíčová slova

Žurnalistika, novinář, etika, etický kodex, legislativa, teologie, náboženství, víra, aplikace etiky v praxi.

Keywords

Newspapering, journalist, ethics, code of ethics, legislation, theology, religion, belief, application of ethics in practice.

Obsah:

Seznam zkratk	8
1. Úvod	9
2. Etika	12
2.1 Co je to etika?	12
2.2 Historický vývoj etiky	12
2.2.1 Starověk	13
2.2.1.1 Egypt	13
2.2.1.2 Mezopotámie	14
2.2.1.3 Kenaán	15
2.2.1.4 Izrael	16
2.2.1.5 Řecko	18
2.2.2 Středověk	19
2.2.2.1 Patristika	20
2.2.2.2 Scholastika	21
2.2.3 Novověk	22
2.2.3.1 Utilitarismus	23
2.2.3.2 Kant a kategorický imperativ	24
2.2.3.3 Existenciální přístup	25
2.2.3.4 Situační etika	26
2.3 Základní etické přístupy	27
2.3.1 Deskriptivní etika	27
2.3.2 Normativní etika	27
2.3.3 Metaetika	27
2.3.4 Aplikovaná etika	27
3. Náboženství a etika	29
3.1 Přístupy ke vztahu náboženství a etiky	29
3.1.1 Autonomní přístup	29
3.1.2 Heteronomní přístup	30
3.1.3 Teonomní přístup	30
3.2 Etika a teologie	30
3.3 Svědomí	32
4. Etika novinářské práce	33
4.1 Normativní úprava novinářské práce	33

4.1.1 Legislativa	33
4.1.2 Etické kodexy	37
4.2 Základní etické principy v práci novinářů	39
4.3 Sporné momenty v práci novinářů	40
6. Rozhovory s novináři	43
6.1 Tomáš Etzler	43
6.2 PhDr. Miroslav Karas	47
6.3 PhDr. Václav Moravec	51
6.4 Josef Pazderka	53
6.5 Jan Petránek	60
6.6 Karel Rožánek	69
6.7 Martin Řezníček	74
6.8 Zdeněk Velíšek	81
6.9 Marek Wollner	88
7. Závěr	93
8. Resumé	101
9. Summary	103
Seznam literatury	105
Seznam příloh	109
Přílohy	110

Seznam zkratek

- * APEC, Asia-Pacific Economic Cooperation, Ekonomické seskupení Asie a Tichomoří
- * BBC, British Broadcasting Corporation, rozhlasová a televizní společnost veřejnoprávního vysílání ve Velké Británii
- * BGAN, Broadband Global Area Network, mobilní komunikační systém pro přenos širokopásmové bezdrátové hlasové a datové komunikace
- * CNN, Cable News Network, kabelová televizní společnost, první čistě zpravodajský kanál vysílající 24 hodin denně v USA
- * ČR, Česká republika
- * ČRo, Český rozhlas
- * Čs. rozhlas, Československý rozhlas
- * ČT, Česká televize
- * ČTK, Česká tisková kancelář
- * Fox, Fox Broadcasting Company, americká televizní síť – součást News Corporation Ruperta Murdocha
- * KGB, Комитет государственной безопасности, Výbor státní bezpečnosti
- * NEFA, North Eastern Fronture Area, Severovýchodní frontová oblast
- * n. l., našeho letopočtu (tj. po Kristu, v židovském prostředí se používá občanský letopočet)
- * OIRT, Organisation Internationale de Radiodiffusion et de Télévision, Mezinárodní organizace pro rozhlas a televizi
- * OSN (anglicky UNO), United Nations Organization, Organizace spojených národů
- * SSSR (rusky СССР), Союз Советских Социалистических Республик, Svaz sovětských socialistických republik
- * StB, Státní bezpečnost
- * תנ"ך, Tanach, akrostich složený z תורה (Tóra – Zákon, Pentateuch – 5 knih Mojžíšových), נביאים (Nevi'im - Proroci) a כתובים (Ktuvim – Spisy), v křesťanském pojetí Starý zákon
- * UOIF, Union des organisations islamiques de France, Unie islámských organizací ve Francii

1. Úvod

Zřejmě veškerou lidskou činnost v soukromí, v práci nebo ve škole provází určitá etická pravidla. Většina z nás se řídí určitým obecným základem, který platí pro všechny lidi a ze kterého vycházejí etická pravidla platná pro jednotlivé profese. Stejně jako má svá etická pravidla práce faráře nebo teologa, tak je má i práce novináře. V roce 2006 jsem během studia judaistiky na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy měla možnost vykonat praxi v náboženské redakci České televize. Z ní jsem se potom dostala do zpravodajství této instituce, kde jsem zůstala jako externí spolupracovník ČT¹ (poté jsem přešla do redakce aktuální publicistiky, kde jsem se později stala interním zaměstnancem). Díky pravidlům, kterými bych se při své práci měla řídit, a díky přednáškám o etice žurnalistiky na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, jsem se začala zamýšlet nad tím, jak by měla vypadat práce novináře z hlediska etických norem. Jakým způsobem mohou novináři zjišťovat informace? Co novináři dělají pro to, aby informace, které ve svých příspěvcích přináší divákům, čtenářům nebo posluchačům, byly co nejvyváženější a nejobjektivnější? Jakým způsobem chrání lidi, kteří jim poskytnou nějaké informace? Mají jen informovat bez toho, že by vstoupili do běhu událostí (tudíž mají být jen pozorovateli)? Nebo mohou ze své role pozorovatele vystoupit, a pomoci například ve chvíli, kdy jde o život? Podobných otázek není málo.

Ve své bakalářské práci se chci zaměřit na to, jaká etická pravidla novinářská práce má. K výběru tohoto tématu mě vedly dva důvody. Za prvé to byla, jak už jsem zmiňovala, práce v ČT a přednášky na FSV UK. Druhým důvodem je skutečnost, že se novináři „nepohybují ve vzduchoprázdnu“, ale setkávají se při své práci s lidmi s různými zvyky z různých kultur, kteří vyznávají různá náboženství, a mají tak jedinečnou možnost ovlivnit vnímání lidí určité kultury nebo určitého náboženství lidmi jiné kultury nebo jiného náboženství.

Navíc bych ráda zjistila, nakolik ovlivňuje práci novináře právě náboženství. Chtěla bych se soustředit na otázku, zda reportérova osobní víra nebo naopak ateistický přístup ovlivňují jeho práci, a to zejména v případě, že předmětem zpravodajské události je náboženská otázka. A nejen to, chci si položit otázku, zda novináři může víra v Boha pomoci rozumět tématu, které zpracovává.

Také objektivita podávání informací o náboženství by měla být dalším bodem mého zájmu – otázkou v tomto případě je, zda čeští novináři pocházející ze „západního“, resp. evropského prostředí mohou objektivně a nezájatě informovat o událostech, které se dějí na jiných kontinentech, s jinou kulturou, jiným náboženským pozadím apod. Nakolik je pak práce novináře (ve snaze být co nejobjektivnější) podobná třeba práci badatele v terénu, který zkoumá jinou kulturu?

V první části své bakalářské práce bych se chtěla zaměřit na definování etických pravidel žurnalistiky. Nejprve zmíním zákony, které se týkají žurnalistiky, a tzv. kodexy, co to kodex je, kolik jich je, kdo ho má, atd. A samozřejmě nezapomenu ani na konkrétní pravidla žurnalistiky, ať už ta obecná nebo ta, která novinář využije v extrémních nebo krizových situacích. Ráda bych specifická pravidla

¹ ČT, Česká televize – viz Seznam zkratk

žurnalistické etiky porovnávala s „obecnějšími“ etickými zásadami, tak jak jsou známy v oborech teologie, event. filozofie – domnívám se totiž, že právě teologie, případně filozofie, byly vědecké a více-méně teoretické obory, které pomohly utvořit i etické kodexy pro praktickou novinářskou práci.

V další části bych chtěla na základě rozhovorů s několika kolegy ukázat, jak tuto etiku uplatňují ve své práci, a to hlavně na místech, která jsou z nejrůznějších důvodů výjimečná. Proto jsem s prosbou o rozhovor oslovila několik následujících novinářů:

- Marka Vítka, který jezdí do Afghánistánu a řady afrických zemí, kde je špatná situace (válečný stav, zhroucení státních institucí, neuspokojivá ekonomická a bezpečnostní situace obyvatelstva, různá situace obyvatelstva z hlediska dodržování lidských práv a svobod, atd.);
- Tomáše Etzlera, který má za sebou spolupráci se CNN² a českou redakcí BBC³, působil jako zpravodaj na Haiti, v Iráku, Afghánistánu a Libanonu při válečných konfliktech a nyní je zpravodajem ČT v Číně;
- Miroslava Karase, který byl do srpna 2012 stálým zpravodajem ČT v Polsku, ale jezdil pravidelně i do Pobaltských republik, Ukrajiny a Běloruska (kde řada organizací upozorňuje na porušování lidských práv), nyní je stálým zahraničním zpravodajem v Rusku;
- Michala Kubala, který informoval z války v Afghánistánu a Iráku, v Iráku byl zajat, poté působil jako vedoucí zahraniční redakce, od roku 2007 až do roku 2012, působil jako stálý zahraniční zpravodaj ve Spojených státech,
- Karla Rožánka, který mimo působení v domácí redakci zpravodajství ČT, jezdí také do zemí bývalé Jugoslávie a Afghánistánu;
- Martina Řezníčka, který po odjezdu Michala Kubala v roce 2007 začal pracovat jako vedoucí redaktor zahraničního zpravodajství, po prezidentských volbách koncem roku 2012 vystřídal Michala Kubala (prezidentské volby v USA „pokrývali“ společně) na postu stálého zahraničního zpravodaje v USA, má zkušenost z české redakce BBC;
- Zdeňka Velíška, který působí v Etickém panelu ČT a který jako novinář informoval o nepokojích přistěhovalců ve Francii (dokonce upozorňoval na jejich vznik ještě před tím, než opravdu vypukly);
- Václava Moravce, který je nejen uznávaným moderátorem a má zkušenosti z české redakce BBC, ale je i pedagogem na FSV UK, kde mimo jiné učí úvod do etiky novinářské práce a na této fakultě vedl i řadu závěrečných prací, které se věnují různým aspektům etiky žurnalistiky;
- Martina Jazairiho, který působil jako zpravodaj ČT v Rusku a byl i při válečném konfliktu v Afghánistánu a Iráku;
- Josefa Pazderku, který dříve pracoval v humanitární organizaci Člověk v tísni, po působil jako stálý zahraniční zpravodaj ČT v Rusku, poté pracoval v zahraniční redakci ČT a v srpnu 2012 vystřídal Miroslava Karase ve Varšavě;

² CNN, Cable News Network – viz Seznam zkratk

³ BBC, British Broadcasting Corporation – viz Seznam zkratk

- Marka Wollnera, který je dramaturgem Reportérů ČT a je i vedoucím týmu lidí, kteří tento pořad věnují se investigativní žurnalistice připravují;
- Jana Petránka, který pracoval jako zahraniční korespondent Československého rozhlasu v Indii, Pákistánu, SSSR⁴, Vietnamu a v Číně a v současnosti je externím spolupracovníkem Českého rozhlasu a působí jako komentátor i v ČT
- a Petru Procházkovou, která jako novinářka působila v řadě zemí, s Jaromírem Štětinou spoluzakládala soukromou informační agenturu Epicentrum⁵ a s Janou Hradilkovou sdružení Berkat (jako humanitární pracovnice působila i v rámci Ruska a Afghánistánu).

Záměrně jsem si vybrala novináře, kteří nepůsobili nebo nepůsobí ve stejných zemích ve stejném období. Chtěla bych v rozhovorech s nimi ukázat, čím se novinář musí vždy na každém místě řídit, co je společné pro práci v každém prostředí, do kterého se novinář dostane. A nejen to, chtěla bych ukázat i to, která pravidla jsou specifická jenom pro tu jednu konkrétní zemi nebo oblast, protože se na práci novináře v té které zemi odráží náboženství, válečná, sociální nebo politická situace v zemi a řada dalších vlivů.

Tyto poznatky bych chtěla sumarizovat v závěrečné části své bakalářské práce a definovat vztah teologie a etiky k novinářské práci.

⁴ SSSR, Svaz sovětských socialistických republik – viz Seznam zkratk

⁵ G plus G. *Jaromír Štětina*. [online]. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.gplusg.cz/?path=autori/jaromir-stetina>>.

2. Etika

„Etika má objektivní a subjektivní stránku, z nichž první se týká rozumu, druhá citu. Obě tyto stránky se vzájemně doplňují a obě jsou integrující součástí etiky vůbec...“

Hans Jonas⁶

2.1 Co to je etika?

Pojem etika pochází z řeckého *éthos*, což znamená obyčej, mrav, zvyk. Etikou rozumíme filosofickou, vědní disciplínu, která se zabývá studiem mravního chování, mravního cítění, mravních hodnot a norem, mravních povinností. Dříve se nazývala mravouka nebo mravověda. V této oblasti se můžeme setkat i s pojmem morálka.

Přestože etika i morálka jsou odvozeny z řeckého a z latinského pojmu stejného významu, nejsou používána v totožném významu. Proto se mezi těmito termíny rozlišuje tím způsobem, že se etika zabývá teorií a obecnými otázkami, morálka naproti tomu praxí a konkrétními případy. Etiku můžeme chápat jako soubor norem chování, které si určitá společnost vytvoří sama, naopak morálka je to, co dané společnosti „vnucuje“ zvenčí náboženské nebo filosofické přesvědčení.⁷

Ovšem etika jako taková není pouze jakýsi „seznam“ norem chování, mravnost a etické chování se projevuje také tím, jakým způsobem daný člověk přemýšlí a jak se chová. Moralita jako taková se ovšem týká nejen samotného jedince, ale i celé společnosti. Nemůžeme z ní vyloučit rozum ani cit, její rozhodování se odehrává na vědomé i nevědomé úrovni a ovlivňují ji různé věci za různých období. Svou morálku mají všichni lidé, ctnostní i těžcí zločinci.⁸

2.2 Historický vývoj etiky

Chápání etiky nebylo vždy totožné s tím, jak tento pojem vnímáme dnes. Proto se nyní v krátkosti pokusím nastínit její historický vývoj, který začnu výběrem některých starověkých kultur, budu pokračovat středověkou etapou a přes novověk se dostanu až do současnosti.

⁶ MORAVEC, Václav. *Etika a česká média*. In BERÁNEK, J. – HEKERLOVÁ, S. *10 let v českých médiích*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 50. ISBN 80-7178-925-9.

⁷ Viz THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 42 – 43. ISBN 80-7178-806-6.

⁸ Viz MORAVEC, Václav. *Etika...* s. 50.

2.2.1 Starověk

Ve starověku se etika zprvu objevila v hrdinských zpěvech, pověstech a náboženských spisech a odvíjela se od náboženských představ, kdy nositeli vlastností, které byli pokládány za mravně nejcennější a nejdokonalejší, byli bohové.⁹ Naproti tomu první národ, který k etice přistupoval vědecky, byli Řekové, i když i zde se zprvu setkáme s mytologickým (respektive básnickým) přístupem k etice.¹⁰ Než se ovšem dostanu ke krátkému přehledu přístupů k etice v této době v Řecku, ráda bych se zmínila o podobě etiky v ostatních starověkých zemích Blízkého východu (záměrně jsem vybrala následující země, protože se domnívám, že s některými jejich normami se buď setkáme i v dnešní době nebo některé z etických norem měly alespoň minimální vliv na podobu naší současné etiky).

2.2.1.1 Egypt

Úroveň egyptské etiky je označována za vysokou s řadou humanistických rysů. Důvodem byl údajně fakt, že Egyptané nebyli bojovníky jako jejich sousedé (a byli proto považováni za změkčilé), navíc pod vlivem své kultury pohrdali těmi, kdo se nechali zmítat city, a měli tendenci formalizovat lidské jednání a vztahy.¹¹ O egyptské etice vypovídají egyptské mudrosloví (to bylo ostatně oblíbené po celém Blízkém východě té doby), náhrobní nápisy a Kniha mrtvých. Podstatou mudrosloví je „přesvědčení, že celým světem vládne racionální etický řád, který je možné odečíst z běhu událostí.“¹² Tento řád ztělesňovala bohyně Maat a kdo se choval v duchu tohoto řádu, nejen že si ušetřil v životě trápení a neúspěch, ale došel během svého života vážnosti a přízně u vladaře, mocných lidí a bohů (podobnou představu o moudrosti máme doloženou i jinde, např. v Izraeli).¹³ Náhrobní nápisy mají v Egyptě formálně podobu vyznání zesnulého, které zmiňuje, co tento člověk za svého života vykonal. Ve skutečnosti je to chvalořeč na mrtvého, kterému se přičítají takové vlastnosti, aby obstál u podsvětního soudu.¹⁴ Kniha mrtvých (přesněji „Kniha ducha X. Y.“ nebo „Kniha zářícího ducha X. Y.“¹⁵) je „průvodce“ na cestu do záhrobí, kterého si zemřelý bral s sebou do hrobu. Tato „kniha“ měla zemřelému pomoci obstát na podsvětním soudu, a navíc v ní byla zásoba účinných zaříkávacích, která by mu umožňovala podle libosti vracet se na svět.¹⁶

⁹ Viz BLÁHA, Inocenc Arnošt. *Ethika jako věda: úvod do dějin a teorie mravnosti*. Brno: Atlantis, 1991. s. 7 – 8. ISBN 80-7108-023-3.

¹⁰ Viz *Ibid.* s. 8.

¹¹ Viz HELLER, Jan. *Starověká náboženství. Náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu*. Neratovice: VERBUM Publishing s. r. o., 2010. s. 87. ISBN 978-80-903920-2-1.

¹² *Ibid.*, s. 87.

¹³ Viz *Ibid.* s. 88.

¹⁴ Viz *Ibid.* s. 89.

¹⁵ *Ibid.* s. 89.

¹⁶ Viz *Ibid.* s. 89 - 91.

Jak jsem již zmiňovala, etickou normou byla v Egyptě bohyně Maat, která zosobňovala pravdu, spravedlnost a řád. Její jméno znamená základ nebo základnu (respektive bázi pro sochu), z tohoto významu poté vznikl „pojem ontologického základu celého kosmu, pojem „světového řádu“, na němž spočívá celý svět, pojem kosmické harmonie, práva, spravedlnosti a pravdy.“¹⁷ Vláda Maaty se projevovala skrze krále, byla ztotožňována s panovníkem, který „činil Maat“, podle ritu obětoval její obraz či sošku. Král vytvářel a udržoval řád vydáváním zákonů.¹⁸ Základem mudrosloví bylo přesvědčení, že Maat je poznatelná a naučitelná, a učinila člověka ctnostným, pokud ho naučila žít ve shodě se sebou. V tomto se Egyptané shodovali s Řeky (konkrétně se Sokratem a jeho následovníky).¹⁹

V Egyptě přírodní řád přecházel do etiky. Nejvyšším cílem bylo překonání smrti a získání posmrtné blaženosti. K tomu stačilo se držet kosmického řádu, který byl sám o sobě dobrý, nebylo třeba cokoli měnit (změna byla pouze ke škodě, zhoršení). Vzhledem k tomu, že základní ctností bylo podřízení se kosmicko – etické harmonii, existovaly dva základní postoje – mlčenlivec (člověk, který byl tichý a trpělivý, který se podřizoval) a vášnivec (buřič, plný vzdoru).²⁰

2.2.1.2 Mezopotámie

Pramenů, ze kterých můžeme čerpat informace o mezopotamské etice, je několik, některé nepřímé, jiné přímé. Mezi nepřímé patří mýtické texty, protože normy, které v té době platily, můžeme odvodit z hodnocení jednání protagonistů, kteří se v tom kterém textu objevují.²¹ Dalším nepřímým pramenem jsou chvalořeči, především chvalořeči králů, např. zpráva o reformách Urukaginy (ve které se dovídáme např. o tom, že Urukagina zrušil vykořisťující systém poplatků za různé úřední úkony).²² Chvalořeč nalezneme i v úvodu Chammurabiho zákoníku, kde jsou nastíněny určité etické postoje tohoto panovníka.

Samotné zákoníky jsou jedním z přímých pramenů, ve kterém mají etické principy podobu právních norem. Zmíněný Chammurabiho zákoník je nejzávažnější a nejobsáhlejší zákoník, nejstarším je ovšem ten, který vydal urský vladař Urmamm, kde např. nalezneme úpravu přesných měrných a váhových jednotek nebo obranu před zneužíváním úřední moci. Přes značné poškození tabulky nasvědčuje zachovalá část textu tomu, že místo zákona odvety („oko za oko“) existovala možnost peněžité náhrady.²³ Mezi přímé prameny etiky patří také zpovědní zrcadla, která se používala při exorcismech. Pokud tehdejší člověk porušil kosmický řád (označovaný jako me, přičemž se nerozlišovalo mezi kultickým a etickým porušením a roli zde nehrála ani skutečnost, zda to bylo

¹⁷ *Ibid.* s. 91.

¹⁸ Viz *Ibid.* s. 91 - 92.

¹⁹ Viz *Ibid.* s. 92.

²⁰ Viz *Ibid.* s. 93.

²¹ Viz *Ibid.* s. 213.

²² Viz *Ibid.* s. 214.

²³ Viz *Ibid.* s. 215.

vědomé či nevědomé porušení), upadl do ne-řádu, ať už v podobě nemoci, neúspěchu nebo nesnáze. Postiženému se předložil výčet hříchů, aby zjistil, čeho se dopustil a čeho ne, tedy co je příčinou jeho problémů. K uváděným hříchům patřilo např. utlačování chudého.²⁴ Cílem tohoto pátrání bylo potlačení hříchu. Na rozdíl od biblického pojetí se hřích mohl napravit, a to magickým obřadem, kterým se porušený řád scelil a hříšník se ochránil před trestem. V mezopotamském pojetí se setkáváme jen v minimální míře s vírou v posmrtný soud a posmrtnou odplatu a trest. Zda se mrtvý dostane do podsvětí záleželo na způsobu smrti a pohřbu, ne na mravním postoji během života.²⁵

Do etiky Mezopotámie se promítala představa „objektivního božského řádu“.²⁶ Do kosmického řádu (který byl předem daný) měly proniknout věštby (užívalo se např. lekanomantie – věštění z obrazců na hladině, oniromantie – věštění ze snů či hepatoskopie – věštění z vnitřností zvířat, o kterém se zmiňuje i Starý zákon).²⁷

2.2.1.3 Kenaán

O etice v Kenaanu se dozvídáme pouze z nepřímých pramenů. Jedním z nich je Starý zákon. Ten je sice bohatým, ale díky pohledu Izraelců na své sousedy a díky tomu, že je Starý zákon i polemikou ke kultu svých sousedů, i tendenčním pramenem.²⁸ Je ovšem pravdou, že Izraelci po příchodu do země převzali řadu etických principů a zvyků od svých předchůdců či sousedů, včetně Kenaanců (např. „představy o hříchu, spravedlnosti a božské odplatě, etické základy rodinného a kmenového sourozenství, péče o jeho slabé členy, zvláště vdovy a sirotky, zásady pohostinství a vůbec řada sociálně právních opatření, která mírnila třídní rozdíly a leckdy umožňovala i otrokům poměrně lidský život“).²⁹ Dnes je ale těžké rozlišit, co je původem kenaanské. Dalším nepřímým pramenem jsou kenaanské mytologické, především ugaritské, texty. Ovšem ani ony nejsou ve výpovědi o kenaanské etice úplně přesné. V těchto textech se jednak můžeme setkat i s takovým chováním bohů, které bylo podle tehdejších norem nepřijatelné (stejně jako u těch antických), ale mohli si takové jednání dovolit prostě proto, že to byli bohové (u lidí by toto chování neprošlo). A díky tomu, že se takové texty tradují dlouhou dobu, mohou zachytit i dávno minulé, zapadlé nebo nepraktikované zvyky, proto tento druh textu opět podává „deformovaný“ obraz kenaanské etiky.³⁰ Za nejspolehlivější pramen o kenaanské etice jsou považovány zprávy o způsobu života tehdejšího obyvatelstva Kenaanu – ať už mají podobu vykopávek (tedy různých nálezů hmotné kultury) až po zmínky o chování a zvycích Kenaanců v mezopotamských a egyptských textech.³¹

²⁴ *Ibid.* s. 215.

²⁵ *Ibid.* s. 216.

²⁶ *Ibid.* s. 213.

²⁷ *Ibid.* s. 202 - 203.

²⁸ *Viz Ibid.* s. 353.

²⁹ *Ibid.* s. 353 - 354.

³⁰ *Ibid.* s. 354.

³¹ *Ibid.* s. 354 - 355.

V Kenaanu nenajdeme žádný klíčový pojem jako tomu bylo v Egyptě u Maat – „pravdy“ a v Mezopotámii u me – „řádu“, sice je mezi teoforními jmény doložen bůh Sedeq (hypostaze „spravedlnosti“), ovšem v kenaanském myšlení nehrál nějakou významnější úlohu.³² Podstata kenaanského kultu byla v přivolání a rozhojnění života, proto z pohledu Kenaanců bylo etické vše, co rozmnožovalo život (bylo to dáno přírodními podmínkami, v Syropalestině totiž nebyla řeka, která by se pravidelně a hlavně samovolně vylívala z koryta jako v Nil v Egyptě, ani zde nebyl zavlažovací systém jako v Mezopotámii). Úroda (a tedy logicky i přežití) závisela na dešti a jeho příchod se ovlivňoval magickým ritem a podle míry úspěchu či neúspěchu i jeho stupňováním. V tomto můžeme najít rozdíl mezi Kenaanem a starověkým Izraelem. U Kenaanců člověk pomocí sexu (tedy plození a rozmnožování) mohl rozmnožovat život, díky sexu byl nejen podobný bohům, ale mohl bohy dokonce ovlivňovat. Sex byl tedy posvátným prvkem, prostřednictvím kterého se dal přivolat život.³³ Izraelský Hospodin se nedal nijak ovlivnit, proto se v izraelské víře s podobnými magickými prvky nesetkáme. I když i ve Starém zákoně nalezneme „plodte se a množte“ (Gn 1,28), pohybujeme se čistě v lidské rovině (bez přiblížení k té sakrální).³⁴ Dalším způsobem, jak rozmnožit život, byly oběti (i lidské). Kenaanští bohové potřebovali neustálé dodávání životní síly, jestliže měli působit ve prospěch svých uctíváčů. Protože to byly jakési „akumulátory“, ve kterých se shromažďovala životní síla všeho obětovaného, a proto bylo žádoucí obětovat to, co v sobě mělo co nejvíce síly (tedy hlavně mladá zvířata, nebo dokonce děti). U Izraelců měla i oběť jiný význam, ta totiž neměla Hospodinu dodávat sílu, ale jako oběť smíření (prosba za odpuštění) a oběť vděčnosti (poděkování) byly obdobou modlitby³⁵ (v chrámové době obětovali i Izraelci – od zboření Chrámu a přenesení bohoslužeb do synagogy se však již oběti nepraktikují). Rozdíl tedy nebyl v obsahu, ale v metodě, jakým se měl život rozmnožovat.³⁶

2.2.1.4 Izrael

Etika ve starém Izraeli vycházela ze vztahu k jeho bohu – Hospodinu (יהוה), který je určen smlouvou (tu nalezneme ve Starém zákoně). To ovšem nebyl jediný faktor, který měl na její vývoj vliv. Jak jsem již naznačila výše, výrazný podíl na podobě izraelské etiky měli její sousedé (např. Kenaan, od kterého Izraelci převzali řadu etických ustanovení), a samozřejmě se na ní podepsal i životní styl starého Izraele (konkrétně zprvu nomádský způsob života – který se odrazil např. na podobě pohostinství či ochraně hosta, pozdější usazování, vznik samostatného státu, atd.). Vývoj životního stylu a v závislosti na tom i etických norem máme zachycen ve Starém zákoně.

³² *Ibid.* s. 355.

³³ *Ibid.* s. 355 - 356.

³⁴ *Ibid.* s. 356.

³⁵ *Ibid.* s. 356 - 357.

³⁶ *Ibid.* s. 356.

Jak jsem již zmínila, o životě a tedy i etice starého Izraele vypovídá Starý a později i Nový zákon. Jedním z významných a obecně uznávaných etických textů, které mají svůj původ v Bibli (podle křesťanského řazení ve Starém zákonu, v judaismu je tento text součástí Tóry – hebr. תורה), je Desatero. Vykladači k tomuto textu obvykle přistupují jako k textu etické povahy, respektive k základnímu etickému textu naší kultury, jindy jako k historickému dokumentu.³⁷ Ovšem Desatero jako takové není jediným etickým textem Starého zákona, celou řadu etických ustanovení nalezneme v podstatě v celé Tóře (tedy Pěti knihách Mojžíšových).

Další specifickým druhem literatury, kterou můžeme chápat jako zdroj etických ustanovení starého Izraele, je tzv. mudroslovná literatura, která byla oblíbená na území celého Blízkého východu (jak jsem již zmiňovala v předešlém textu), a jako takovou ji máme doloženu jak v Tanachu (hebr. תנ"ך)³⁸, např. v podobě knih Přísloví, Kazatel či Job, tak i mimo něj, např. v Knize moudrosti či Sírachovci. Ráda bych zde zmínila i přítomnost prorockých knih v Tanachu, protože proroci „zprostředkovávali styk mezi Bohem a lidmi“ a zjednodušeně řečeno na řadě míst najdeme jejich výroky, kterými volali lid k dodržování Božích přikázání (tedy rozumějme k etickému chování).

Významnou oblastí, která zachycuje stav i vývoj židovské etiky a která dodnes ovlivňuje židovskou společnost, je rabínská literatura. Nejrozsáhlejším dílem je Talmud (hebr. תלמוד), přičemž existují dvě verze – Babylonský a Palestinský (neboli Jeruzalémský) a každá má svá specifika. Pro potřeby této práce však považuji za podstatnou „pouze“ existenci tohoto díla a jeho význam, respektive dopad na židovskou společnost.³⁹ Základem Talmudu je Mišna (hebr. משנה neboli „ústní zákon“ zapsaný a kodifikovaný přibližně roku 200 n. l.).⁴⁰ Mišna je doplněna Gemarou (hebr. גמרא), což je podrobný komentář k právním ustanovením Mišny, který byl vytvořen přibližně v letech 200 – 500 n. l.⁴¹ Talmud jako takový je „záznamem“ diskusí o různých aspektech běžného života rozdělených do šesti částí – konkrétně Zera'im (hebr. זרעים, Semena – o zemědělských zákonech), Mo'ed (hebr. מועד, Období či Svátek – o zákonech pro svaté dny), Našim (hebr. נשים, Ženy – o manželském zákoně), Nezikin (hebr. נזיקין, Škody – o civilním a trestním právu), Kodašim (hebr. קדשים, Svaté věci – o obětech a chrámové službě) a Teharot (hebr. טהרות, Čistota – o zákonech o rituální čistotě a nečistotě). Vývoj právních ustanovení ovšem neskončil uzavřením gemary. Existuje řada komentářů k Talmudu, komentáře některých rabínů dosáhly vysoké známosti a vlivu (např. Rašiho či Maimonida). Díky systému předkládání problémů představitelům významných

³⁷ Tomuto tématu se věnovala řada autorů u nás i v zahraničí, v češtině mohu jmenovat například J. Heller v článku Desatero – Úvod a výklad (Studie a Texty KEBF č. 7), Praha 1984; J. M. Lochman v knize Desatero. Směrovky ke Svobodě. Praha 1994 či M. Stern v knize Desatero v životě židů a křesťanů, Praha 2006. Desatero jako vyznavačský text (aby se vyhnul obvyklému klišé, jak autor zmiňuje v úvodu knihy) zpracoval ve své studii Desítka J. Beneš (knihy byla vydána v Praze: Návrat domů, 2008).

³⁸ Viz Seznam zkratk.

³⁹ Viz heslo Talmud in NEWMAN, Ja'akov - SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. 1. vyd. - dotisk. Praha: Sefer, 2004. s. 221 – 223. ISBN 80-900895-3-4.

⁴⁰ Viz heslo Mišna in *Ibid.* s. 119.

⁴¹ Viz heslo Gemara in *Ibid.* s. 37.

babylonských a jeruzalémských akademií (v době vzniku Talmudu, později se tyto problémy předávali k řešení ješivám, což se děje dodnes) se vytvořila rozsáhlá literatura respons (halachická, tj. právního typu), která dnes obsahuje přibližně 40 000 děl a řeší kromě řady dalších problémů např. technický pokrok, přerušování těhotenství, antikoncepci, transplantace orgánů či pitvy.⁴²

2.2.1.5 Řecko

Jak už jsem předslala v úvodu této kapitoly, Řekové byli první, kdo začal k etice přistupovat vědecky (vždyť právě u Řeků byl rozum „synonymem dobrého a správného obcování so skutečnosťou“⁴³). Ovšem nutno dodat, ani samotným Řekům se nevyhnul vývoj (od počáteční otázky podstaty přírody a jejího řešení spíše city a až později rozumem)⁴⁴ a ovlivnění ostatními kulturami (jsem si vědoma toho, že téma etiky a filosofie vůbec v antickém Řecku je značně široké, proto se zde pokusím vypíchnout pouze z mého pohledu nejdůležitější momenty vývoje – podrobněji se tomuto tématu věnuje celá řada publikací, z některých v této práci cituji).

V antickém Řecku byla etika značně propojená s tehdejší filosofií. Filosofie ovšem neměla totožný význam, v jakém ji chápeme nyní (tedy „milovat moudrost“), ale chápali ji jako „přisvojovat si vědomost“.⁴⁵ Řekové tedy pomocí filosofie hledali vlastní místo ve světě⁴⁶ a k tomu, aby se člověk lépe orientoval ve společnosti a uměl rozumět světu ku prospěchu celé obce (z morálního hlediska dobře), pomáhala klasická výchova.⁴⁷

V archaickém období nalezneme i u Řeků mýty (např. ty homérské). Homér se tehdy těšil tak velké autoritě, že „vzdelaní Řeci spievali spaměti verše Illiady a Odysseie“.⁴⁸ V před Sokratovském období byl centrem zájmu tehdejších myslitelů kosmos (kromě původu i jeho uspořádání a vůbec povaha všech věcí). Prvním, kdo se ve svém zkoumání zaměřil i na otázky lidského poznání a na požadavek dobrého života, byl Hérakleitos.⁴⁹ V druhé polovině 5. století se v Řecku změnila řada věcí (došlo k velkému nárůstu obyvatel, rozpadala se rodová společenství, díky velkému pohybu obyvatel se měnily tradiční zvyklosti). Kromě toho se ve stále větší míře zpochybňovala moc bohů a božských zákonů - díky tomu se řešila otázka, jaký je vztah mezi tím přirozeným (κατὰ φύσιν – kata fysin) a mezi dohodnutým či ze zákona (κατὰ νόμους – kata nomús).⁵⁰ Etickým důsledkem sporu mezi

⁴² Viz heslo Responza in *Ibid.* s. 162 – 163.

⁴³ SUVÁK, V. - GLUCHMAN, V. Antická etika: Čo znamená „Žiť dobre“ in *Dejiny etiky I. Starovek až začiatok novoveku*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003. s. 72. ISBN 80-8068-180-5.

⁴⁴ Viz BLÁHA, Inocenc Arnošt. *Ethika jako věda...* s. 8 - 9.

⁴⁵ SUVÁK, V. - GLUCHMAN, V. Antická etika... s. 79.

⁴⁶ Viz *Ibid.* s. 79.

⁴⁷ Viz *Ibid.* s. 78 - 79.

⁴⁸ *Ibid.* s. 74.

⁴⁹ Viz *Ibid.* s. 81.

⁵⁰ Viz *Ibid.* s. 77.

φύσει a νόμοι (fysei a nomoi) byla otázka, zda se morální přesvědčení zakládá na tom přirozeném nebo je výsledkem společenských a historických okolností.⁵¹

Později se objevila řada filosofů, jejichž následovníci zakládali filosofické školy a jejich myšlenky známe dodnes (např. Sokrates, Platón či Aristotelés – samozřejmě tito jmenovaní jsou jedni z mnoha, ale rozhodla jsem se s ohledem na jejich vliv na středověké myslitele i kvůli omezenému prostoru zmínit právě tyto tři). Sám Sokrates žádný spis nenapsal, ale předpokládá se, že jeho učení zachytil Platón ve svých ranných dialozích. Sokrates byl přesvědčen, že ctnost je poznání (respektive vědět a zároveň konat, co je správné). Zlo je výsledkem neznalosti, přičemž nikdo nedělá něco nesprávného záměrně. Navíc všechny ctnosti pokládal v základu za stejné (člověk podle něho nemůže mít jednu ctnost a další postrádat).⁵² Platón se ve svém spisu Ústava zamýšlí nad pojmem spravedlnost a domnívá se, že člověk může dojít ke spravedlnosti (stejně je tomu tak ve státě), pokud rozum drží žádosti na uzdě prostřednictvím vůle.⁵³ Je podle něho lepší být spravedlivý (řídit svůj život rozumem), protože bez rozumu vede usilování o uspokojování žádostí, přání (které jsou neomezené), nutně k frustraci.⁵⁴ V podobenství o jeskyni zastává názor, že se člověk musí odvrátit od smyslových zkušeností, aby mohl porozumět ideji dobra.⁵⁵ Podle Aristotela byla blaženost, respektive štěstí, sama o sobě životním cílem a účelem života jako takového.⁵⁶ Spojitost mezi našimi volbami a blažeností vytváří rozum (který považoval za charakteristický lidský rys, schopnost, která odlišuje člověka od všeho ostatního). Aristoteles chápal ctnost jako střed mezi dvěma extrémy (neboli „zlatou střední cestu“), přičemž každý z extrémů sám o sobě je neřestí (Aristoteles to uváděl na příkladu žárlivosti). Podle Aristotela znamenala etika současně vědět, co je dobré a špatné, a zároveň podle tohoto vědění žít.⁵⁷

Řecká etika se zabývala dvěma ústředními tématy – zdatností (ἡ ἀρετή, areté) a blažeností (ἡ εὐδαιμονία, eudaimonia).⁵⁸ „Zjednodušeně ... etika je premýšlením o zdatnosti a blaženosti na rozhraní dobrého a zlého života.“⁵⁹

2.2.2 Středověk

Jako středověk je označováno období, které začalo pádem Římské říše na přelomu 4. a 5. století a mělo výsadní postavení křesťanství. Středověk dělíme na dvě hlavní období – patristiku a

⁵¹ Viz *Ibid.* s. 78.

⁵² Viz THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 54. ISBN 80-7178-806-6.

⁵³ Viz *Ibid.* s. 55 - 57.

⁵⁴ Viz *Ibid.* s. 59 - 62.

⁵⁵ Viz *Ibid.* s. 57 - 58.

⁵⁶ Viz *Ibid.* s. 65 - 67.

⁵⁷ Viz *Ibid.* s. 68 - 70.

⁵⁸ Viz SUVÁK, V. - GLUCHMAN, V. *Antická etika...* s. 83.

⁵⁹ *Ibid.* s. 83.

scholastiku. Končí poté v 15. století v souvislosti se zeměpisnými objevy a změnou tehdejší politické a ekonomické mapy světa.⁶⁰

Rozdíly mezi antickým světem a křesťany můžeme sledovat v nejrůznějších oblastech. Pro Řeky byl důležitým rozum, křesťané jím pohrdali a tím nejvyšším pro ně byla bezpodmínečná a poslušná víra. Řek ocenil statečnost a vůli ji projevit v boji, křesťan považoval za ctnost trpělivě snášet vše, co mu přinesl osud. Zatímco ve středověkém křesťanství nalezneme asketismus a odpírání si požitků a lákadel života, pro antický svět bylo životním ideálem využívat všeho, co jim přinášel svět a život.⁶¹ Zatímco základní etickou otázkou pro Řeka bylo, jak mám žít co nejlépe (rozuměj nejpříjemněji), pro křesťana bylo podstatné, jak žít co nejbohumilněji.⁶² Samozřejmě toto přiblížení je zjednodušené, skutečnost nebyla tak úplně černobílá, ale chtěla jsem na tomto místě nastínit rozdílnost mezi antickým a křesťanským světem, i když by se našla řada věcí, ve kterých měli společnou „řeč“.

2.2.2.1 Patristika

Patristika je první středověkou etapou, která se v „oblasti etiky vyznačuje masivním důrazem na apologetiku křesťanské víry“.⁶³ Ostatně toto období je obdobím rozmachu křesťanství a 7 všeobecných sněmů, na kterých se vymezovala křesťanská dogmatika. Základem všech představ se stala víra, kdy se často setkáváme s absencí racionálních argumentů (to je ostatně rozdíl oproti antickému období, kdy vládl rozum), s těmi se setkáváme v podobě úvah snad jen u zmiňovaného Augustina.⁶⁴

Mezi nejznámější myslitele raného křesťanství patří Augustinus Aurelius⁶⁵. Jeho dílo lze rozdělit do čtyř oblastí – filosofie dějin, ontologie, teologie (včetně učení o predestinaci) a etika (soustředěná na problém dobra a zla).⁶⁶ Augustin (jako první) promýšlel podstatu, význam a funkci času, rozdíl mezi časovostí (v lidském světě) a věčností (u Boha), přičemž určil za začátek časovosti počátek (v souladu s počátkem Janova evangelia jím bylo Boží slovo). Časovost nezakládá bytí, naopak bytí zakládá časovost, přičemž skutečné bytí představuje pouze věčný Bůh s vlastní vůlí, vše tvořené vlastní bytí nemá. Zároveň Augustin rozpracoval, popsal unikátní postavení člověka mezi Bohem a vším ostatním stvořeným.⁶⁷ Augustinova ontologie je velice skromná. Nespoléhá tolik na racionální argumenty (na rozdíl od pozdějšího Tomáše Akvinského), jeho přednostmi je víra, láska a

⁶⁰ Viz HODOVSKÝ, I. - GLUCHMAN, V. Etika období středověku in *Dejiny etiky I. Starovek až začiatok novoveku*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003. s. 251. ISBN 80-8068-180-5.

⁶¹ Viz BLÁHA, Inocenc Arnošt. *Ethika jako věda...* s. 16 - 17.

⁶² *Ibid.* s. 18.

⁶³ HODOVSKÝ, I. - GLUCHMAN, V. Etika období středověku... s. 251.

⁶⁴ Viz *Ibid.* s. 251. ISBN 80-8068-180-5.

⁶⁵ Jeho životopis lze nalézt např. v HODOVSKÝ, I. - GLUCHMAN, V. Augustinus Aurelius – jeho filozofické a etické myšlení in *Dejiny etiky I. Starovek až začiatok novoveku*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003. s. 253. ISBN 80-8068-180-5.

⁶⁶ Viz *Ibid.* s. 253 - 254.

⁶⁷ Viz *Ibid.* s. 255 - 257.

odevzdání do Božích rukou, přičemž nelze pochopit Boží záměry.⁶⁸ Významné je Augustinovo učení o predestinaci (předurčení). Lidé („Adamovo pokolení“) nejsou a nemohou být svobodní, protože Adam zradil Boha a tím ztratil nesmrtelnost a sebe sama. Lidskou přirozeností je hřích a smrtelnost (propadnutí smrti), přičemž díky Boží milosti jsou někteří lidé zachráněni a člověk je tak odkázán na Boží vůli. V tomto je tedy „narušeno“ přesvědčení, že dobro „získávám“ svým přičiněním.⁶⁹ Co se týče etiky, Augustin chápal dobro a zlo specificky. Bůh podle něho při tvoření předem věděl o lidském odpadnutí (hříchu) a předem také věděl, jak s touto skutečností naloží. Zlo je odpadnutím od dobra, je vadou přirozenosti (tj. dobra), tudíž zlo existuje „pouze“ ve vztahu k dobru (je to tedy opak chápání dobra a zla jako dvou různých „kategorií“ s různým původem a existujících sama o sobě). Podobně jako Platonova idea, bylo pro Augustina dobro spjaté s Bohem, zlo se tak vůči němu nemohlo plně polarizovat a bylo tak s dobrem nesouměřitelné. Důležitou je v Augustinově etice také láska. Nejedná se zde ovšem o „fyzický chtíč“, ale o její duchovní podobu – oddanost a lásku k Bohu, stejně jako solidaritu a sounáležitost věřících.⁷⁰ „Raně křesťanská láska a solidarita v sobě obsahovala tři polohy: odpor vůči nespravedlnosti starořímského despotismu, neodporování zlu násilím včetně ochoty sebeobětování... a naději sounáležitosti s Bohem, v jakémsi „splynutí“ v oddanosti a lásce.“⁷¹ V Augustinově etice nalezneme i učení o ctnostech. Augustin preferoval ty křesťanské, které vedly člověka k takovému druhu chování a hodnot, v nichž měl Bůh zalíbení, přičemž respektoval i pohanské ctnosti. Podle Augustina byla nejvyšší blažeností služba, víra a oddanost Bohu. Teoretická podoba Augustinovy etiky směřovala k Bohu jako k zosobnění nejvyššího dobra, praktickou podobou pro něj byla vůle.⁷²

2.2.2.2 Scholastika

Na přelomu prvního a druhého tisíciletí patristiku střídá scholastika. Ta se dělí na ranou, vrcholnou a pozdní, která postupně přešla do novověkého myšlení.

Ranou scholastiku reprezentují Johannes Scottus Eriugena, Roscellina z Compiègne a jeho žák Pierre Abelard a Anselm z Canterbury. V této době byl hlavním tématem spor o univerzálie, na jedné straně lpěním realistů na ontologické povaze pojmů, na druhé straně důrazem nominalistů na poznávací funkci pojmu. Etika byla tehdy spíše teologickou a věroučnou záležitostí.⁷³

⁶⁸ Viz *Ibid.* s. 258.

⁶⁹ Viz *Ibid.* s. 259.

⁷⁰ Viz HODOVSKÝ, I. - GLUCHMAN, V. Etika období středověku in *Dejiny etiky I. Starovek až začiatok novoveku*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003. s. 261 - 262. ISBN 80-8068-180-5.

⁷¹ *Ibid.* s. 262 - 263.

⁷² Viz *Ibid.* s. 264.

⁷³ Viz *Ibid.* s. 251 - 252.

Představitelem vrcholné scholastiky je Tomáš Akvinský⁷⁴. Spojením Aristotelovy etiky a tradice katolické církve, které společně měly vliv na Tomáše Akvinského, vzniklo pojetí etiky, které známe pod pojmem přirozený zákon.⁷⁵ Můžeme se setkat s dvěma pojetími křesťanské morálky – etiku založenou na autoritě a etiku vycházející právě z přirozeného zákona (*lex naturalis*). Podle prvního pojetí jsou zdroji autority Bible, autorita hlav církve a vnuknutí Ducha svatého. Velmi malá váha se přiklání všemu, co má původ v lidském rozumu, protože se kvůli prvotnímu hříchu v Edenu vše lidské odloučilo od Boha a člověk tudíž není schopen rozeznat (natož naplnit) Boží vůli.⁷⁶ Přirozený zákon vychází z ideje Aristotela, podle které každá věc sleduje nějaký účel a naplnění tohoto účelu je nejvyšším dobrem, o které máme usilovat. Aniž by tento přístup popíral aspekty křesťanské morálky (např. působení zjevení), chápe jako východisko morálky rozum, který lidé dostali od Boha (lidé jsou inteligentní a jsou proto schopní poznat a činit to, co po nich Bůh požaduje).⁷⁷ Navíc jestliže chápeme svět jako místo, kde má vše svůj cíl nebo účel, můžeme se rozhodnout, co je a co není správné. Naopak pokud tento konečný cíl neexistuje, nelze tvrdit, že je jedna věc správnější než ta druhá.⁷⁸ Ve svém díle *Summa Theologiae* popsal Tomáš Akvinský čtyři základní ctnosti (známky morálního života potřebné k naplnění svého účelu): rozumnost, spravedlnost, statečnost a uměřenost (najdeme je i u stoiků, Platona či Aristotela). Naproti tomu stojí základní neřesti (označované také jako „sedm smrtelných hříchů“): pýcha, lakota, chtíč, závist, nenasytlost, hněv a lenost. Tyto ctnosti a neřesti vychází z rozumu (rovněž i z pocitu smyslu života) a jsou nezávislé na jakémkoliv křesťanském zjevení, tj. jsou „univerzální“.⁷⁹

2.2.3 Novověk

Na přelomu 15. a 16. století po zhruba tisíci letech přechází středověk v novověk, přičemž za jeho počátek se uvádí několik událostí v tomto období. S renesancí a humanismem (současně v tomto období probíhala protestantská a katolická reformace) se pojí návrat k antice, návrat ke spojení člověka s přírodou a zavržení středověkého myšlení a askeze, středověkého vnímání etiky skrze víru (ve filosofii se ke slovu dostává deismus a ateismus). Tak jako se různé názory na počátek novověku, rozcházejí se i názory na jeho konec (a zároveň počátek moderních dějin) – můžeme se proto setkat s koncem novověku na konci 18. století i na přelomu 19. a 20. století. V širším pojetí ovšem novověk trvá dodnes a moderní dějiny jsou jeho součástí.

Stejně jako v předešlých etapách vznikaly v novověku nové (v porovnání se středověkem) etické přístupy a teorie. Řada lidí se zabírala myšlenkou, co je podstatou morálky, jak se rodí a

⁷⁴ Jeho životopis lze nalézt např. v ZBORAN, R. - GLUCHMAN, V. *Etika Tomáše Akvinského in Dejiny etiky I. Starovek až začiatok novoveku*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003. s. 281. ISBN 80-8068-180-5.

⁷⁵ Viz THOMPSON, Mel. *Přehled...* s. 75.

⁷⁶ Viz *Ibid.* s. 75 - 76.

⁷⁷ Viz *Ibid.* s. 76 - 77.

⁷⁸ Viz *Ibid.* s. 79.

⁷⁹ Viz *Ibid.* s. 80.

udržuje ve společnosti. V 17. a v 18. století působili myslitelé, podle kterých byla morálka založena více na touhách a emocích než na rozumu a bylo ji možné udržet pouze prostřednictvím smlouvy. Rozumem byla morálka až následně rozvíjena buď z hlediska předvídání následků jednání nebo z hlediska zakládání společenských smluv. Do popředí zájmu se dostával jedinec (to je obecně znakem novověku) a úlohou státu je podpora zájmů jedince.⁸⁰

Například podle Thomase Hobbesa by mezi vládcem a jedinci měla existovat dohoda - smlouva. Vládce by měl mít moc prosazovat zákony, aby neměl obavu z anarchie. Naopak každý občan, který se zdržuje na území spravovaném touto smlouvou, bude automaticky souhlasit s jejími podmínkami. Dohoda má být prosazovaná za účelem omezení sobeckých lidských emocí k vzájemnému prospěchu. Kdyby nebylo těchto závazných dohod (v případě potřeby vynucených silou), tak by život upadl do chaosu. Ve svém důsledku to znamená, že je potřeba vytvořit absolutistický stát, protože lidská přirozenost je sobecká a lidé jednají víc na základě citu než rozumu. U Hobbesa je odpovědný za dodržování zákona vládce.⁸¹ Společenskou smlouvu vnímá jako potřebnou také John Locke jako základ morálky a společenské soudržnosti. Lidé podle něho potřebují autoritu a nestranného arbitra, který by nestranně řešil spory v jejich (myšleno lidských) vztazích. Podle Locka ovšem podléhá zákonu i samotný vládce a samotná autorita nenáleží jednotlivci, ale státním institucím. Toto pojetí je základem dnešní moderní demokracie.⁸²

2.2.3.1 Utilitarismus

Jednou z nejrozšířenějších teorií etiky je utilitarismus. Vychází z „principu užitečnosti“, „tj. v každé situaci, která vyžaduje mravní rozhodování, by měl člověk udělat to, co povede k co největšímu blahu co největšího počtu lidí“⁸³.

Jeremy Bentham, který stál u zrodu této etické teorie, se zajímal o prostředí nemocnic a věznic (obecně vzato o sociální podmínky své doby vůbec). Proto hledal takový morální přístup, pomocí kterého by se jakákoliv věc mohla označit za správnou nebo nesprávnou podle toho, zda vede k prospěchu většiny občanů. Jednání se podle jeho názoru posuzovalo podle toho, jaké má toto jednání důsledky. Domníval se, že vše správné pro společnost závisí na zajištění blaha každého jednotlivce v této společnosti, přičemž každý člověk ve společnosti má stejné právo na štěstí bez ohledu na svou momentální situaci. Doporučoval, aby se štěstí posuzovalo podle délky trvání, intenzity, dosažitelnosti, zbavení bolesti a naděje na další štěstí. Za prvořadé považoval dosažení štěstí, zda je

⁸⁰ Viz *Ibid.* s. 85 - 91.

⁸¹ Viz *Ibid.* s. 85 - 87.

⁸² Viz *Ibid.* s. 87.

⁸³ *Ibid.* s. 93.

toto dosažení v souladu s pravidly nebo zákony považoval za druhořadé.⁸⁴ Dalo by se tedy dodat, byla pro něj podstatná kvantita.⁸⁵

Podle Johna Stuarta Milla se společnost neobejde bez zásad (např. zásada pravdomluvnosti) a přichází s principem, který by se dal označit jako „utilitarismus pravidel“⁸⁶, který může pomoci k ustanovení obecných pravidel, která sice můžeme ve výjimečných případech porušit, ale pomocí kterých bychom měli posuzovat výsledek každého svého činu. U Milla tedy jde o „skloubení“ výsledků činů a pravidel, podle kterých se při konání řídíme. Můžeme se také setkat s utilitarismem silných pravidel, kdy se daná pravidla nikdy nesmí porušit, a s utilitarismem slabých pravidel, kdy sice daná pravidla musíme brát v úvahu, ale pravděpodobný výsledek určitého činu má přednost.⁸⁷ Mill odmítl kvantitu, množství uspokojení, šlo mu spíše o jeho kvalitu.⁸⁸

Kromě utilitarismu „jednání“ a „pravidel“ se můžeme setkat i s dalšími faktory, např. preferencemi zúčastněných nebo motivací jednat určitým způsobem. V tomto případě můžeme narazit na „potíže“, nedostatky utilitarismu, jednak jak posoudit motivaci jedince, jednak jak „skloubit“ preference jedince s preferencemi ostatních.⁸⁹

2.2.3.2 Kant a kategorický imperativ

Immanuel Kant⁹⁰ po studiu Humea dospěl k tomu, že se na základě poznání faktů nemůžeme dostat k tomu, co má být, ale pouze k tomu, co momentálně je, proto při hledání nového základu morálky našel východisko v naší „dobré vůli“ a v naší svobodě. Navíc po studiu při hledání mravního principu, který by byl uplatnitelný kdykoliv a kdekoliv, došel k tomu, že tento princip musí být na čistě praktickém rozumu, jímž je naše racionální vůle bez použití nějakých teoretických argumentů.⁹¹

Člověk se podle Kanta chová morálně pouze tehdy, pokud jedná z pocitu povinnosti. O morálce tedy nemůžeme mluvit v případě, že něco děláme jen proto, že nás to něco těší. Navíc spatřuje lidskou svobodu v tom, když si člověk uvědomí svou schopnost mravní volby. Podstatou lidství je podle Kanta uvědomění si vlastní svobody a vtělení této svobody do svého chování.⁹²

Ve svých úvahách dospěl Kant k závěru, že morálka obsahuje kategorický imperativ. Jeho základní formulací je: „Jednejte tak, aby maxima vaší vůle mohla vždy být současně uplatněna jako princip vytvářející univerzální zákon.“⁹³ Podle tohoto principu je naše volba morální pouze v tom případě, kdy ji lze obecně aplikovat bez jakýchkoliv rozporů (ve chvíli, kdy by nastaly rozpory, není

⁸⁴ Viz *Ibid.* s. 93 - 94.

⁸⁵ Viz *Ibid.* s. 102.

⁸⁶ *Ibid.* s. 95.

⁸⁷ Viz *Ibid.* s. 94 - 96.

⁸⁸ Viz *Ibid.* s. 102.

⁸⁹ Viz *Ibid.* s. 96 - 97.

⁹⁰ Jeho životopis lze nalézt např. v *Ibid.* s. 107.

⁹¹ Viz *Ibid.* s. 107 - 108.

⁹² Viz *Ibid.* s. 109 - 110.

⁹³ *Ibid.* s. 111.

naše volba správná a naše chování by bylo nemorální). Kantovi jde tedy o takovou povahu morálky, která je nezávislá na možných důsledcích a kdy využijeme čistě praktického rozumu.⁹⁴

Výhodami Kantova pojetí morálky je to, že její základy jsou racionální, naprosto konkrétní a nejsou závislé na důsledcích nebo štěstí. Navíc jeho morálka odpovídá tomu, co si pod morálkou představuje většina lidí.⁹⁵

Za nevýhodu Kantova pojetí morálky lze považovat to, že ne všichni lidé odsunou vlastní zájmy a budou se chovat univerzálně. Navíc řada lidí prostě bere zřetel na výsledky jednání a ve chvíli, kdy způsobí, byť původně s dobrým předsevzetím, škodu, bude se cítit provinile. Názor, že by se měl člověk vždy držet univerzálních mravních principů bez ohledu na okolnosti, může narazit na situaci, kdy je správné je porušit. Ovšem ne proto, že bychom je měli porušovat, ale kvůli tomu, že tímto porušením můžeme dosáhnout většího dobra, než když se podřídíme zásadě naprostého dodržování těchto pravidel. Morálka, ve které nezáleží na výsledcích, se může jevit jako odtržená od reality.⁹⁶

2.2.3.3 Existenciální přístup

Søren Kierkegaard je považován za zakladatele existencialismu, tedy té filosofické školy, která se zabývá povahou a významem lidské existence. Ústřední myšlenkou je, že musíme hrát aktivní roli v utváření sebe samých a život je tak nekončícím procesem stávání se, ve kterém jsou hybatelem změn naše rozhodnutí.

Podle Sorena Kierkegaarda je stěžejní vztah člověka s Bohem, přičemž lidé dostali od Boha svobodnou vůli se rozhodovat. Lidská existence je podle něho založena a formulována osobní volbou a z toho plynoucí odpovědností. Tato svoboda je ovšem hrozbou a přijetí takové volby chápal jako projev víry, skok do tmy, kterému se nemůžeme vyhnout.⁹⁷ Domníval se, že „je úkolem člověka stát se jednotlivcem, z čehož plyne, že skutečným „dobrem“ je pro člověka to, co mu pomáhá stát se v pravém slova smyslu jednotlivcem.“⁹⁸

Martin Heidegger, na rozdíl od Sorena Kierkegaarda, upozorňuje na to, že naše volba není absolutně svobodná, ale je ovlivněná danými životními okolnostmi, existujícími vztahy a závazky. Termínem „vrženost“ (Geworfenheit) rozuměl to, že vycházíme z těch okolností, které nejsou součástí božského plánu (na rozdíl od Kierkegaarda byl ateista), ale které jsme dostali v okamžiku našeho narození jako soubor životních podmínek a které jsme si tudíž nevybrali. Stejně tak se u Heideggera setkáme s maskami, které si oblékáme. Tímto termínem rozuměl to, že si při každém setkání s dalšími lidmi vytváříme o těchto lidech představu, která ovšem není skutečným člověkem, ale je onou

⁹⁴ Viz *Ibid.* s. 110 - 112.

⁹⁵ Viz *Ibid.* s. 116.

⁹⁶ Viz *Ibid.* s. 116.

⁹⁷ Viz *Ibid.* s. 129 - 130.

⁹⁸ *Ibid.* s. 130.

maskou, kterou tomu dotyčnému klademe na obličej (stejně se chovají i ostatní lidé k nám). Heidegger poukázal na to, že nás k převzetí odpovědnosti motivuje omezenost našich životů v podobě smrti, tedy ovlivňuje nás otázka, jak máme dosáhnout co nejautentičtější existence mezi naším narozením a naší smrtí.⁹⁹

Přesvědčení Jean-Paula Sartra charakterizuje výrok „Existence předchází esenci“¹⁰⁰. Sartre se domníval, že lidské bytosti (na rozdíl např. od neživých věcí, které jsou vyrobené za nějakým předem daným účelem) nemají předem pevně danou podstatu své existence. Podle tohoto pojetí člověk nejprve existuje a čím bude určuje až díky svým vlastním rozhodnutím. Sartre se shodl s Heideggerem v tom, aby člověk ne jenom přijímal role, ale aby rozvíjel své já a vstřebával vše, co prožívá. Domníval se také, že máme druhým „dopřát“ tolik svobody, kolik si ji sami přejeme.¹⁰¹

2.2.3.4 Situační etika

Šedesátá léta 20. století jsou obecně spjata s řadou změn, které se ve Spojených státech i v Evropě dotkly kromě jiného i morálky. To se projevilo i v díle Josepha Fletchera (konkrétně v knize *Situation Ethics*). Podle Fletchera by se nemělo z obecných a pevně daných pravidel odvozovat, jak se chovat v konkrétních situacích. Zároveň i u něj se setkáváme s „principem lásky“, čímž částečně navazuje na křesťanskou morálku, a v rámci tohoto principu bylo jediným a absolutním pravidlem pravidlo lásky. Stejně jako Paul Tillich (i když Tillichovo stanovisko bylo konzervativnější a obecněji přijímané než jak tomu bylo u Fletchera) připouští, že jsou třeba pravidla, ale pouze jako vodítka, která lidem pomohou v rozhodování, ale tato rozhodnutí bychom měli činit s láskou (která je tím důležitým). Na tomto místě bych ještě ráda připomněla, že v tomto případě je myšlena láska ve smyslu řeckého pojmu „agapé“ (tedy nesobecké lásky) a není zde (ovšem obecně v mravní argumentaci) otázkou pouze emocí, pojem láska se na tomto místě používá jako termín, který zahrnuje společně s emocemi i rozum.¹⁰²

Mezi výhody situační etiky bezesporu patří její snadné pochopení (protože se řídíme jediným principem - láskou), dává člověku svobodu vymezit se proti názorům ostatních bez pocitu, že něco dělá špatně a musí se ospravedlnit, a navíc se nemusí řídit konvenčními mravními pravidly, pokud jsou v rozporu s přesvědčením člověka o tom, co si žádá láska. Mezi zápory patří to, že absolutní zákon lásky stále zůstává zákonem, který lze porušit jako kterýkoliv jiný zákon, a navíc hrozí nebezpečí, že se v rámci této teorie bude výsledkem představa morálky bez možnosti (schopnosti) ji nějak konkrétně vyjádřit a uplatnit ji ve složitějších situacích.¹⁰³

⁹⁹ Viz *Ibid.* s. 130 - 131.

¹⁰⁰ *Ibid.* s. 132.

¹⁰¹ Viz *Ibid.* s. 131 - 133.

¹⁰² Viz *Ibid.* s. 137 - 139.

¹⁰³ Viz *Ibid.* s. 139 - 140.

2.3 Základní etické přístupy

K etice lze přistupovat různým způsobem. Na tomto místě se pokusím přiblížit základní etické oblasti etiky.

2.3.1 Deskriptivní etika

Deskriptivní etika popisuje mravní hodnoty a rozhodnutí, které ve společnosti platí. Nezkoumá, co je dobré nebo špatné, pouze konstatuje, jaký je stav ve společnosti. Spolupracuje a často se překrývá se sociologií a s psychologií. Deskriptivní etika poskytuje informace pro další etické oblasti, přístupy.¹⁰⁴

2.3.2 Normativní etika

Normativní etika se zabývá normami, kterými se lidé řídí při svém mravním rozhodování. Jejím předmětem jsou otázky povinnosti (deontologické otázky, tedy co by člověk měl dělat) a otázky hodnot (axiologické otázky, tedy co utváří dobrý život). Na rozdíl od etiky deskriptivní hledá odpovědi na to, zda je něco morálně správné či nikoli.¹⁰⁵

2.3.3 Metaetika

Součástí etiky je i diskuse o jazyce, kterým o ní mluvíme. Ve 20. století se britští a američtí filosofové zaměřili nejen na to, co je správné nebo nesprávné, ale i na to, co znamená, když něco označíme za správné nebo nesprávné. Metaetika se tak snažila zjistit, co lidé myslí svými výroky.¹⁰⁶

2.3.4 Aplikovaná etika

Aplikovaná etika se vyjadřuje ke konkrétním otázkám, které se týkají etických rozhodnutí v běžném životě. Dnes téměř v každé oblasti lidského konání najdeme morální otázky, proto v této

¹⁰⁴ Viz *Ibid.* s. 11 – 12.

¹⁰⁵ Viz *Ibid.* s. 12.

¹⁰⁶ Viz *Ibid.* s. 12.

oblasti etiky najdeme etiku právní, obchodní, lékařskou nebo novinářskou (a samozřejmě mnohé další). Proto někteří autoři tuto oblast etiky jednotlivých oborů označují jako profesní etiku.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Viz *Ibid.* s. 13.

3. Náboženství a etika

Jak jsem se pokusila naznačit v rámci historického přehledu vývoje etiky, nemůžeme etiku chápat jen jako součást filosofie a přistupovat k ní jen z filosofického hlediska. Etika jako taková se zabývá nejen mravními volbami lidí, ale i tím, co souvisí s náboženstvím. Etický rozměr totiž mají i jednotlivá náboženství nejen nyní, ale bylo tomu tak i v historii. Díky tomu, že v náboženstvích často nalezneme nauku o povaze světa a postavení člověka v něm, můžeme v nich nalézt i určitá mravní vodítka. A tato náboženstvími předpokládaná vodítka mohou ovlivňovat utváření teorie obecné etiky.¹⁰⁸

3.1 Přístupy ke vztahu náboženství a etiky

Vztah náboženství a etiky charakterizují autonomní, heteronomní a teonomní přístup. Tyto jednotlivé přístupy přibližují, nakolik se ovlivňují náboženství a mravní ideály a nakolik je etika závislá či nezávislá na náboženství jako takovém, přičemž se zde pokusím zohlednit vliv náboženství obecně bez toho, že bych se v rámci charakteristiky těchto pojmů věnovala a zohlednila tak některý konkrétní náboženský směr. Kromě samotného vysvětlení se také pokusím naznačit jejich pozitiva.

3.1.1 Autonomní přístup

Tento přístup předpokládá, že je etika zcela nezávislá na náboženství a její principy jsou zdůvodnitelné rozumem nebo zkušenostmi. I tak ale tyto etické hodnoty nemusí být v rozporu s těmi náboženskými (náboženského původu), tudíž je může vyznávat i věřící.¹⁰⁹

Pro dodržování těchto hodnot se člověk může rozhodnout svobodně a bez strachu, že mu za nedodržení hrozí trest. Díky tomu, že žijeme v kultuře s mnoha vyznáními, jejichž mravní pravidla jsou vzájemně v rozporu, musíme zapojit rozum, abychom zmíněná pravidla zhodnotili a rozhodli se. V takovém případě můžeme mluvit o mravní autonomii. O mravní autonomii mluvíme i v případě, že v rámci mravní odpovědnosti máme svobodu rozhodovat se a jednat na základě těchto vlastních rozhodnutí.¹¹⁰

¹⁰⁸ Viz *Ibid.* s. 143.

¹⁰⁹ Viz *Ibid.* s. 144.

¹¹⁰ Viz *Ibid.* s. 145.

3.1.2 Heteronomní přístup

O heteronomním přístupu mluvíme v případě, že morálka kromě rozumu a zkušenosti staví i na náboženských přesvědčeních. To znamená, že v duchu tohoto přístupu přijetí určitých morálních pravidel není výsledkem osobního pojetí morálky, ale jsou jedincem přijata jako součást jeho náboženského vyznání.¹¹¹

Heteronomie je svým způsobem nevyhnutelná, protože náboženství ovlivňuje celou společnost. Tento vliv se projevuje např. tím, jakým způsobem definujeme různé pojmy (např. dobro), přičemž používaný slovník a myšlení se vyvíjelo určitou dobu pod vlivem náboženství. Navíc nestačí dospět k určité představě morálky, ale je také třeba tuto představu realizovat v praxi, k čemuž se můžeme inspirovat právě v náboženství.¹¹² Autonomní teorii etiky můžeme uplatnit v závislosti na dobré vůli a rozumnosti lidí, tedy na tom pozitivním v nich. Naproti tomu náboženství „pracuje“ i s negativními emocemi lidí, např. sobeckostí, a s odmítáním rozumu.¹¹³

3.1.3 Teonomní přístup

V tomto případě je zdroj teonomní morálky totožný se zdrojem náboženství. V chápání západních náboženství je zdrojem principů a hodnot Bůh, morálka tedy vychází z pojetí Boha bez toho, že by závisela např. na církevní autoritě.¹¹⁴

To, co lidi vede k morálce a náboženství, má společný zdroj v uvědomění si věcí, které nedokážeme přesně popsat. Řada filosofů postavila své teorie na základech, ke kterým lze dospět intuicí, což poukazuje na náboženskou zkušenost. Smysl mravnosti zachytíme nejlépe s alespoň základní náboženskou nebo mystickou zkušeností. Z pohledu věřících se může i autonomní rozum zdát jako teonomní, protože Boha (stvořitele všeho, tedy i autonomního rozumu) můžeme nalézt všude a na základě zkušeností může poznat Boží vůli a účel.¹¹⁵

3.2 Etika a teologie

Z předešlých řádků této kapitoly vyplývá, že vztah etiky a náboženství obecně se odvíjí od toho, nakolik chápeme etiku závislou či nezávislou na existenci Boha a na vědách, které se existencí

¹¹¹ Viz *Ibid.* s. 143.

¹¹² Viz *Ibid.* s. 145.

¹¹³ Viz *Ibid.* s. 146.

¹¹⁴ Viz *Ibid.* s. 144.

¹¹⁵ Viz *Ibid.* s. 146.

Boha zabývají (včetně teologie). Stejně tak může mít na etiku a její normy vliv i víra, díky jediné které můžeme, podle některých, přijmout etické normy.¹¹⁶

V každém náboženství existují zdroje autority, které jsou základem její mravní nauky. V křesťanství je absolutní autoritou Boží vůle známá prostřednictvím Ježíše Krista, učením zachyceném v Novém zákoně a šířeném církví, a to vše vnuknuté Duchem svatým. Jinak řečeno existují tři nástroje poznání konečného zdroje autority, konkrétně Písmo svaté, tradice a Božské vnuknutí. V rámci křesťanské morálky se ovšem setkáme i s hledáním rovnováhy mezi těmito zdroji autority. V judaismu je autoritou Tóra s řadou interpretací a stále trvající tradicí studia. V islámu nalezneme Korán a hadíth (vyprávění o proroku Mohammedovi), to směřuje k právu šaría, podle kterého má člověk žít, v hinduismu je to široký soubor spisů a tradic uctívání, kde je popsáno pojetí přírody a světa vůbec včetně postavení člověka. I v buddhismu se setkáme s učením a spisy, ale důraz je kladen spíše na rozum a poznání toho kterého buddhisty. Existuje tedy několik zdrojů autority a v každém náboženství může probíhat diskuse a hledání rovnováhy mezi jednotlivými zdroji autority.¹¹⁷

V rámci teologie je etika pomocná věda dogmatiky, jejíž byla po řadu staletí součástí. Zatímco ve filosofické etice je předpokladem a cílem etického myšlení člověk, je naproti tomu v teologické etice je podstatný Bůh a Boží zjevení a o člověka jde „pouze“ tehdy, je-li člověk předmětem Božích úmyslů, plánů a lásky¹¹⁸. S prvním rozdělením dogmatiky a etiky se můžeme setkat až na počátku reformace a s rozdělením na theologia dogmatika a theologia moralis se poté setkáme až v baroku. Od té doby vznikla řada přístupů ke vztahu teologie (dogmatiky) a etiky (konkrétně zda je etika nadřazena dogmatice a dogmatika je tak její součástí a naopak nebo zda jsou tyto dvě oblasti od sebe oddělené), včetně kritiky toho kterého přístupu.¹¹⁹

Současná filosofická etika je charakteristická úsilím po svobodě člověka s tím, že tento člověk je emancipovaný, vše staví sám na sobě. Teologická etika se naproti tomu vyznačuje tím, že v ní jde o „vztah lidského jednání k Božímu jednání, které se člověku zjevuje jako Boží dar“¹²⁰. Teologická etika rozumí skutečnou mravností poslušnost vůči Pánu, bázní před ním, tedy ve chvíli, kdy se člověk osobně konfrontuje s Bohem. Tak jako je mravní princip filosofické etiky postaven na egoismu, je naproti tomu v teologické etice egoismus hřích. Odpovědnost má v teologické etice kořeny v základním etickém jevu, kterým je poslušnost Boží vůli.¹²¹ Protože se můžeme setkat s odmítáním teologické etiky etikou filosofickou, dochází jednak ke zdůvodnění a ospravedlnění teologické etiky v rámci té filosofické. Dalším způsobem, jak se dá vyřešit poměr mezi teologickou a filosofickou etikou, je tyto dvě oblasti etiky od sebe oddělit, izolovat je od sebe. Rozdělení probíhá v prameni etiky (tím je pro teologickou etiku křesťanské vědomí a pro filosofickou etiku rozum či zkušenosti), v místě

¹¹⁶ RICKEN, Friedo. *Obecná etika*. 1. vyd. Praha: Oikymenh, 1995, s. 21.

¹¹⁷ Viz THOMPSON, Mel. *Přehled...* s. 146 - 148.

¹¹⁸ DOBIÁŠ, F. M. *Úvod do teologické etiky*. Praha: Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 1943. s. 1.

¹¹⁹ Viz *Ibid.* s. 2 - 3.

¹²⁰ *Ibid.* s. 5.

¹²¹ Viz *Ibid.* s. 6 - 7.

etiky (u té teologické je to církev, věřící, filosofická má obecnou platnost a závaznost). Předpokladem teologické etiky je mocný Duch Boží, který se projevuje na věřících, předpokladem filosofické etiky je sebeurčení člověka. Za obsah teologické etiky se považují názory Ježíše Krista o mravnosti (či idea Božího království), obsahem filosofické etiky je mravní ideál osobnosti.¹²² V rámci římskokatolické teologie se odmítala jak teologická syntéza, tak teologická diastase, přičemž filosofickou a teologickou etiku vnímala jako rovnocenné partnery (jedná se o teologickou koordinaci). Můžeme se setkat i s tezemi jednotlivých teologů, jak řešit vztah teologické a filosofické etiky.¹²³

Boží slovo si dělá nárok na člověka jakožto na Boží stvoření, omilostněného hříšníka a jako dědice království Božího, a je úkolem teologické etiky popsat, jakým způsobem to Boží slovo činí.¹²⁴

3.3 Svědomí

Důležitým předpokladem pro uplatnění etiky a vůbec pro celé mravní povědomí obecně je svědomí. Rozumí se tím přesvědčení (smysl pro to), co je a co není správné.

V křesťanském pojetí je svědomí zákon vepsaný Bohem do lidských srdcí. V tomto duchu má svědomí každý (nelze se vymlouvat na nevědomost), protože člověk již při svém stvoření dostal svědomí, které je cestou k poznání přirozeného zákona.¹²⁵

V sekulárním pojetí závisí svědomí na svobodě a poznání dobra. Jedním z vysvětlení vnitřního poznání dobra a zla je možnost, že naše mravní myšlení je společensky a kulturně podmíněno. Svůj vliv má samozřejmě i psychologické hledisko (jinak řečeno naše svědomí odráží to, co nás naučila společnost). Jistý podíl může mít i vrozený smysl pro to, abychom rozlišili správné a nesprávné, aniž bychom byli závislí na pozdějším sociálním či psychologickým ovlivňování (i když tento vrozený smysl nemá každý – např. psychopaté).¹²⁶

¹²² Viz *Ibid.* s. 8 - 9.

¹²³ Viz *Ibid.* s. 10 - 12.

¹²⁴ Viz *Ibid.* s. 12.

¹²⁵ Viz THOMPSON, Mel. *Přehled...* s. 151.

¹²⁶ Viz *Ibid.* s. 152 - 153.

4. Etika novinářské práce

Jak jsem již předslala v úvodu, specifická etická pravidla mají i novináři a ti by se těmito specifickými etickými pravidly měli ve své práci řídit (stejně jako je tomu u zástupců řady dalších profesí). Novinářská etika je tak příkladem aplikované etiky, respektive podle označení některých autorů profesní etiky.

Etiku novinářské práce můžeme rozdělit do několika rovin – např. legislativní, osobní. „Legislativní“ rovinou rozumím zákony, nařízení, „osobní“ rovinou osobnostní předpoklady a sebereflexi jednotlivých novinářů. Na konci této kapitoly se pokusím nastínit i základní etické principy v novinářské práci, stejně jako „sporné momenty“, rozumějme přístupy a problémy, se kterými se může setkat každý novinář při své práci.

4.1 Normativní úprava novinářské práce

Celá lidská společnost má řád a život v ní se řídí určitými společenskými normami, pravidly. Tato pravidla jsou rozdělena do několika úrovní, ať už mají specifické postavení v podobě státní moci vymahatelného práva nebo v podobě morálky, spravedlnosti, služnosti, zdvořilosti nebo náboženských pravidel (týká se to těch, které mají charakter pravidel chování jako např. Desatero, některé súry Koránu, atd.).¹²⁷

Jsem si vědoma toho, že tato oblast je značně rozsáhlá, a proto se budu snažit vybrat taková ustanovení, která považuji za nejpodstatnější vzhledem k obecnému společenskému i mediálnímu vývoji.

4.1.1 Legislativa

Stejně jako v řadě jiných zemí se i u nás setkáme s určitou podobou mediální legislativy. Znění zákonů, druh postihů a jejich rozsah za různé přechyby se samozřejmě během let vyvíjelo.

Při vzniku Československé republiky v roce 1918 byly ponechány v platnosti rakousko-uherské zákony (včetně těch týkajících se tisku).¹²⁸ I když má v současnosti řada lidí cenzuru (a omezení tisku a vysílání obecně) spojeno až s pozdější dobou, konkrétně s obdobím 2. světové války a s vládou komunistické strany v letech 1948 – 1989, není toto přesvědčení úplně správné. I když po vzniku Československa v roce 1918 byla zákonem ustanovena svoboda tisku a shromažďování, již na

¹²⁷ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 39 - 40. ISBN 80-7179-028-1.

¹²⁸ Viz MORAVEC, V. *Dějiny mediální práva v datech*. In BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. s. 347. ISBN 978-80-247-3028-8.

jaře 1919 vydalo Ministerstvo vnitra upozornění, že výtisky všech periodicky vydávaných tiskovin musí být zasílány 2 hodiny před vydáním k cenzuře¹²⁹ a v rámci mimořádných opatření při nepokojích v pohraničí bylo zákonem č. 121/1920 Sb. z. a n. omezena práva a svobody občanů včetně omezení svobody tisku.¹³⁰ I v předválečném období byly stanoveny postihy za zveřejnění určitých textů, které mohly vést i k zastavení vydávání určitého periodika (souviselo to s platností zákonů č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky, zákona č. 124/1924 Sb. z. a n., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech krivého obvinění, utržení a urážek na cti).¹³¹ Na podzim 1938 byla stanovena mobilizace, stát podle vyhlášky č. 183/1938 Sb. z. a n. vstoupil do branné povinnosti a posléze byla vytvořena Ústřední cenzurní komise, která patřila pod Ministerstvo vnitra.¹³²

Státní regulace se ovšem netýkala jen tiskovin, ale i rozhlasového vysílání (jednak z důvodu využití rádiových vln k vojenským účelům kvůli šíření informací, jednak kvůli omezenému počtu kmitočtů). Po Velké Británii se totiž Československo stalo druhou evropskou zemí, kde začalo pravidelné rozhlasové vysílání, když byl z vojenského stanu v Praze – Kbělicích odvysílán 18. května 1923 koncert včetně průvodního slova. Ovšem už před tímto zahájením, 23. března 1923, Národní shromáždění zákonem č. 60/1923 Sb. z. a n., o telegrafech ustanovilo monopol státu na rozhodování o vysílání.¹³³

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava vstoupila v platnost řada omezujících nařízení (tento stav trval v průběhu takřka celé 2. světové války), která se týkala tiskovin a rozhlasového vysílání (např. nařízení č. 174/1939 Sb. z. a n., o úpravě dovozu zahraničních časopisů, nařízení o mimořádných rozhlasových opatřeních – Říšský zákon I. strana 1683, nařízení č. RP 30/39 proti tajným vysílačům v území Protektorátu Čechy a Morava, atd.).¹³⁴ Po skončení 2. světové války vláda a prezident Beneš vydali řadu dekretů a zákonů, kterými se upravovaly nejen poměry pro vydávání tiskovin a vysílání, ale také postavení redaktorů (např. zákon č. 101/1947 Sb. z. a n., o postavení redaktorů a o Svazech novinářů, který jako první stanovil i základní etické požadavky na novináře).¹³⁵

Tento stav ovšem netrval po skončení války dlouho, po převzetí vlády komunisty v roce 1948 byl zestátněn Československý rozhlas, a bylo tak upraveno jeho vysílání zákonem č. 137/1948 Sb. z. a n., o postátnění Československého rozhlasu, a tiskárny zákonem č. 123/1948 Sb. z. a n., o znárodnění polygrafických podniků. Následně byl v Ústavě Československé republiky (č. 150/1948 Sb. z. a n. z 9. května 1948) ustanoven monopol státu na provozování rozhlasového vysílání na celém území Československa¹³⁶ (podobně rozhlasové a v té době již také televizní vysílání upravila Ústava Československé socialistické republiky – č. 100/1960 Sb. z 11. července 1960).¹³⁷

¹²⁹ Viz *Ibid.* s. 348.

¹³⁰ Viz *Ibid.* s. 349.

¹³¹ Viz *Ibid.* s. 351 - 353.

¹³² Viz *Ibid.* s. 365.

¹³³ Viz Moravec, Václav. *Proměny právní regulace rozhlasového vysílatele veřejné služby v ČR v letech 1991-2002*. [online]. 2003. [citováno 5. 11. 2010]. Dostupné z WWW: <veda.fsv.cuni.cz/doc/moravec.doc>.

¹³⁴ Viz MORAVEC, V. *Dějiny ...* s. 370 - 377.

¹³⁵ Viz *Ibid.* s. 377 - 385.

¹³⁶ Viz Moravec, Václav. *Proměny právní regulace...*

¹³⁷ Viz MORAVEC, V. *Dějiny...* s. 398.

První pokusy o „televizní vysílání“ na našem území bychom zaznamenaly už před 2. světovou válkou. Válka ovšem tyto snahy přerušila a s vysíláním jako takovým (z počátku „pouze“ nepravdělným) se můžeme setkat až 1. května 1953, kdy Československá televize ještě patřila pod Československý rozhlas, televizní vysílání se totiž osamostatnilo až v roce 1957.¹³⁸ Legislativní změny v organizační struktuře rozhlasu a televize nastaly poté teprve až v roce 1959, kdy vláda schválila nařízení č. 63/1959 Sb., o změnách v organizaci rozhlasu a televize, díky kterému se od 1. října 1959 Československý rozhlas a Československá televize staly samostatnými organizacemi.¹³⁹

Na konci ledna 1964 přijalo Národní shromáždění zákon č. 17/1964 Sb., o Československém rozhlasu, a zákon č. 18/1964 Sb., o Československé televizi (ostatně první samostatný zákonný rámec upravující fungování televize jako takové). Tyto zákony nahradily všechny tehdejší dosavadní právní normy, které upravovaly postavení a fungování televize a rozhlasu – např. postavení vůči komunistické straně (a ideologii) pořizování přenosů a záznamů, postavení ředitelů těchto organizací atd.¹⁴⁰ Tyto normy poté platily ve skoro nezměněné podobě až do konce roku 1992, kdy Československý rozhlas a Československá televize zanikly spolu s rozpadem Československé federativní republiky.

Na přelomu let 1989 a 1990 se spolu s řadou dalších změn proměnil i právní systém upravující existenci a působení médií. Jedním z prvních krůčků k této změně bylo přijetí zákona č. 86/1990 Sb., který změnil Ústavu z roku 1960 (konkrétně zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky) a který měnil nejen postavení komunistické strany, ale zrušil i cenzuru, upravoval podmínky pro vydávání a rozšiřování periodického tisku atd.¹⁴¹ Dalším důležitým zákonem, který zásadním způsobem změnil dosavadní podobu rozhlasového a televizního „trhu“, byl zákon č. 468/1991 Sb., o provozování televizního a rozhlasového vysílání. Setkáváme se zde s tzv. smíšeným (duálním) systémem televizního a rozhlasového vysílání, který je zde u nás poprvé definován, kdy vedle sebe působí jednak vysílatelé ze zákona (tj. média veřejné služby – u nás Česká televize a Český rozhlas) a držitelé licence (soukromá elektronická média, můžeme se setkat i s pojmem komerční média), s definicí nejdůležitějších pojmů a pravidel i sankcí za jejich porušení.¹⁴² Česká národní rada přijala zhruba o týden později zákony č. 483/1991 Sb., o České televizi, a č. 484/1991 Sb., o Českém rozhlasu. Obě tato média byla zřízena jako samostatné a na vládě nezávislé instituce, kontrolované Radou ČT, respektive Radou ČRo, s tím, že zákon definoval nejen působení těchto kontrolních orgánů, ale i posílání těchto médií (tedy specifika veřejnoprávního vysílání, kterými se liší od vysílání držitelů licencí).¹⁴³ Zajímavostí pro někoho může být i situace, která nastala v roce 1992, kdy na našem území vedle sebe fungovaly Československý rozhlas spolu se svým nástupcem Českým rozhlasem a Československá televize spolu s Českou televizí jako její nástupnickou organizací. Český

¹³⁸ Viz Krupička, M. – Křížová, D. *Historie rozhlasu v kostce*. [online]. [citováno 30. 5. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/rozhlasovahistorie/historie/_zprava/682506>.

¹³⁹ Viz MORAVEC, V. *Dějiny...* s. 397.

¹⁴⁰ Viz *Ibid.* s. 400 - 401.

¹⁴¹ Viz *Ibid.* s. 418.

¹⁴² Viz *Ibid.* s. 423 - 424.

¹⁴³ Viz *Ibid.* s. 424 - 425.

rozhlas¹⁴⁴ a Česká televize¹⁴⁵ totiž byly zřízeny k 1. lednu 1992, ale Československá televize a Československý rozhlas (spolu s Československou tiskovou kanceláří) byly zrušeny až k 31. prosinci 1992 (skončily tedy ve stejný den jako Československá federativní republika) na základě zákona č. 597/1992 Sb., o zrušení Československého rozhlasu, Československé televize a Československé tiskové kanceláře.¹⁴⁶ Institucí, která dohlíží na dodržování předpisů a norem pro vysílání, jeho rozvoj a nezávislost jeho provozování, je Rada pro rozhlasové a televizní vysílání, která působí na základě zákona č. 103/1992 Sb., o Radě České republiky pro rozhlasové a televizní vysílání.¹⁴⁷

Tímto ovšem právní vývoj neustal. Zákon č. 252/1994 Sb., o rozhlasových a televizních poplatcích, určil, že se tyto poplatky (jejichž výše se postupem času upravovala, konkrétně zvyšovala) platí ne za sledování nějakého konkrétního rozhlasového nebo televizního programu, ale za zařízení, které je způsobilé toto vysílání přijímat, a staly se tak hlavním zdrojem příjmů veřejnoprávních médií.¹⁴⁸ (Jednou z posledních zákonných norem, která se týká poplatků, je zákon č. 348/2005 Sb., o rozhlasových a televizních poplatcích.¹⁴⁹) V souvislosti s krizí v České televizi na přelomu let 2000 a 2001 přijala Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR ve stavu tzv. legislativní nouze zákon č. 39/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi, ve znění pozdějších předpisů, a o změně některých dalších zákonů. Změnil se díky němu počet členů Rady ČR, jejich obměňování, a jako naprosto nový prvek, tj. povinnost Rady ČT předkládat Poslanecké sněmovně ke schválení Kodex ČT, jehož porušení se mělo chápat jako porušení pracovní kázně podle zvláštního zákona (tj. podle „zákoníku práce“).¹⁵⁰ Obdobná situace nastala i v případě schválení zákona č. 192/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 484/1991 Sb., o Českém rozhlasu, ve znění pozdějších předpisů, a o změně některých dalších zákonů.¹⁵¹

Mezi zákony, kterými by se měla média obecně řídit, patří také zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím (upravuje podmínky, za kterých se uplatňuje právo svobodného přístupu k informacím, spolu se základními podmínkami, které se mají splnit, aby byly tyto informace poskytnuty). Podstatným je také zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon), který stanovuje právo na odpověď a dodatečné sdělení, periodickému tisku, rozhlasu i televizi zaručuje právo odepřít soudu a dalším státním orgánům informace o původu nebo obsahu získaných informací (jedná se tedy o ochranu zdroje informací).¹⁵² Ráda bych zde zmínila i zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů, který nově definoval např. rozhlasové a

¹⁴⁴ Viz Moravec, Václav. *Proměny právní regulace...*

¹⁴⁵ Viz *Základní informace o České televizi*. [online]. [citováno 15. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/zakladni-informace-o-ct/>>.

¹⁴⁶ Viz MORAVEC, V. *Dějiny...* s. 427 - 428.

¹⁴⁷ Viz *Ibid.* s. 425 - 426.

¹⁴⁸ Viz *Ibid.* s. 430.

¹⁴⁹ Viz Statut ČT, Článek VII – Rozhodné předpisy.

¹⁵⁰ Viz MORAVEC, V. *Dějiny...* s. 438 - 439.

¹⁵¹ Viz *Ibid.* s. 439 - 440.

¹⁵² Viz *Ibid.* s. 435 - 436.

televizní vysílání, převzaté rozhlasové vysílání, teletext, teleshopping či sponzorování.¹⁵³ Na závěr bych ještě zmínila zákony č. 121/2000 Sb., autorský zákon, a zákon č. 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích.¹⁵⁴

4.1.2 Etické kodexy

Nyní se přesunu od legislativních úprav, kterými ovlivňují mediální prostředí zákonodárci (je to tedy „ovlivnění zvenčí“), k úpravám, kterými ovlivňují svou práci sami novináři v rámci sebereflexe. Obecně vzato je etický kodex dokument, který upravuje obecná i konkrétní pravidla práce v jednotlivých organizacích a profesích. Instituce, které ho pro své zaměstnance vytvoří, mohou zvolit závaznou formu, kdy zaměstnanec může tento kodex dostat k podepsání spolu s pracovní smlouvou a za jeho porušení mu hrozí výpověď, nebo nezávaznou, kdy je dodržování kodexu dobrovolné.

Před rokem 1989 u nás existoval Kodex stranického žurnalisty, který byl v souladu s tehdejšími režimem a ideologií a který díky tomu kladl důraz na loajalitu, ideovost a lidovost.¹⁵⁵ Po roce 1989 nastalo období, kdy novináři brali jakoukoliv regulaci (včetně samoregulace) jako omezení svobody slova a tisku. Diskutovat v té době o společenské odpovědnosti novinářů a etických aspektech žurnalistiky bylo v té době takřka nemožné. Situace se začala měnit až v polovině 90. let. Zřejmě prvním médiem, které se rozhodlo tento trend změnit, byla Česká televize, která jako první přijala svůj kodex a poté ho postupně přijímala i další média a organizace.¹⁵⁶

Tehdejší ředitel ČT Ivo Mathé předložil Radě České televize Statut ČT (jeho součástí byl i Kodex ČT) a Rada tento návrh 27. září 1995 přijala. V této první podobě Kodexu ČT nalezneme zásady pro tvorbu televizního programu (včetně způsobu zařazování materiálů, na kterých je zobrazeno násilí), pasáže o etice žurnalistiky, princip odpovědnosti tohoto povolání či povinnost „vést dělicí čáru mezi zprávami a názory“. Na základě Kodexu ČT vznikl ve stejném roce i Etický panel, který slouží jako konzultační orgán vedení této instituce.¹⁵⁷

Etický kodex novináře přijala zhruba o 3 roky později (18. června 1998) i valná hromada Syndikátu novinářů ČR, tj. odborové organizace novinářů, aktualizována byla v listopadu 1999. V tomto případě se jedná o otevřený dokument, který je závazný pro členy této instituce, přičemž Syndikát vyzval všechny české a moravské novináře k dobrovolnému dodržování kodexu bez ohledu na členství v této organizaci. Dokument je rozdělen do tří částí. V první části (její název je „Právo občanů na včasné, pravdivé a nezkreslené informace“) nalezneme požadavek, aby novináři přijímali odpovědnost vůči společnosti tím, že zveřejňované informace jsou včasné, úplné, pravdivé a

¹⁵³ Viz *Ibid.* s. 439.

¹⁵⁴ Viz Statut ČT, Článek VII – Rozhodné předpisy.

¹⁵⁵ Viz MUSILOVÁ, Jana. *Etický kodex: ideál – realita*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra žurnalistiky, 2009. s. 15. Vedoucí bakalářské práce Dr. Vladimír Šiler.

¹⁵⁶ Viz MORAVEC, Václav. *Etika...* s. 53.

¹⁵⁷ Viz *Ibid.* s. 53 - 54.

nezkreslené (novinář např. musí „odmítat jakýkoliv nátlak na zveřejnění nepravdivé, nebo jen částečně pravdivé informace“¹⁵⁸) s odkazem na odpovědnost této profese k veřejnosti. V druhé části (s názvem „Požadavky na vysokou profesionalitu v žurnalistice“) jsou definovány např. střet zájmů, zákaz přijímání úplatků a dalších výhod s odkazem na profesionalitu. Třetí část (jménem „Důvěryhodnost, slušnost a serióznost zvyšují autoritu médií“) se zaměřuje např. na ochranu zdroje informací či dodržování presumpce neviny.¹⁵⁹ V rámci Syndikátu funguje od podzimu 1998 Komise pro etiku při Syndikátu novinářů ČR. Ta vydává stanoviska k pochybením a porušením novinářské etiky, na kterou ji upozorní veřejnost, přičemž při svém rozhodování vychází z Etického kodexu novináře. Závěry komise se týkají novinářů všech médií. Tato stanoviska jsou pak pravidelně zveřejňována na webu Syndikátu.¹⁶⁰

Své etické kodexy přijímala i tištěná média. V říjnu 1998 zveřejnil svá etická pravidla týdeník Týden, přičemž tento dokument měl podobu otázek, ve kterých byly obsažena sporná a obtížná rozhodnutí, která při své práci musí redaktori časopisu řešit. Důraz je zde položen např. na přesnost, nestrannost, nepředpojatost, konflikt zájmů, atd. Postupně týdeník Týden následovala i další tištěná periodika – Hospodářské noviny přijaly svůj kodex v lednu 2002, ve stejném roce tak učinily i MF Dnes spolu s Lidovými novinami, a Vltava-Labe-Press, vydavatel zhruba 100 titulů regionálního tisku – hlavně deníků Bohemia a Moravia, začal připravovat svůj kodex na jaře 2003, přičemž platit začal v říjnu roku 2004.¹⁶¹

Důsledkem dění z přelomu let 2000 a 2001, známé v povědomí veřejnosti jako „televizní krize“ či vánoční krize v ČT¹⁶², bylo schválení novely zákona o České televizi (č. 39/2001 Sb.), podle které musí Rada ČT „předkládat Poslanecké sněmovně ke schválení Kodex ČT, který stanoví zásady naplňování veřejné služby v oblasti televizního vysílání.“¹⁶³ Poslanec Petr Pleva, který zmíněný zákon navrhl, tento krok zdůvodnil potřebou „dlouhé, obsáhlé, celospolečenské diskuse“ při tvorbě dokumentu (tj. Kodexu ČT). K diskusi ovšem za celou dobu příprav na novém Kodexu nedošlo (situace je stejná jako v případě Kodexu Českého rozhlasu, viz již dříve zmíněné zákony) a kvůli schvalování Kodexu ČT a ČRo Poslaneckou sněmovnou jsou veřejnoprávní média závislá na politicích (na tom má svůj podíl i způsob financování těchto institucí).¹⁶⁴

¹⁵⁸ *Etický kodex novináře*. [online]. 1999. [citováno 17. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <http://syndikat-novinaru.cz/index.php?web=1&main=5&sub=36&main_tit=Etika&sub_tit=Eticky_kodex>.

¹⁵⁹ Viz MORAVEC, Václav. *Etika...* s. 53 - 54.

¹⁶⁰ Viz *Ibid.* s. 54 - 56.

¹⁶¹ Viz *Ibid.* s. 56 - 57.

¹⁶² *Ibid.* s. 57.

¹⁶³ *Ibid.* s. 57 - 58.

¹⁶⁴ Viz *Ibid.* s. 58 - 59.

4.2 Základní etické principy v práci novinářů

Žurnalistika patří nejen mezi riziková a náročná zaměstnání (z hlediska množství stresu, časových požadavků, referování o událostech na „krizových“ místech – válečné konflikty, místa po živelných pohromách, ekologických haváriích, apod.), ale díky veřejnému působení jsou na novináře navíc kladeny i určité osobnostní požadavky (měli by být čestní, odvážní, empatičtí, zodpovědní a měli by se při své práci vyvarovat uplatňování vlastních přesvědčení a předpokladů).¹⁶⁵

Předpokladem pro novináře a jejich tvorbu je svoboda projevu a tisku (novináři by nemohli pracovat, pokud by lidé obecně neměli právo mít svůj názor a tento názor nemohli určitým způsobem zveřejnit). Můžeme se samozřejmě setkat se snahou omezit tuto svobodu (ať už ze strany státní moci, kvůli ekonomickým faktorům či z důvodu autocenzury), ovšem ať už dodržení svobody tisku nebo naopak její omezení má dopad nejen na novinářinu samotnou, ale i na celou společnost.¹⁶⁶

I když má novinář právo na omyl, má z hlediska etiky povinnost udělat vše pro to, aby informace, které zveřejňuje, byly pravdivé. Pravdivost se dosahuje pomocí obecně uznávaných a dodržovaných principů (ověřování informace ze dvou nezávislých a spolehlivých zdrojů, vyváženost zpráv, kontrola nad vlastními přesvědčeními a předpoklady a odmítnutí jakýchkoliv tlaků vydavatelů, šéfredaktorů nebo jiných skupin).¹⁶⁷ Vyvážeností zpravodajství se rozumí, že se k dané události mohou vyjádřit všechny dotčené strany, přičemž zveřejněná podoba zprávy nesmí obsahovat novinářův názor ani přiklonění se k nějaké ze zainteresovaných zpráv.¹⁶⁸

Příprava objektivních a vyvážených zpráv má ovšem z etického hlediska svá úskalí. Jedním z nich je „pseudovyváženost“ zprávy. Tím, že v nějaké reportáži dám prostor k vyjádření více stranám, které jsou jakýmkoliv způsobem zapojeny do určité události, o níž jako novinář referuji, ještě nezaručuje objektivnost a vyváženost zprávy (nelze totiž ztotožnit pravdivost a vyváženost zpráv). Chybu může novinář udělat i v případě, pokud osloví kvůli vyváženosti k určité události nějakého odborníka. Jednak si totiž žurnalista může tohoto odborníka vybrat za nějakým účelem (podle názoru, který dotyčný zastává) nebo se dotčenému odborníkovi nedá dostatečný prostor k vyjádření (kvůli sestříhání jeho názoru do několika málo sekund). V obou případech se tak k divákovi nedostanou potřebné informace.¹⁶⁹

Dalším z principů, jak dosahovat objektivity, je ověřování informací z více na sobě nezávislých a důvěryhodných zdrojů (obvykle se uvádí 2 zdroje). Novináře nebo redakce se může dostat do časové tísně nebo do situace, kdy by danou informaci mohl zveřejnit někdo jiný (konkurence) dřív. Mohu také jako novinář považovat danou informaci za natolik významnou, že je její zveřejnění otázkou určité prestiže. V těchto případech lze velice snadno „sklouznout“ k zveřejnění informace bez předchozího prověření pravdivosti. Z etického pohledu je však nezbytné, aby novinář

¹⁶⁵ REMIŠOVÁ, Anna. *Etika médií*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2010. s. 166 - 173. ISBN 978-80-8101-376-8.

¹⁶⁶ *Ibid.* s. 195 - 206.

¹⁶⁷ *Ibid.* s. 206 - 209.

¹⁶⁸ *Ibid.* s. 209 - 210.

¹⁶⁹ *Viz Ibid.* s. 210 - 211.

ověřil každou informaci (i kdyby se např. jednalo o zprávu z novin). Příkladem nedodržení tohoto pravidla je případ Gilligan ve Velké Británii.¹⁷⁰

Pravdivost zprávy však lze ohrozit i zjednodušením zprávy, zkreslením údajů, neoprávněným zevšeobecněním nebo vytržením zprávy či výroku z kontextu.¹⁷¹ O svévolném skreslování údajů mluvíme ve chvíli, kdy novinář místo přesného údaje, např. o počtu mrtvých při dopravní nehodě, uvede nepřesné číslo (a buď konkrétní počet buď zmírní nebo nadsadí). Není vhodné příliš časté či nepatřičné používání výrazů jako asi, údajně, apod., které vedu k pochybnostem diváků, posluchačů nebo čtenářů. Je tedy třeba z etického pohledu vhodně zvolit míru užívání určitých slov v reportáži nebo ve vstupu k dané problematice (z důvodu informační hodnoty).¹⁷² Každá informace ovlivňuje svého příjemce a jeho chování, ať už se k němu dostane v jakékoliv podobě. Pokud jako novinář zjednoduším zprávu, kterou zveřejňuji, mohu tím negativně ovlivnit životy ostatních lidí. Pokud jsou informace nedostatečné, zjednodušené nebo nejasné, nebudou moci posluchači, diváci nebo čtenáři adekvátně reagovat (např. připravit se na hrozící povodně nebo ozbrojený konflikt).¹⁷³

Na závěr této kapitoly bych ještě ráda zmínila jednu oblast novinářské práce, která může být pro novináře stejně kamenem úrazu jako „důkazem“ dobře odvedené práce. Mám na mysli zamlčování skutečných problémů a jejich nahrazování „prázdnými“ informacemi. Důvodem může být snaha po zisku z vysílání, náročnost novinářské práce při psaní závažných zpráv spolu s malou atraktivitou a zároveň i honba moderátora nebo novináře po divácké popularitě (při které je to stejné jako např. u politiků, kdy je snaha vyhnout se tomu špatnému). Aby se tak nedělo, je třeba nejen vzdělaných žurnalistů, kteří jsou schopni takový druh žurnalistiky (který ovšem klade nároky i na diváky) vykonávat, a prospívá to obecně celé společnosti.¹⁷⁴

4.3 Sporné momenty v práci novinářů

Tak, jako existují postupy, kterými novináři naplňují „poslání“ svého povolání, dochází v redakcích bohužel i k opaku, když novinář „uverejní klamavou správu, svojvolně skreslí údaje, zjednoduší správu, neoprávněně zovšeobecní, vytrhne správu nebo výrok z kontextu“.¹⁷⁵

Stejně jako další povolání, má i novinářská práce možná úskalí, sporné momenty, kterých by se novináři měli vyvarovat. V největší míře se jedná se o narušování soukromí, střet zájmů, úplatky, klamání, osobní účast na zprávě a plagiátorství. Nechci tím říci, že toto je vyčerpávající výčet

¹⁷⁰ Viz *Ibid.* s. 211 - 214.

¹⁷¹ Viz *Ibid.* s. 214 - 215.

¹⁷² Viz *Ibid.* s. 215 - 217.

¹⁷³ Viz *Ibid.* s. 217.

¹⁷⁴ Viz *Ibid.* s. 220 - 224.

¹⁷⁵ *Ibid.* s. 214.

možností, kde novináři mohou narazit (mohou nastat např. i problémy s kolegy či s majiteli média), tato „další“ jsou ovšem méně častá a následujících šest „bodů“ je nejčastějších, nejrozšířenějších.¹⁷⁶

Novináři se mohou při referování o různých událostech dopustit narušení soukromí. Toto narušení může týkat např. obětí různých trestných činů nebo známých osobností (včetně jejich rodin). Narušením soukromí můžeme rozumět i nedodržování principu presumpce neviny.¹⁷⁷ Příkladem nedodržení presumpce neviny může být informování o zneužívání příslušníků Hradní stráže Milošem Topolovským, který v té době pracoval jako výchovný poradce této jednotky. Média nejenže od počátku případu používala titulky typu: „Psycholog Hradní stráže zneužil šest vojáků“, ale uváděla i celé jméno podezřelého. Soud později rozhodl o nevině, přesto dotyčný voják po roce práce od vypuknutí kauzy za snížený plat kvůli přístupu kolegů opustil toto zaměstnání, jiné se mu nedařilo nalézt kvůli špatné pověsti a pokusil se o sebevraždu.¹⁷⁸

I novinářům hrozí střet zájmů mezi svými pracovními a mimopracovními aktivitami, kdy je zároveň novinářem a politikem (u nás v poslední době např. případ Radka Johna, který se po opuštění novinářské profese a při výkonu poslaneckého mandátu vrátil do mediální sféry), vykonává jako novinář poradenskou činnost pro politickou nebo podnikatelskou sféru, atd.¹⁷⁹

Žurnalista se může setkat s nabídkou finanční nebo hmotné výhody. Tyto úplatky mohou novináři nabídnout subjekty (objekty zpráv) za účelem nezveřejnění nějakých skutečností (informací) nebo zveřejnění informací v určitém duchu, případně zveřejnění nějakého díla pod svým jménem (např. předem připravených článků public relations jako „skrytá reklama“).¹⁸⁰

Novináři by si při zjišťování nebo zveřejňování informací měli dávat pozor na klamání čtenářů, diváků, zdrojů informací nebo těch, kteří jsou předmětem zpravodajství. Novinář se např. může vydávat za někoho, kým není (vydávat se za někoho jiného používají např. investigativní novináři při natáčení různých kauz – ovšem v rámci kvalitně odvedené práce by měla být tato „metoda“ použita jen v odůvodněných a přesně specifikovaných případech, které jsou specifikovány buď ve redakčních předpisech či kodexu nebo po diskusi k dané kauze).¹⁸¹

V určitých situacích se novinář může stát z nezaujatého pozorovatele účastníkem zprávy. Jedná se o přítomnost např. u závažné dopravní nehody, při pokusu o sebevraždu, při válečných konfliktech, živelných pohromách nebo při různých haváriích. Má v tomto případě novinář zůstat novinářem, který nezasáhne do běhu událostí a má tedy vykonávat „pouze“ svou práci (a pomoc se postiženým dostane díky jeho reportážím), nebo se z něho má stát „záchranář“ či humanitární pracovník, který bude teď hned pomáhat na určitém místě? (Na tento bod jsem se zaměřila ve své praktické části, protože se domnívám, že hlavně při účasti novináře v krajní, mezní situaci, např. ve

¹⁷⁶ MORAVEC, Václav. *Etika...* s. 51 - 53. REMIŠOVÁ, Anna. *Etika médií.* s. 176 - 181.

¹⁷⁷ Viz MORAVEC, Václav. *Etika...* s. 51.

¹⁷⁸ Viz *Ibid.* s. 51.

¹⁷⁹ Viz *Ibid.* s. 51 - 52.

¹⁸⁰ Viz MORAVEC, Václav. *Etika...* s. 52. REMIŠOVÁ, Anna. *Etika médií.* s. 180 - 181.

¹⁸¹ Viz MORAVEC, Václav. *Etika...* s. 52.

válečných konfliktech, kdy sám novinář může být ohrožen na zdraví nebo na životě, se plně projeví jeho profesionalita).¹⁸²

V současné době se bohužel nejen u novinářů můžeme setkat s pojmem plagiátorství. O tomto nešvaru mluvíme v případě, pokud dotyčná osoba převezme buď celý text či jen jeho část (může se ovšem jednat o jakékoliv dílo) a vydává ho za výsledek vlastní duševní práce (je to tedy opak způsobu práce středověkých autorů, kteří dodávali důvěryhodnost a vážnost svému dílu tím, že použili část díla někoho v té době již známého a uznávaného).¹⁸³

Specifickým problémem, který bych zde ráda zmínila, je autorizace rozhovorů. Na autorizaci rozhovoru má respondent právo i z toho důvodu, že může být dobrým nástrojem proti „nepoctivým“ novinářům, kteří by před zveřejněním rozhovoru změnili odpovědi nebo názor respondenta (tuto negativní zkušenost zmiňuje Tomáš Etzler v rozhovoru, který mi poskytl, proto jsem mu nabídla autorizaci, ale u „mého“ rozhovoru na ní netrval). Na druhou stranu ale zvláště u rozhovorů poskytnutých investigativním novinářům k určité kauze může být za požadavkem autorizace rozhovoru nebo dokonce celé reportáže snaha některých respondentů, jejichž postavení nebo chování by na základě uvedených skutečností v daném rozhovoru vyznělo ne příliš lichotivě, změnit výsledné vyznění rozhovoru nebo reportáže ve svůj prospěch.¹⁸⁴

¹⁸² *Ibid.* s. 52.

¹⁸³ Viz *Ibid.* s. 52 - 53.

¹⁸⁴ Viz REMIŠOVÁ, Anna. *Etika médií*. s. 176 - 177.

6. Rozhovory s novináři

6.1 Tomáš Etzler

(* 1. dubna 1963 v Ostravě)

Vystudoval zeměpis a tělesnou výchovu na Pedagogické fakultě v Ostravě. Od roku 1987 působil v Československé televizi jako dramaturg zábavných pořadů. V roce 1991 odešel do Spojených států, zprvu se tam živil jako umývač nádobí, zahradník, staral se o mentálně postižené lidi apod., poté začal studovat žurnalistiku na univerzitě v Denveru. V roce 1999 začal pracovat pro CNN¹⁸⁵, nejprve jako řidič, poté jako produkční a válečný zpravodaj např. na Haiti, v Iráku nebo Afghánistánu, byl i spolupracovníkem BBC¹⁸⁶. Od roku 2006 pracuje jako zahraniční zpravodaj ČT v Číně, pravidelně se vrací natáčet do Afghánistánu. V září 2008 získal jako první český novinář cenu Emmy za aplikaci satelitních přenosů pomocí technologie BGAN¹⁸⁷, která umožňuje živé vstupy bez přenosových vozů.

Jak se připravujete na cestu do nějaké oblasti z pohledu sběru informací o kultuře a náboženství dané oblasti?

Připravoval jsem se dvěma způsoby. Záleží na tom, kolik mám času na přípravu. Někdy se stávalo, teď už je to trochu jiné, že mi zavolali: zítra jedeš do Afghánistánu. Když je tak málo času, tak se snažím někam zaběhnout, koupit si knížku o Afghánistánu, pak jdu na internet a vytisknu si spoustu článků, které potom čtu v letadle. Tu knížku čtu, když jsem v terénu. A když mám delší čas, teď např. mám něco dělat v zemích jihovýchodní Asie, tak o tom čtu už asi půl roku, protože ta příprava je velice složitá. Přijedu do těch zemí připravený s tím, že budu rozumět, o co tam jde. Pochopitelně tomu nebudu rozumět 100 %, protože tam nežijí, ale snažím se tomu rozumět a dělám všechno pro to, abych chápal myšlení těch lidí.

Když do určité oblasti přijedete, jak zjišťujete a ověřujete informace, když se jedná o krizovou oblast, např. Afghánistán, kvůli objektivitě, vyváženosti pohledů? (redaktor na místě příběh – souborné info v redakci – jak to zjistíte?)

Záleží na té reportáži. Dělal jsem např. reportáž o afghánských vdovách. Sehnal jsem si čísla, kolik těch vdov je. Ta čísla vždycky sháním z několika zdrojů – ze Spojených národů, z různých nevládních organizací, které pomáhají ženám v Afghánistánu, čili ta čísla si ověřit musím. Ale když točím s těmi vdovami, tak vidím, jak žijí, já si to nemusím ověřovat, vidím to vlastníma očima, zachytí to kamera. Ověřování faktů je nesmírně těžké. Snažím se najít zdroje, nemít to ověřené jednou, ale mít 2, 3 nebo i 4 zdroje, ale když se ta čísla rozcházejí, tak беру např. ta čísla ze 2 zdrojů, která jsou si nejbližší a dá se

¹⁸⁵ Kabelová televizní společnost založená v roce 1980 Tedem Turnerem a Reesem Schonfeldem, americký kanál je někdy označen jako CNN/U.S. kvůli odlišení od jeho mezinárodního protějšku, CNN International.

¹⁸⁶ BBC. *Tomáš Etzler*. [online]. Poslední aktualizace 31. 3. 2004 v 15:41 SEČ. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.bbc.co.uk/czech/interview/story/2004/03/040402_etzler.shtml>.

¹⁸⁷ BGAN, Broadband Global Area Network – viz Seznam zkratek.

říct, že to je věrohodné. Ale vždycky se to v té reportáži snažím uvést, že podle tohoto zdroje je ta situace taková a taková. Nedávám to za svoje, ale vždycky se snažím, v angličtině se říká source, snažím se uvést zdroj, odkud to číslo mám.

Jak zajišťujete objektivitu zpráv o jiných náboženstvích a kulturách jako západní novinář?

Když jsem jezdil do Iráku, tak jsem si přečetl Korán. Četl jsem ho dvakrát, abych řekl pravdu, protože jsem ho četl jako student kdysi dávno před 20 lety, a potom když jsem začal jezdit, tak jsem ho četl znovu. Snažím se hovořit s odborníky, a to nejen se západními odborníky, ale snažím se, když něčemu nerozumím nebo když se něco snažím pochopit, tak se snažím udělat si rozhovor mimo kameru s nějakým mulou nebo nějakým imámem, s nějakým duchovním islámu. Snažím se rozumět té kultuře a respektovat ji, když tam natáčím, tak se v těch rozhovorech nezeptat na otázku, která by je nějakým způsobem mohla zranit nebo která by je nějakým způsobem naštvála. Objektivita je v tom, že říkám, snažím se v té televizi přenést, co mi říkají. Nedávám tam svůj vlastní názor, ty svoje názory dávám do svých glos, možná do nějakých svých blogů, ale co se týká televizní reportáže, tak se tam snažím dávat fakta, fakta, fakta. Co řeknou, to tam odvysílám. Když něco řeknou, na někoho zaútočí, řeknou o někom nějaký názor, tak se snažím to vyrovnat tím, že tam přidám hlas i druhé strany, která je uvedena v té reportáži.

Jak v krizové oblasti chráníte zdroje informací a spolupracovníky?

Každá země je jiná. Já třeba když jsem letěl na Haiti, tak jsem zjišťoval trochu historii, měl jsem na to jeden den. Snažil jsem se získat co nejvíce informací o historii Haiti, o jejich náboženství, o všem. V této branži nebo v této profesi člověk musí umět improvizovat, každá země je naprosto jiná. A to nejde o to, aby se těm lidem líbilo, že uznávám náboženský život nebo neuznávám, ale aby viděli, že o tom něco vím. Že třeba mám svůj názor, ale ten názor je postavený na znalosti, ne nějakých předsudcích.

Myslíte si, že jako novinář byste měl být jen pozorovatelem, nebo můžete zasáhnout do běhu událostí? Když ano, za jakých okolností – kdy? Máte nějakou hranici, kdy ještě pomoci, a kdy už ne – třeba kvůli obraně před vyhořením?

Víte, to je jedna z nejslavnějších otázek v historii žurnalistiky. To se učí na amerických univerzitách od 60. nebo 70. let, že kdyby novinář točil někde v pralese, že jede nějaká americká četa a že jede do pasti vietnamské armády, co ten novinář udělá. Bude natáčet to, co se stane, nebo půjde varovat ty Američany? Já se snažím, a zatím jsem naštěstí v takové pozici nebyl, snažím se opravdu jenom říkat nebo reflektovat to, co vidím. Pochopitelně, stane se. Např. v Iráku nebo v Afghánistánu jsem pomáhal spouště lidem, posílám peníze nebo jsem dostal jednu malou holku, která měla nádor na obličeji, z Iráku na operaci do Ameriky, přežila, všechno je v pohodě, ale to jsou prostě jiné věci. Ale cokoliv děláte, nemělo by ovlivnit vaše reportáže. Jestliže to začne ovlivňovat vaše reportáže, tak je třeba

odtamtud vypadnout, dát si pauzu a zbavit se té zaujatosti. Když se toto stalo v Iráku, zažil jsem tam tolik amerických razií, když jsem byl s těmi americkými vojáky, že jsem pak začal sympatizovat s těmi Iráčany. Tam Američani napáchali spoustu chyb. Ne úmyslných, ale z neznalosti nebo prostě proto, že je to válka. Zavola jsem svým šéfům do Atlanty a řekl jsem jim, já už nemůžu, mám vážné obavy, že nemůžu být objektivní. Oni to naprosto pochopili a stáhli mě odtamtud. Další věc, kterou chci říct, je, že jsem byl zraněn ve Fallúdži v roce 2004. To začalo tím, že tam na nás spadl minometný granát. Zahynuli tam 2 vojáci, dalších 10 vojáků tam bylo zraněno, ale já jsem nebyl zraněn těžce, byl jsem při smyslech. Pád toho minometného granátu byl začátek obrovské bitvy. Nabídnul jsem těm vojákům, že umím dávat první pomoc, protože tam byla strašná jatka, tam ti vojáci, kteří zemřeli, doslova vykrváceli. Nevěděl jsem, že další 3 kluci tam přišli o nohy. Řekl jsem jim, mám kurz první pomoci, já vám můžu pomoci. Nedovolili mi to, dali mě do rohu místnosti v té škole, kde jsme byli, abych tam byl v bezpečí. Z tohoto hlediska kdybych viděl někoho umírat, pochopitelně bych se mu snažil pomoci. Jsem člověk. A další věc. Vojáci začali házet granáty z oken, což znamená, že ten nepřítel nebo ti Iráčani byli velice blízko. Říkal jsem si, co budu dělat, když tam někdo vlez? Vedle mě ležely 2 samopaly těch mrtvých vojáků, říkal jsem si, začnu střílet nebo nezačnu střílet? Asi bych začal střílet, protože tady by šlo zřejmě o přežití. Víím, co to bylo za lidi, víím, že kdybych se dostal do jejich rukou, tak 2 týdny na to se moje bezhlavé tělo objeví někde na ulici. Čili já to shrnu. Snažím se, jak můžu, nezasahovat do té situace. Ale kdyby mě požádal o vodu člověk, který umírá v Dárfúru žízni, tak mu tu vodu dám. Samozřejmě jsem žurnalista, ale také jsem zároveň člověk, prostě bych pomohl, ale nezasahoval bych aktivně.

Jaké je specifikum české novinářiny oproti novinářině např. americké, v souvislosti s vaší zkušeností z práce jak pro Českou televizi, tak pro americkou CNN – něco, co je horší a lepší (z pohledu etiky).

Já bych nemluvil o české a americké, ale mluvil bych o instituci. Mě se vždycky lidi ptali na jednu věc. Jak mě v CNN navigovali, jak dělat svoji reportáž nebo jak produkovat reportáž. Vždycky jsem na ty otázky koukal s otevřenou pusou, protože tam mě nikdy nenavigovali. V CNN je jedna taková mantra, jedna taková zásada. Pravda, pravda, pravda, objektivnost. Není tam žádná agenda, já jsem tam neměl vůbec žádné školení. Přijali mě a jediné, co mi hustili do hlavy, a to nebylo na nějakém školení, prostě vždycky, když jsem někam jel nebo když jsme se bavili u piva, tak pravda, pravda, pravda. Neměl jsem školení ani v České televizi a je tam spousta lidí, kteří dělají naprosto vynikající práci. Ale já si myslím, když se v Americe díváte na televizi Fox¹⁸⁸, tak je to strašná televize, propagandistická televize. Neměli by být porovnáváni se seriózní televizí jako je BBC, CNN nebo dnes Al Jazeera International. Tady jde o to, čtu české noviny na internetu a čtu i rozhovory českých novinářů. A ty rozhovory jsou kolikrát špatné, ti novináři tam dělají pasti pro lidi. Snaží se je prostě v rozhovoru dostat do těch tezí, které jsou rozhodnuté. Řeknu vám příklad, to se mi teď stalo

¹⁸⁸ Fox, Fox Broadcasting Company – viz Seznam zkratk

v týdeníku Týden. Udělali se mnou rozhovor o roku 1989, jak jsem to prožíval, co jsem tam viděl, atd. A pak jsme se trochu bavili o české politice, hovořil jsem trochu o české politice a řekl jsem, že to je katastrofa, ale že mě potěšilo to, co se stalo na Andělu, ta vajíčka. Ale nejmenoval jsem, nikoho jsem nespecifikoval. Nemám to teď před sebou, snažím se parafrázovat, mě dodal strašnou naději ten incident na Andělu, když lítala ta vajíčka. A já jsem v tom rozhovoru řekl, je mě úplně jedno, po kom to házeli, ale mě potěšilo to, že mladým lidem v České republice není ta politika úplně jedno, že se pořád dokážou naštvat a snaží se něco udělat. Toto jsem řekl, je na to důkaz, potom se mi Týden omluvil. Napsali, že mě potěšilo, jak lítala vajíčka na Paroubka. Já jsem Paroubka v životě nezmínil. Napsali to, co jsem v životě neřekl. Nejsem blbý, nejmenoval bych žádnou politickou stranu nebo nějakého vůdce. A to je obrovský problém české žurnalistiky, za tohle by v CNN byl během 5 vteřin padák, okamžitá výpověď, že by vám dali do úst, co jste neřekli. Řešilo se to pak i přes vedení České televize, bránil jsem se, že tohle jsem neřekl. Pak se našel ten pásek, na který to ten žurnalista nahrával, a fakt jsem to neřekl. Ale nebyla to jeho chyba, on potom napsal, aby poslali přepis toho rozhovoru, dal to editorovi a ten editor to zvorál. A to je průser české žurnalistiky. To je právě to, co škodí českým žurnalistům. Vybudovat si reputaci žurnalisty jako nedotknutelného, objektivního žurnalisty může trvat 10 let. Ale pak vás něco takového může srazit během jednoho dne. A je to jenom kvůli nedbalosti nebo já nevím, proč to ten člověk udělal. A to jsou možná věci, které by udělal FOX, ale já jsem byl vychovaný v žurnalistice v CNN, já tyhle věci nedělám, to prostě neexistuje. To byl otřesný případ, jak ta česká žurnalistika občas funguje, neříkám, že všichni jsou stejní, ale občas to vidím. Čtu články v novinách a tam jsou věci, které jsou podle mě vykonstruované, ti lidé docházejí k nějakým závěrům, ale úkolem žurnalisty by nemělo být docházet k závěrům. Žurnalista by měl dát fakta a k závěru dojde čtenář nebo divák.

Připravuje se vám lépe nebo hůře vzhledem k vašemu vztahu k víře, když máte dělat něco, co se dotýká náboženství? Jaká to má úskalí, nevýhody, výhody?

Nepřipravuje se mi hůř, ale jsem opatrnější, protože si uvědomuji senzitivitu zejména mezi západním světem a islámem, ale nepřipravuje se mi to hůř. Je to trochu více práce, je to trochu více výzkumu, abych opravdu měl ta fakta tak, aby seděla. Proto jsem četl Korán, znám pochopitelně Bibli, a snažím se nedocházet k závěrům, jak říkám, podle předsudků, ale podle pravdy. Když islámští fundamentalisté říkají, že zabíjení nevěřících, jako v islámu nevěřících, je napsáno v Koránu, tak vím, že to není pravda. Snažím se podle znalostí být objektivní. Věřím, ale já, jak bych to řekl, neupřednostňuji jedno nebo druhé náboženství. Prostě věřím, takový můj univerzální názor je ten, že prostě my všichni, i ti muslimové, i ti křesťané, všichni věříme v jednoho Boha, v jednu bytost nebo v jednu energii i s buddhisty.

Vidíte nějaké úskalí v informování o jiném náboženství „západním novinářem“?

Nevím, jestli vám přesně rozumím, ale řeknu vám jednu věc. Když jedu do těch islámských zemí, tak se na nás dívají jako na hříšníky. Dívají se na nás, na Evropu, jako na dekadentní kontinent, kterému je třeba pomoci. Když sedíme u kafe nebo u čaje, tak se s nimi pohádám, popovídáme si. Ale když dělám reportáž, chci slyšet jejich názor, zajímá mě jejich názor. Potom ať si divák udělá svůj názor. Ale setkal jsem se s tím, že my jsme pro ně lidi, kteří prostě nevěří v Boha, nebo nevěří v toho správného Boha. Ale to jsou prostě věci, které musíte nechat doma. Je třeba slyšet jejich názor, co si myslí, a pak to např., já nevím, vyrovnat názorem buď ateisty nebo katolíka. Jak říkám, vy a já si prostě můžeme sednout u kafe a popovídat si o tom, ale do reportáže tam dám ta fakta. Dám tam jejich názor, dám tam názor katolíků, mám tam názor protestantů, mám tam názor ateistů, ať si z toho lidi vyberou, co potřebují nebo co chtějí.

Jsou nějaká specifická pravidla pro práci novináře z pohledu etiky pro nějakou určitou oblast nebo platí všude zhruba stejná pravidla? (Když dám příklad, v Číně možná můžete dostat nabídku, abyste přijal úplatek, ale to se vám zřejmě nestane při točení reportáže o nějaké bitvě v Iráku a v Afghánistánu, nebo když jsem byl kdysi na Haiti.)

Ne, ne, ne. Já bych úplatek v životě nevzal, já bych nevzal do ruky jako novinář zbraň, já bych prostě neudělal nic, co by přesahovalo hranici mé práce. Co jsem vám říkal o té Fallúdži, to byla naprosto jiná situace. To bylo uprostřed velice, velice brutální a velice tvrdé bitvy, ale za normálních okolností, i v těch krizových oblastech, já bych úplatek nedal a nebo bych ho nevzal. Ne, ne, ne. Věřím v jednu věc, totiž, že dobrá žurnalistika stojí na pravdě a stojí na upřímnosti. A jakmile ten úplatek vezmete jednou, a mě se to v těch krizových oblastech v životě nestalo, ale stalo se mi to tady v Číně, že mi nabízeli peníze. Říkal jsem si, já peníze nepotřebuji, dostávám plat. Když ten úplatek vezmu jednou, tak ta moje reputace, kterou prostě jsem si budoval, já nevím, kolik let, půjde s prominutím „do prdele“. Ale o to nejde, mě baví dělat tu práci tak, jak ji dělám, a já bych v životě úplatek nebral. Měl jsem nabídky, pochopitelně ne od CNN, ale od svých překladatelů, ať si koupím zbraň v Afghánistánu. Říkal jsem ne, nejsem voják, nejsem nějaký misionář, já jsem žurnalista, moje zbraň je pero a počítač. To jsou prostě věci, ve kterých bych v životě neudělal nějaký kompromis.

6.2 PhDr. Miroslav Karas

(* 1962 v Karvině)

V letech 1981 - 1985 vystudoval Fakultu žurnalistiky Univerzity Karlovy. Po jejím dokončení začal v roce 1985 pracovat v redakci publicistiky pro děti v Československém rozhlasu. V roce 1992 přešel v rámci této instituce do zahraniční redakce, kde ve stejném roce přijal nabídku stát se zahraničním zpravodajem v Polsku. Pro Československý, respektive později Český rozhlas pracoval v Polsku až do roku 1998, kdy začal na stejném postu pracovat pro Českou televizi, kde působil do srpna 2012, a

pravidelně informoval diváky o dění také z pobaltských republik, Běloruska, Ukrajiny a výjimečně i z ruské federace. V srpnu 2012 nahradil Pavla Vondru na postu stálého zahraničního zpravodaje ČT v Rusku.¹⁸⁹

Jak se připravujete na cestu do Běloruska nebo na Ukrajinu, kam jezdíte pravidelně, nebo po Polsku, kde jste trvalým zpravodajem, když máte jet točit nějakou reportáž? Myslím tím, jak příprava probíhá. Vybavujete si, zda jste do této přípravy zařadil i "čerpání" informací o náboženství, náboženských zvycích apod. v zemích, kam nyní jezdíte pravidelně (myslím tím, jak jste se připravoval, když jste začínal, zda jste do této přípravy promítl kromě informací o tématu, které máte zpracovat v reportáži, i načerpání informací o náboženských zvycích...)?

Příprava musí být. Nejsem zastáncem nahodilého natáčení na místě - pochopitelně v případě katastrof a nehod se tomu nevyhnu. Každou jinou reportáž připravím tak, že nastuduji téma, kontaktuji se s respondenty, stanovím si záměr a cíl, předem si připravím i kostru textu. Náboženské akcenty pochopitelně hrají roli, obecně je ale znám, takže je předem nijak zvlášť nestuduji.

Jaký je rozdíl v postavení církve v Bělorusku a na Ukrajině, kde je církev ne katolická, ale pravoslavná, a je tam úplně jiný režim.

No samozřejmě, ona nemá takové postavení jako katolická církev v Polsku. Ta církev bohužel, mám obavu, že zvlášť v Bělorusku je prostě pod silným vlivem státu, že ta církev se stává státní církví, není nezávislou církví. Mám ten pocit, že prostě tam jsou velmi silné tendence být státní církví ve smyslu být podřízený státu.

Když přijedete ve vašem případě např. do Běloruska, jak zjišťujete a ověřujete informace jednak kvůli objektivitě a jednak kvůli vyváženosti pohledů?

Když jedu do takové země, tak musím mít svoje zdroje z řad nezávislých novinářů, nebo, to neskrývám, z řad představitelů opozice. Mám své zdroje, které získám, když tam jedu, velmi si těch zdrojů vážím a spolupracuji s nimi. Bez zdrojů v těch zemích je novinář, který by chtěl odvést vysloveně nějakou kvalitu, prostě vyřízen. Musím se tam obracet na velmi důvěryhodné zdroje.

Jak je chráníte, aby nebyli postihováni státní mocí?

Nikomu je nesdělují.

To je jediná cesta?

Zvlášť v takové zemi jako je Bělorusko. Nemůžu být v Bělorusku odkázaný na státní propagandu, protože bych se stal hláskou troubou té propagandy. A bohužel je to nedemokratická, autoritářská

¹⁸⁹ JP, Právo. *Česká televize mění zahraniční zpravodaje*. [online]. Poslední aktualizace 3. 8. 2012 v 17:29 SEČ. [citováno 21. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/kultura/274982-ceska-televize-meni-zahranicni-zpravodaje.html>>.

země, kde je prakticky znemožněn přístup k jiným než oficiálním státním informacím, proto musím pracovat se svými zdroji, které, neskrývám, jsou na druhé straně než je ta státní propaganda.

Ve chvíli, kdy se dostanete do nějaké krizové oblasti, držíte se opravdu pravidla, že jste novinář a nesmíte za žádných okolností zasáhnout do jakékoliv události, a nebo je nějaká výjimka?

Striktně to první.

Má se v práci novináře profesionála projevovat, že je věřící nebo ateista (např. z pohledu morálního kreditu, z důvodu předporozumění, když zpracovává téma o věřících nebo obecně o náboženství) nebo to má „úzkostlivě tajit“ a nikdy se to nijak nesmí projevit?

Já se absolutně bráním tomu, abych jakýmkoliv způsobem projevoval ať svůj pozitivní nebo negativní vztah k víře. Jsem zástupcem veřejnoprávního média. A i kdyby to bylo dovoleno, pro mě je to nepřípustné. Já se nikomu nevyjadřuji a nesděluji, zda jsem věřící nebo nevěřící a velmi striktně dbám o to, aby to ve vysílání nebylo znát, jestli jsem věřící nebo nevěřící. Takže jakákoliv otázka víry pro mě jako pro reportéra zvlášť v silně katolickém Polsku je záležitost, která není vůbec v ní hlavní, v mé práci. Jinými slovy, já pracuji v Polsku, jsem samozřejmě vystaven, ač bych byl věřící nebo nevěřící, velmi silným nátlakům katolické církve. Shodou okolností katolické, kdybych byl někde jinde, tak třeba jiné. Ale postavení katolické církve v Polsku je tak výrazné a tak silné, že novináři zvlášť. Prostě to je moje krédo. Já musím vystupovat ve svém zpravodajství tak, že to prostě nesmí být znát. Pokud jde o Polsko, tak samozřejmě tam ten vliv je, ale já mu musím prostě zabránit, ten divák v České republice je divákem veřejnoprávní televize a já si nemůžu dovolit, ovlivňovat ho v otázce víry. K tomu musí sloužit katolická televize. Pro českého novináře v Polsku z veřejnoprávního média je to samozřejmě velký problém, protože víra tam má, spíše katolická církev, velmi silnou pozici, a je třeba to akceptovat. Ne bojkotovat, akceptovat.

Co se týče pravidel, etiky novinářiny, jaké je specifikum české novinářiny oproti novinářině jinde – kdybyste to porovnal např. s úrovní v Polsku, kde působíte pravidelně.

To je na konferenci dvoudenní, to není otázka, kterou lze zodpovědět během dvou, tří minut. Bohužel bulvarizace novinářiny dosáhla takových rozměrů, že mnohdy jde etika stranou. Není to jenom případ pro českou nebo pro polskou novinářinu, je to prostě případ pro novinářinu v těchto zemích reevropského regionu, tohoto prostoru, kdy novinářina zasahuje podstatně více do politiky než zasahovala dříve. Což je správné, nechť ta novinářina, nechť ta žurnalistika tu politiku kontroluje jako nástroj kontroly. Ale nesmí být, a bohužel někdy se tak děje, zneužita k tomu, aby tu politiku řídila. Proto je to předmět na konferenci. Já jsem zastávce toho, že novináři mohou politiku ovlivňovat, ale nesmějí do ní vstupovat. Proto ta hranice, ten mantinel s tou etikou velmi, velmi, řekl bych, nebezpečně překračován. Já to nevyřeším, je potřeba, aby nějaká persona novinářská nejen v této zemi vymezila hrací plochu, kde se do té politiky nesmí vstupovat.

U těch témat, které se týkají náboženství a víry, pomáhá vám váš vztah k víře při přípravě?

Pomáhá, pomáhá mi v tom, že mám pocit, že jsem vzdělanější. Jinými slovy, kdybych byl neznaboh, těžko bych mohl sledovat návštěvy papeže v Polsku nebo v jiných zemích. Těžko bych asi mohl rozumět tomu papeži, co říká mezi řádky. Znalost křesťanských zásad, znalost zásad víry, jinými slovy znalost, kdybych měl jít úplně do detailů, evangelia, řekněme tomu, jak chceme, prostě jenom tou hodnotou dodanou, kterou v sobě já jako novinář mám. Ovlivňuje mě to tím, že rozumím tomu, v kterém prostředí pracuji.

Jsou nějaká specifická pravidla pro práci novináře z pohledu etiky pro nějakou určitou oblast nebo platí všude zhruba stejná pravidla?

Etika je jedna. Pro mě je etika jedna. Etická pravidla jsou pro mě jedna věc. A je to věc uzavřená, to hřiště má 100 krát 65 metrů a není měrné, nemůžu s těmi brankami posunovat. To je prostě můj přístup k etice. Můj přístup k novinářině v zemích, kde není demokracie, není svoboda, samozřejmě tu etiku, zdá se, bych mohl vnímat jinak. Já jsem pochopitelně v těch zemích vystavený jinému smyslu chápání hodnot, které v té zemi jsou. My přece máme, si myslím, jiné hodnoty nebo máme je víc ohmatané, ověřené, empiricky poznané, víme snad, nebo si to namlouváme, že bílá je bílá a černá je černá. Ale v jistých zemích, a nakonec my jsme to poznali před 89. rokem také, ne vždy bílá je bílá a černá je černá (metafory používám). Tak pochopitelně v takových zemích etika, otázka je, může být narušena tím, že přimhouřím nad něčím oko? Může být narušena tím, že dám větší prostor představiteli opozice, aby zazněl jeho hlas? Je to otázka: je to narušení etických principů? Je narušením etického principu to, že představitel demokratické opozice možná může dostat větší prostor než například Lukašenko? To je otázka, na kterou možná ani já neznám přesnou odpověď, a nebo možná znám špatnou odpověď. Možná by mělo to etické pravidlo být jasné. Pro mě je jasné to etické pravidlo. A tohle, jak já říkám, v uvozovkách narušení pro mě je minimální, protože já dávám příklad, který ani není měřitelný. Já se snažím zvláště z toho Běloruska prostě opravdu přivést podle mě objektivní, vyvážené, bych řekl, zpravodajství o stanovisku obou stran. Ale možná mi někdo namítne, že porušuji etiku tím, že tam třeba má o něco, o 2 věty víc, představitel té opozice. Já o tom nevím a snažím se, aby to bylo vyvážené. Ale je možné, že se to stane. A když se to stane, porušil jsem etická pravidla? Možná, že jo, ale myslím si, že porušení etických pravidel, kdyby se o tom mělo hovořit, by muselo být setsakramensky porušení opravdových etických pravidel, že to podle mě ani nesouvisí s etikou, jestli někdo dostane větší prostor.

6.3 PhDr. Václav Moravec

(*25. června 1974 v Ústí nad Orlicí)

Po Gymnáziu v České Třebové absolvoval obor Masová komunikace na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Na katedře žurnalistiky působí jako vyučující (mezi jeho předměty patří např. Úvod do etiky žurnalistické práce a Rozhlas a televize ve světě). Od roku 1992 působil jako redaktor a moderátor v rádiích Profil, Český rozhlas, Evropa 2 a Frekvence 1. V letech 1996 – 1999 externě spolupracoval s televizí Galaxie. V letech 2001 – 2006 působil v české redakci rádia BBC v Praze. Od roku 2004 spolupracuje s Českou televizí, kde s pauzou uvádí Otázky Václava Moravce, a svůj pořad má i v rádiu Impuls.¹⁹⁰ V roce 2003 obdržel za moderování pořadu Interview BBC Cenu Nadace Českého literární fondu Novinářská křepelka pro novináře ve věku do 33 let.¹⁹¹ Rovněž je držitelem ceny TýTý jako nejoblíbenější osobnost televizní publicistiky za roky 2007, 2008, 2009 a 2011¹⁹². V březnu 2012 obdržel Řád Vavřínu.¹⁹³

Jak se připravujete, když máte s Otázkami jet do Afghánistánu (Otázky Václava Moravce se ve většině případů vysílají z Kavčích hor, před volbami objíždí tým připravující tento pořad jednotlivé kraje, Českou republiku opouští jen velice výjimečně – proto mě zajímala příprava těchto výjimečných dílů)?

Ta příprava je několikatýdenní. Musíme jednak zajistit, abychom se tam nějak dopravili, jedná se o několik kamer, spoustu materiálu, který jako zpravodajství nemáme šanci přepravit normálně. Proto to řešíme tím, že se ten materiál přepravuje zásobovacími letadly. Obsahová příprava probíhá také dlouho, jedná se o řadu rešerší, česky mluvící respondenty oslovujeme několik týdnů dopředu, zahraniční respondenty 2 měsíce před tím přenosem. Zahraniční stanice, například BBC nebo Sky news si v těchto oblastech najímají bezpečnostní agentury, ale to by naše zpravodajství neuneslo, proto tyto přenosy řešíme ve spolupráci s Armádou České republiky.

Po příjezdu do určité oblasti – jak zjišťujete a ověřujete informace v krizové oblasti jednak kvůli objektivitě a jednak kvůli vyváženosti pohledů? (redaktor na místě podává právu o nějakém konkrétním příběhu, souborné informace jsou v redakci)

Na nás jako na novinářích je, abychom nepodlehli tlaku, který by na nás mohl být vyvíjen, například ze strany Armády České republiky, která nám pomáhá při zajišťování přenosu Otázek z Afghánistánu.

¹⁹⁰ Viz NEČAS, Luboš. *Známé Tváře bez svatozáře aneb Náš život nejen s Českou televizí*. 1. vyd. Praha: Edice České televize, 2007. s. 119. ISBN 978-80-85005-94-3.

¹⁹¹ BBC. *Moderátor BBC získal novinářské ocenění*. [online]. Poslední aktualizace 29. 10. 2003 v 8:54 SEČ. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2003/10/031029_krepelka_pckg.shtml>.

¹⁹² Václav Moravec. [online]. Poslední aktualizace 9. 10. 2012 v 14:52. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1clav_Moravec>.

¹⁹³ ČT24. *Řád Vavřínu dostalo 26 lidí, včetně Václava Moravce*. [online]. Poslední aktualizace 12. 3. 2012 v 21:07. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/167962-rad-vavrinu-dostalo-26-lidi-vcetne-vaclava-moravce>>.

Jak v krizové oblasti chráníte zdroje informací a respondenty?

Každý respondent musí počítat s tím, že mu mohou hrozit nějaké následky, když přijde do našeho pořadu. Je to na něm, jak se rozhodne.

Jak zajišťujete objektivitu zpráv o jiných náboženstvích a kulturách jako západní novinář?

Je to hodně o přípravě a rešerších, tak jako každé jiné téma, které dělám. Je to i o respektování různých místních tradic a zvyklostí. Například když je ramadán, je nemyslitelné, abychom během vysílání popíjeli nějaký nápoj nebo pojídali nějaké jídlo. To samé platí například i o ženách, v týmu Otázek nemusíme nic takového řešit, protože Otázky připravují jen muži, ale kdyby mezi námi byla žena (například překladatelka), tak musí být náležitě oblečená, musí být zahalená, apod.

Myslíte si, že jako novinář byste měl být jen pozorovatelem, nebo můžete zasáhnout do běhu událostí? Když ano, za jakých je to okolností? Máte nějakou hranici, kdy ještě pomoci, a kdy už ne – třeba kvůli obraně před vyhořením?

Tohle jsem naštěstí nikdy nemusel řešit, protože jsem se do takové situace nikdy nedostal. Kdybych se asi se štábem dostal do situace, kdy by šlo o život, například při útoku, tak tam by asi šla novinařina stranou. Ale teď nevím, jak to myslíte.

Když jsem mluvila s Miroslavem Karasem, tak mi říkal, že když jezdí do zemí jako je Ukrajina nebo Bělorusko, tak vždy pouze pozorovatelem, kdežto Marek Vítek, který jezdil i do afrických zemí, např. Siera Leone, kde je špatná humanitární situace, mi zase říkal, že jako mladý zastával názor být pozorovatelem a čím je starší, tím víc má tendenci pomáhat.

Obecně platí, že novinář má podávat zprávu o stavu toho určitého místa, kam se dostane, a je čistě na humanitárních organizacích, aby pomáhaly. Proto když jsme byli v Afghánistánu, tak jsme upozorňovali diváky, že jsou takové organizace jako Člověk v tísni, které pomáhají místním lidem. Sami lidé z humanitárních organizací upozorňují, že je nesystémové, aby novinář, který přijede do podobné oblasti, aby rozdával například oblečení. Myslím si, že novinář má informovat, rozšiřovat lidem obzory zprávami o jiných oblastech, a ve chvíli, kdy začne organizovat humanitární pomoc, přestává být novinářem a stává se humanitárním pracovníkem.

Má se v práci novináře profesionála projevovat, že je věřící nebo ateista (např. z pohledu morálního kreditu, z důvodu předporozumění, když zpracovává téma o věřících nebo obecně o náboženství) nebo to má „úzkostlivě tajit“ a nikdy se to nijak nesmí projevit?

Nedá se podle mě přesně určit, jaký vliv má na práci víra. Jsou věřící, kteří se nechovají morálně, a naopak ateisté, kteří se chovají mnohem morálněji než věřící. Není to otázka jenom víry, je to ovlivněno i výchovou.

Připravuje se vám jako věřícímu lépe, když se má vysílat speciál věnovaný náboženské tematice – nedávno to byl například speciál k návštěvě papeže Benedicta XVI., jaká to má úskalí, nevýhody a výhody?

Ne, to si myslím, že nemá vliv. Ve chvíli, kdy je člověk pokřtěný jako římský katolík, byť není pravidelně praktikující, tak může mít výhodu v tom, že se lépe orientuje v terminologii. Ale na druhou stranu se musím vyvarovat toho, aby mě nikdo nemohl vytknout, že jsem například někomu strnil.

Jaké je specifikum české novinařiny oproti novinařině jinde – něco, co je horší a lepší (z pohledu etiky).

Česká novinařina je specifická tím, že jsme 20 let po revoluci. Máme za sebou řadu let centrálně řízené moci, centrálně řízených médií.

Pozorujete jako vysokoškolský učitel rozdíl mezi věřícími a nevěřícími studenty, kteří navštěvují váš kurz etiky novinářské práce? (případně, jak se ta rozdílnost projevuje?)

Ne, nic takového nevnímám.

Jsou nějaká specifická pravidla pro práci novináře z pohledu etiky pro nějakou určitou oblast nebo platí všude zhruba stejná pravidla?

Zmiňovala jste Bělorusko. Ve chvíli, kdy novinář jede do takové země, tak si musí dávat veliký pozor, protože může být sledován státní mocí a mohl by zkomplikovat život lidem, se kterými spolupracuje. Navíc si musí dávat pozor na jazyk, který používá, aby co nejpřesněji popsal situaci, která v té zemi je, a to i z toho pohledu, aby tu situaci buď nezveličil, nebo ji nepodcenil.

6.3 Josef Pazderka

(*5. září 1974 v Jihlavě)

Po gymnáziu v Jihlavě studoval historii na Univerzitě Karlově a rozvojová studia na Oxford Brookes University. V organizaci Člověk v tísni pracoval jako vedoucí mise v Ingušsku a Čečensku. Od října 2006 do února 2010 byl zahraničním zpravodajem České televize v Moskvě. Po návratu do Čech nadále pracoval v zahraniční redakci ČT. V roce 2011 mu vyšla kniha *Invaze 1968. Ruský pohled*. V srpnu 2012 vystřídal Miroslava Karase ve Varšavě na postu stálého zahraničního zpravodaje v Polsku, odkud pokrývá události i z Pobaltí, Běloruska a Ukrajiny (stejně jako Miroslav Karas).¹⁹⁴ Na

¹⁹⁴ JP, Právo. *Česká televize mění zahraniční zpravodaje*. [online]. Poslední aktualizace 3. 8. 2012 v 17:29 SEČ. [citováno 21. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/kultura/274982-ceska-televize-meni-zahranicni-zpravodaje.html>>.

jaře 2013 získal dvě ocenění – Novinářskou cenu za Nejlepší reportáž, v audiovizuální části zvítězila jeho reportáž ze Somálska, v psané podobě o pozadí událostí v Beslanu.¹⁹⁵

Jak se připravujete na cestu do nějaké oblasti z pohledu sběru informací o kultuře nebo náboženství v dané oblasti, která nemusí být totožná s kulturou, kterou máme tady v Čechách?

V zahraniční redakci České televize se jezdí poměrně často ve srovnání s ostatními českými médii. Typově jde o to, jaká je to cesta. Existují cesty oficiální, např. v rámci návštěvy ministra, prezidenta, atd. U té je program v zásadě předem dán, takže tam není moc co vymýšlet, byť každý trochu zodpovědnější redaktor se snaží si sehnat informace o té zemi. Druhá podstatná věc je, že do jednotlivých oblastí většinou vyjíždějí lidé, kteří s nimi mají nějakou předchozí zkušenost. To znamená, buď tam byli, zajímají se o to dlouhodobě, nebo mají k tomu nějaké jiné vazby, např. kolegy, atd. Z toho všeho, buď z toho obecného zájmu, že už tam člověk byl, nebo že mu tam napomohla nějaká cesta, vyplývá i to, že o té zemi máte nějaké povědomí. Pokud vás zajímá asijská země, islámská, tak většinou i k tomu islámu byste teoreticky měla mít nějaké znalosti, povědomí. Většinou se vám tam postupně vytvoří i nějaké vazby na místní novináře, místní kolegy, místní přátele, a postupně získáváte i cit pro to, co pro ně např. islám znamená, jak ho prožívají, jak se konkrétně projevuje, atd. Mohu uvést jeden jediný příklad. Jezdil jsem v rámci ruského postu poměrně často na Severní Kavkaz, který už je islámský, a vycházel jsem vždycky při pohybu tam a při kontaktu s lidmi z práce pro Člověka v tísni, kdy jsem v té společnosti strávil nějaký čas. Věděl jsem, jaký je vztah k ženě, jaký je k muži, jak se lidi zdraví, jakou roli pro ně, alespoň pro některé, hraje islám. To znamená, že si mezi nimi neobjednám vepřové a takovéhle věci, když mají ramadán, tak se před nimi nebudu přejídat atd. Část těch věcí je, řekl bych, i obecná lidská slušnost. Když jste v nějakém okruhu lidí, kteří sdílejí nějaké hodnoty a kladou na něco důraz, tak nebudete ostentativně vystavovat, že jste jiný a že jim na to kašlete. To si myslím, že je logické.

Po příjezdu do určité oblasti – jak zjišťujete a ověřujete informace v krizové oblasti jednak kvůli objektivitě a jednak kvůli vyváženosti pohledů? (redaktor na místě příběh – souborné informace v redakci – jak to zjistí?)

Obecná novinářská zásada je práce se zdroji, to je kapitola sama pro sebe. A je to nekonečný evergreen, se kterým nikdy nebudete mít stoprocentní jistotu, že je to tak, jak jste si to ověřil na místě. Člověk musí udělat maximum pro to, aby tu informaci, kterou dává ven, ověřil minimálně ze dvou, na sobě nezávislých, zdrojů, to je zlaté klasické pravidlo. Pokud jste někde v terénu pod tlakem, je jasné, že máte velmi omezenou možnost tyto informace věrohodně ověřit. Pokud by člověk měl vyloženě jenom jeden zdroj a nemohl se opřít o něco jiného, musí případně uvést, toto je neověřená informace, informace, kterou nelze zatím ověřit z nějakého druhého nezávislého zdroje, atd. A druhá podstatná věc je, že pokud jste v krizové oblasti, ve které se něco momentálně děje, tak jste většinou velice často

¹⁹⁵ *Novinářská cena 2012 má své vítěze a vítězky.* [online]. Poslední aktualizace 24. 4. 2012. [citováno 21. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.novinarskacena.cz/aktuality/novinarska-cena-2012-ma-sve-viteze-a-vitezky/>>.

odříznut od těch větších zdrojů, agentur, toho všeho. Vy jste v terénu, něco vidíte, slyšíte, jste tam nezastupitelný v tom smyslu, že vaše oči, vaše uši, vaše vnímání hraje velmi podstatnou roli v tom, že ověřujete to, co „létá v éteru“. Zase na druhou stranu musíte velice úzce spolupracovat v této oblasti buď s kolegy, kteří někde sedí a mají přístup k agenturám a k dalším informačním zdrojům, aby to zasadili do nějaké mozaiky. Nejlépe samozřejmě s redakcí tady v Praze nebo kdekoliv jinde, která zase čte agentury a další zdroje, prověřuje to a promíchává to, aby z toho všeho vystoupil celek. To znamená vědomí toho, že vy jste jenom součást procesu, který dává dohromady nějaký celek, je strašně důležitý.

Jak zajišťujete objektivitu zpráv o jiných náboženstvích a kulturách jako člověk, který pochází ze západní kultury, jako západní novinář?

Já bych řekl, že to je kontinuální problém, protože střet kultur v dnešním globalizovaném světě je prostě dnes a denně, viz poslední případ burky a celá tato kapitola. Opět nejde si hrát na to, že s tím někdy budeme vyrovnaní na sto procent a že nikdy tady tohle nenastane. Myslím si, že výhrady, ať už oprávněné nebo neoprávněné, v tomto míšení kultur a kulturních okruhů budou na denním pořádku. Já vycházím z prostého selského rozumu, který mi říká, že jsem vyšel z nějakého okruhu a jako zpravodaj českého veřejnoprávního média primárně přináším zprávu pro diváka v tomhle kulturním okruhu. To znamená, pro něj ta zpráva musí být pochopitelná, akceptovatelná a musí být vysvětleno, že v rámci nějakého dalšího kulturního okruhu bylo něco natočeno, ale že je to předáno sem. Výhrady lidí, kteří jsou natáčeni, o kterých mluvíte směrem k českému publiku, samozřejmě mohou být. Někdy je výhodou to, že ti lidé potom většinou sami sebe nevidí a tím pádem úplně primárně neřešíte nějaké jejich odezvy. Nicméně i to je někdy velice cenné, že ti lidé se na to potom dívají, pochopí základní zprávu a pak k tomu mají nějaké komentáře. Ale z toho, kdo sám jsem a s úctou a s nějakým taktem se snažím pozorovat a popisovat tu danou oblast, ten daný subjekt, který je třeba v rámci nějakého jiného kulturního okruhu. Ale myslím si, že prim toho, že ta zpráva má být srozumitelná a pochopitelná pro diváka tady, určitě převažuje. S tím ale opět souvisí nějaká základní etická norma toho, že ty lidi nebudete zesměšňovat, urážet, že se nebudete na jinakost dívat apriori negativně.

Jak v krizové oblasti, kam přijedete, chráníte zdroje informací a spolupracovníky, které tam máte?

Přestože mluvíte s dospělými lidmi, přestože se pohybujete v oblasti, ve které ti lidé často znají dobře situaci a vědí, co si mohou dovolit nebo ne, je ta zodpovědnost velká. Kdykoliv vytáhnete mikrofon a někoho se ptáte, je vždycky primárně za vámi i domýšlení toho, co třeba ti respondenti sami nedomysleli. Lidé ze svého pohledu většinou dost rychle reagují. Spousta lidí s vámi prostě nebude mluvit, protože se bojí. Je to třeba akceptovat, netlačit. Můžete těm lidem nabídnout, že uděláte rozostřený obraz, že je tam nebudete ukazovat obličejem, apod. Pokud na to nepřistoupí, můžete se domluvit, že to bude anonymní výpověď, kdy úplně změníte hlas atd. Pokud ani tohle nejde, tak to

musíte odcitovat. Já jsem měl jednu takovou zkušenost, když jsme natáčeli v Čečensku, kde, přestože se uklidnila válka a dnes funguje poválečný režim prezidenta Ramzana Kadyrova, tak oni docela hodně tlačí na novináře, aby ukazovali jenom to, co se jim líbí, a neukazovali to, co se jim nelíbí. Natáčeli jsme na místě, a z té předchozí práce v Člověku v tísni jsem tam měl, myslím, docela dobré kontakty. Snažil jsem se vyhýbat nějakým vyloženě kontroverzním věcem, ale samozřejmě z hlediska objektivního pohledu se jím nemůžete úplně vyhnout. Po dvou, po třech dnech mi bylo jasné, že nejde jen o to, že někam půjdete, někoho natočíte a tím pádem jemu znepríjemníte život, ale že pokud by se cokoli stalo, co by se té čečenské vládě nelíbilo, tak že se pomstí nejen na těch respondentech, ale třeba i na lidech, kteří nám poskytli ubytování, kteří nás vozili, atd., protože jsme tomu režimu jakoby způsobili problémy. Tím pádem i toto musíte domyslet, přestože to není přímá linka. My jsme to vyřešili tím, že jsme část věcí přenesli na natáčení do Moskvy, kde je to daleko anonymnější prostředí, kdy už spousta těch lidí na místě nevěděla, že se s námi ti určití lidé baví, domluvili jsme se na nějakém módu, ve kterém byla ukryta jejich anonymita, atd. Je to neustálá věc a nevylučuji, že mnohdy člověk udělá automaticky i věc, která mu dojde teprve zpětně, že mohla být pro ty lidi nebezpečná. Je to vždycky otázka komunikace a toho, aby ti lidé sami věděli, do čeho zhruba jdou a případně naznačili, že existuje nějaký bod, za který by se nemělo jít, a maximálně se snažit domyslet nebezpečnost situace do posledních detailů.

I z hlediska vaší předchozí spolupráce s Člověkem v tísni, chápete práci novináře spíš jako roli člověka, který jen zprostředkuje informaci a pomoc je na někom jiném, nebo máte nějak pro sebe určenou situaci, kdybyste vystoupil z role novináře pozorovatele a začal pomáhat?

To je zase nějaký mezní bod, u kterého akceptuji různé přístupy. Myslím si, že anglosaský model, kterého se snažím držet, je, že vaše angažovanost, vaše nasazení, váš cit, to, co k tomu cítíte, by nemělo primárně ovlivňovat vyznění vaší zprávy. Vy musíte vědět, že fungujete jako médium, které by mělo být maximálně objektivní, vyvážené. To vůbec neznamená nějaké osobní nasazení, snahu dostat se k jádru věci, vyhmátnout ji, popsat ji nějak maximálně barvitě, ale nemělo by to být tendenční. Ta tendenčnost a selektivnost je samozřejmě smrt jakékoli rozumné a vyvážené novinářiny. Na druhou stranu existují situace, zejména konfliktní, kdy dochází k nějakým zlomům, a to se týká, myslím si, hlavně toho, že vedle té práce, kterou odvedete, ve vás ta skutečnost, kterou vidíte a popisujete, vyvolá nějaký emocionální apel. Myslím si, že to existuje i v anglosaském světě. Příkladem toho mi je např. slavný britský novinář z BBC, jehož jméno jsem teď zapomněl, který v roce 84 i 85 natočil etiopský hladomor. Jeho záběry, myslím si, že oťrásly spoustou lidí, i jím samotným. A on vedle téhle své práce, vedle toho, že nasadil poměrně velikou energii k tomu, aby to zobrazil a aby to popsal, tak předal další důležité informace např. humanitárním organizacím, aby věděly, na koho se obrátit. A podpořil to soukromě tím, že těm lidem pomohl, že doporučil nějaké věci nebo se angažoval ve svém volném čase. Existují jiné přístupy, ty jsou samozřejmě kritizované, ale myslím si, že mají také právo na existenci. Třeba Anna Politkovská, která svým způsobem v sobě

křížila cosi jako novinářku a aktivistku, to ruské prostředí obecně k tomu má velice blízko. Myslím si, že ta angažovaná novinářina je tam poměrně silná. Samozřejmě potom už dochází k smazávání některých věcí. Ta novinářina potom odráží i to, že jste angažovaný člověk, který vždycky stojí na straně toho slabšího, tak automaticky trochu hlavou proti nějakému úřadu nebo někomu tzv. silnějšímu. To je pravda. Tam už je to otázka konkrétního posouzení, konkrétního článku, konkrétních kontextů. Ale myslím si, že i tato věc má právo na existenci. Svým způsobem si myslím, že se do ní trochu dostala např. Petra Procházková nebo Jaromír Štětina. Ale i toto pojetí, pokud samozřejmě neporušuje nějaké základní principy vyváženosti objektivitu, si myslím, že má právo na existenci.

Může se podle vašich zkušeností v práci profesionála projevit, že je věřící a nebo jaký je jeho postoj k víře, a nebo je to o tom, že se v práci smazává, jestli je novinář věřící člověk nebo jestli to má v rámci slušnosti, nějakého morálního kodexu, který si nese z výchovy a z prostředí, ze kterého vzešel?

Myslím si, že to je otázka pojetí. Existují novináři, kteří se vyloženě k víře hlásí a berou to jako explicitní věc. A dokonce tíhnou velice k tomu, aby pracovali pro křesťanská média nebo aby mluvili otevřeně a popisovali ta témata. To je v pořádku. Takováto věc si myslím, že má naprosto své nezastupitelné místo. Ale zároveň je to jenom jeden z proudů. Pro mě osobně, musím říct, ta víra a to zázemí, je spíš nějaký fundament, na kterém se snažím stavět běžnou práci. Nemyslím si, že bych ji měl kdekoli vystavovat nad rámec toho, že dělám dobře svoji práci, že ji dělám profesionálně a že zároveň se v rámci toho snažím dodržet etické standardy toho, jak bych se měl chovat k lidem, jak bych je měl respektovat, jak bych je měl zobrazovat v rámci určitých osobních detailů a dalších věcí. Novinářina sama o sobě, zejména ta televizní, je vždycky invaze do soukromí. A v momentě, kdy to není pozitivní zobrazení, tak okamžitě vzniká problém. Ta etická rovina je tam vždycky velice prostupná a velice složitá. A myslím si, že ten fundament toho desatera, čehokoliv dalšího, který vám říká, nebudeme tomu člověku ubližovat, máte se snažit v rámci určitých etických zásad být vůči tomu člověku otevřený, férový, atd., to jsou všechno věci, které jsou alespoň pro mě obecně lidské, které se tam projevují a tím pádem lidé poznají, že ten člověk – novinář čerpá z nějakého zdroje. A nebo se tam neprojevují a tím pádem si myslím, že je to také cítit. Edita Štajnová, myslím, řekla, ne, co je křesťanské, je dobré, ale co je dobré, je křesťanské. A to se mi vždycky líbilo. V momentě, kdy ta práce je profesionální, etická a splňuje nějaké standardy, tak je křesťanská. Pokud není, můžete ji malovat na krásně jako věřící, jako náboženskou, ale je špatná.

Jaké vidíte specifikum české novinářiny z pohledu etiky v porovnání s jinými, s prací novinářů jinde?

Já si myslím, že tady se samozřejmě odráží český osud za posledních 50, 60, 70 let. Malý národ, který se sice zajímá o to, co se děje kolem, ale je zavřený v malé české kotlině, málo lidí cestuje. Byli jsme 50 let izolovaní komunistickým režimem. To znamená, úplně největší slabina českého novináře, který

vyjíždí kamkoliv do zahraničí a popisuje svět kolem sebe, je, že má velice málo záchytných bodů. Je málo Čechů, kteří jsou v cizině. Je málo Čechů, kteří mají nějaké lepší povědomí o té dané oblasti. To znamená, že je to kombinace určité zákonité neznalosti. Je to kombinace toho, že velice rychle někde projedete nějakým regionem, poznáte ho povrchně a možná vám to stačí, tzn. že jste líný. A třetí rovina je, že poptávka po zahraničních věcech, po věcech a tématech z jiných kultur, je tady samozřejmě úměrná velikosti trhu. Tzn., že tady se nějak detailně neprobírá islámská společnost, asijská společnost prostě proto, že tam je málo Čechů, že tam je málo českých novinářů a tím pádem s tím úzce související i zájem malého českého publika o tuto oblast je prostě nějak omezený. A toto všechno se musí projevovat i na znalosti nebo neznalosti těch kulturních okruhů, náboženských okruhů a dalších věcí. Druhá věc, kterou k tomu automaticky dodávám, je, že paradoxně možná osud toho malého národa, který vždycky závisel na těch velmocích a na dění kolem, nám vždycky tak trochu připomíná, že bychom se o to zahraničí měli prostě zajímat a že bychom tím pádem měli mít povědomí o tom, co se neděje jenom na naší zahrádce, ale někde dál. Možná i v tomto je výhoda. Vidím dnes spoustu mladých lidí, kteří jako batůžkáři mají projety celý svět a už je ovlivňují i takové věci jako je právě jiné náboženství, jiné kulturní okruhy atd. Ale nesmaže to tu základní nevýhodu, že jsme prostě malý národ, lidí je málo a tím pádem ta zvědavost a možnost nakukovat do cizí přihrádky je prostě omezená.

Pomáhá vám vztah k víře v práci, když se náhodou dotknete tématu, které se nějak věnuje náboženství, tak přes vaše pojetí toho světa a nazírání. Ulehčuje vám váš vztah k víře nebo naopak ztěžuje situaci nebo práci.

To těžko říct. Nemám potřebu skrývat, že věřící jsem. Jsem katolík a snažím se k tomu nějak hlásit, byť samozřejmě ihned dodávám, že má schopnost dostat těm všem nárokům, které má člověk jako mety, je omezená a že se vždycky spíš cítím v jakémsi závěsu za tím, co bych chtěl splňovat a kam bych se chtěl posunovat. Ten pocit nedokonalosti je tam vždycky okamžitě přítomný. Ale nevím. Toto jsou možná natolik intimní věci, ale o to ani nejde. Já to vlastně nedokážu ani popsat. Prostě si nemyslím, že bych to prožíval nějak jinak než kdokoliv, kdo má obecně lidské cítění. Mám v rámci redakce spoustu kolegů, kteří nejsou věřící, ale myslím si, že bychom se v určitých situacích zachovali úplně stejně, že bychom cítili úplně to samé. Nemyslím si, že když se ocitnu pod tlakem nebo v rámci nějaké krizové situace, že se automaticky začnu modlit a tím pádem je mi dobře. Myslím, že tak to rozhodně nefunguje. Jde spíš o to, co to ve vás vyvolá, jaké dlouhodobé procesy to ve vás spustí. Myslím si, že ta víra, takový ten apel na důstojnost každého člověka, na to, že když člověk třeba nesplnil něco vůči druhému člověku, že třeba i po čase má tendenci se k tomu vrátit a vyrovnat se s ním nějak. Že nežije jenom takovým tím rychlospotřebním způsobem, bylo a už mě to nezajímá. Že to ve vás např. doznívá, že máte potřebu nějak se k tomu vracet, možná i k těm lidem. Tohle je možná věc, že máte potřebu to reflektovat víc, že se vám to vrací a že máte alespoň snahu neopakovat to příště. Možná toto, ale bál bych se to konkretizovat, protože nevím.

Vidíte nějaké úskalí v informování o jiném náboženství a jiné kultuře z pohledu „západního novináře“?

Já myslím, že už jsem o tom mluvil. To je kombinace té neznalosti, toho, že jsme málo cestovali, že to tam projedeme a pak máme pocit, že už všechno víme. Povrchnost médií sama o sobě, to je veliké téma. Malý český národ a malé omezené možnosti až donedávna cestovat, málo záchytných bodů, které souvisejí s jazykovou vybaveností. Málo Čechů, kteří žijí po světě a tím pádem na sebe nabalují další tak, aby pronikli do té jiné kultury a do toho všeho. Ale když si odmyslím tyto souřadnice, tak si myslím, že do určité míry tak, jak jsem měl možnost poznat britskou nebo ruskou společnost, že existují nějaké universální mety a překážky, které zdolávají lidé na celém světě, jako nezájem o dění mimo svůj stát, ignorance, povrchnost. To jsou všechno universální témata, které si myslím, že kdokoli je poctivý, tak řeší. Ať už je Brit, Čech, Afričan, Američan.

Jak jste se dostal na Kavkaz nebo do jiných oblastí, které mají své určité problémy a jsou vyhrocenější, řeklo by se, než problémy, které řešíme tady v Čechách? Vypozoroval jste, že by tam bylo nějaké etické pravidlo pro práci novináře, které by se dalo uplatnit pouze v této oblasti? A nebo to je určitý soubor pravidel, norem a určitý způsob práce, který je uplatnitelný naprosto všude, a když to člověk uplatňuje, tak je úplně jedno, kde a za jakých okolností pracuje, podle vašich zkušeností?

Musím je předeslat, že jsem ve vyložené jiném kulturním okruhu dlouhodobě nepracoval. I v rámci té práce např. v Rusku jsem se pohyboval, byť Rusko samo o sobě neví, kam patří, přece jenom ještě v nějakém módu tzv. evropském, který se sám interně potýkal s velkým nárůstem islámu na svém území, jako na Severním Kavkaze. Ano, působil jsem několik let v Čečensku a v Ingušsku, což jsou primárně muslimské země nebo muslimský region, součást Ruska. Ale zároveň to byla oblast, která byla velice silně sekularizovaná za sovětských dob a převládaly tam samozřejmě zase ty sovětské, a tím pádem nějaké evropsko-kulturní civilizační postupy. Samozřejmě že v kavkazské společnosti fungují trochu jiná pravidla. Je to možná i otázka komunikace muže k ženě. Taková ta zvláštní orientální, neřekl bych, podlízavost, ale důraz na toho silného lídra, kterému se budeme víc klanět a dávat mu najevo, že ho respektujeme bez nějaké západní diskuse o tom, já si myslím tohle a ty si myslíš tohle. To jsou všechno věci, které v té dané kulturní oblasti určitě člověk velice rychle pochopí. Na druhou stranu vy jste tam zvenčí, jste tam většinou, až na výjimky, relativně krátce. A třetí podstatná věc, a to bych řekl, že je možná vlastně nejdůležitější, že většinou je tam člověk v pozici Evropana a v pozici nějakého kulturního okruhu, o kterém už většinou ta společnost má nějaké povědomí a bere ho v zásadě tak, že je takový. Tím vycházím ze zkušenosti jak z Kavkazu, tak od kolegů z Afghánistánu nebo toho, že ten kontakt skrze humanitární organizace s tím západem je prostě natolik velký, že už se prostě bere jako danost, že tihle lidi jsou tady taky, jsou ze západu, tak se chovají a mluví takto. Buď mají chuť a možnost trošku ten kulturní rozdíl překlenovat, a nebo jsou

prostě tady a nechme je být. Že většinou to funguje i na modelu toho, že prostě obě dvě ty strany se v rámci nějakého dlouhodobějšího pohybu akceptují, berou tak, že jsou jiný. A buď mají chuť se trochu poznávat a oťukávat a nebo ne. Tím pádem nemyslím si, že by podstata té komunikace a podstata fungování v té společnosti byla nějaká radikálně jiná.

6.5 Jan Petránek

(* 28. prosince 1931)

V letech 1951 – 1968 byl redaktorem Československého rozhlasu specializovaný na mezinárodní vztahy, kosmonautiku a strategii, později působil jako zahraniční korespondent Čs. rozhlasu¹⁹⁶ v Indii, Pákistánu, SSSR, Vietnamu a Číně. Pro účast na vysílání Čs. rozhlasu proti sovětské okupaci v srpnu 1968 musel z rozhlasu odejít a pracoval až do listopadu 1989 jako topič v továrně MITAS v Praze. Podepsal Chartu 77. Od roku 1969 až dosud je členem skupiny "Šanson věc veřejná", kde napsal řadu šansonových textů. Od roku 1987 psal články do samizdatových Lidových novin, po jejich legalizaci byl redaktorem až do odchodu do penze roku 1993. Od té doby je "na volné noze", objevuje se jako komentátor v ČT i v ČRo¹⁹⁷.

Když se připravujete, na klasické cesty nyní už ne, ale když máte např. komentovat nějaké téma, jak se připravujete na to, abyste lidem, kteří vás budou poslouchat, podal co nejjobširnější, nejpřesnější zprávu o tom, co se v nějaké jiné zemi s jinou kulturou, s jiným náboženstvím děje, odehrává?

Dá se říct, že se blížím k osmdesátce, čili já jsem připraven celoživotně. To znamená od doby, kdy jsem vstoupil do rádia, do rozhlasu, a to bylo v polovině minulého století, v roce 1951, tak od té doby mi třeba narostl můj archiv, ve kterém dneska, když už ho pročesávám, tak pořád ještě zbude asi tak dvě, tři tuny papíru, jsou to desetitisíce obálek. A je to studium, za kterým musím stát a musím se opírat o věci, které souvisí se zeměpisem, s historií, s ekonomikou světa, samozřejmě se starým i novým, tedy i souběžným, každodenním vývojem. Nesmírně se za posledních dvacet, třicet let rozmohly vědecké obory. Čili jde o to, jak to už říkal Egon Ervin Kisch, o všem vědět něco a o něčem vědět pokud možno všechno. Tak já jsem specialista na mezinárodní vztahy, ty mezinárodní vztahy čím dál tím víc v mém dlouhodobém, několika desetiletém studiu promítat do morálky. Poslední disciplína, do které jsem se zakousl, byla psychologie. Způsob, jakým se chovají státníci, jak vypadá struktura společnosti, čili i demografický vývoj. Je to celoživotní studium, které se snaží pochopit základní faktory vývoje lidské společnosti. Čím dál tím víc mi dnes pomáhají ty obrovské technické vymoženosti, např. wikipedie. Navíc jsem se vždycky opíral o masarykovské olbřímí dílo, kterým je

¹⁹⁶ Čs. rozhlas, Československý rozhlas – viz Seznam zkratk.

¹⁹⁷ ČRo, Český rozhlas – viz Seznam zkratk

Ottův slovník naučný, to je něco, co ani Britská encyklopedie si nemůže dovolit něco tak podrobného. Pokouším se mluvit především k tomu, o čem si myslím, že vím. O tom, o čem myslím, že nevím nic nebo o čem vím málo, tak prostě raději nehovořím. Ale to, co je dnes nejdůležitější, je mluvit o společenském vývoji. Podle toho, co se dneska děje, tak hlavním problémem současnosti jsou problémy ekonomické a problémy teroru. Čili mocenské problémy, ať už se promítají v té velice tvrdé, bych řekl neúprosné, soutěživosti, a to co vlastně společnost dneska vůbec tvoří.

Když zjišťujete a ověřujete informace, jak se snažíte coby „západní novinář“, člověk, který pracuje v západních médiích, přiblížit divákům a posluchačům to, co se děje v jiné kultuře, a podat jim to tak, aby to pochopili? Když se něco děje např. ve Střední Asii, tak co děláte pro to, aby diváci, kteří neznají tak dokonale situaci jako vy (nemají tolik informací), pochopili, „jak to tam chodí“, když je určitá společnost jiná, jsou tam jiné principy, co se týče náboženství atd.

Jsou oblasti, o kterých česká média prakticky vůbec nereferují. Nikdo se nedozví, že právě nyní – mluvím o 12. listopadu 2009 – kazašský prezident Nursultan Nazarbajev jedná se slovinským prezidentem, který je u něj na návštěvě. Mám samozřejmě jak krátkovlnný příjem, tak si umím najít na internetu, co je důležité. Stačí mi na to prakticky dva jazyky, ruština a angličtina, češtinu k tomu samozřejmě mohu přidat. Např. největší kyrgyzský problém nyní je, že když si žena v hlavním městě šla ráno uvařit šálek kávy a zapnula plyn, tak na ni vytrysknul proud vody. Stalo se to tak, že někde svařovali a omylem rozvod plynu svařili s trubkami na rozvod vody. Je z toho obrovský průšvih. Jsem si vědom toho, že to v této zemi možná vím jenom já a nebo pár specialistů, zatímco ti ostatní si nedávají tu práci vstát jako já dneska v pět ráno a do osmi tří hodiny věnovat tomu, že si musím prohlédnout, co je na světě nejdůležitější, a chytit samozřejmě, co vždycky lidi vábí – i určité kuriozity. Ale vezměte si, že ten 12. listopad 2009 – a české noviny si nevšimli v několika minulých dnech, v euforii nad tím, že se vzpomíná, jak před dvaceti lety spadla berlínská zeď, dvou nejvýznamnějších událostí na této zeměkouli. A to, že se v egyptském Šarm al-Šejchu sešlo padesát prezidentů Afriky s čínským prezidentem Chu Tin-tchaem. A africko – čínský summit tohoto typu přijal několik nesmírně významných usnesení. To když sledujete potom věci na této vysoké úrovni, tak máte k dispozici spoustu úředních pramenů a samozřejmě i expertních posudků historiků, ekonomů; není co ověřovat. Vy vlastně pracujete s názory nejvyšších činitelů, kteří se vyjadřují k nejvyšším problémům země, a tudíž vy máte možnost sledovat souboj myšlenek. Tam, jestli potom chcete ověřovat drobnosti, jako kdo na koho střílel, tak to už je něco, čím se já příliš nezabývám. Tam mi stačí, když třeba jako teď – než jsme se sešli před hodinou, měl 85 minutový projev Dmitrij Medveděv. Bylo to Druhé poslání k Rusku. Zítra z toho bude vykleštěna asi poslední pasáž, která mluví o tom, kolik chce Rusko vyrobit jaderných ponorek a jak chce zesílit. Ale způsob, že Medveděv nabízí i politickým stranám, které nejsou zastoupeny v parlamentu, účast na mnoha projektech, to, že musí dostat přístup k tisku, to je něco, co mnozí – např. protiruští rétoři, kterým je líto, že se nepodařilo podmanit si Rusko způsobem, jakým se kdysi podmaňovala Venezuela anebo Nigérie,

obrovští producenti nafty, kteří za stovky milionů tun nafty nezískali od Západu vůbec nic, než řeči o lidských právech. Čili toto jsou věci, které je potřeba hlídat. Když jsem se zmínil o tom africko-čínském velkém meetingu, druhá velká schůzka je – tento týden vrcholí velké zasedání APECu¹⁹⁸, čili Asijsko-pacifická ekonomická spolupráce. Sešlo se tam 21 zemí, kde jsou i Spojené státy, takže se o tom nakonec asi mluvit bude, Rusko, Čína, ale především je to oblast, kde žije 40% obyvatelstva této planety, a jejich produkce dělá 52% toho, co zeměkoule vyrobí. Ale nikdo si toho u nás dva dny nevšímá, protože se bavíme o tom, že jedna ženská s revolverem v ruce unesla z věznice svého muže. Otázka je, co by měli lidé slyšet a vidět, aby byli informováni. Za prvé to, co je nejvíc důležité, a důležité je to, co se týká jejich zájmů. Evropa je dneska hrozně malinká v porovnání se světem, i když se pořád vytahuje, že je to největší ekonomický trh světa. Není to příliš pravda, protože ta Evropa je rozbitá a její společenství, i když se o to snaží i Lisabonská smlouva, bude ještě dlouho velice rozkouskovaná. Nemáme společnou obrannou politiku, nemáme vůbec vypracovanou společnou strategii, ale především soukolí z hlediska právního statusu do sebe nepříliš zapadají. Bude se volit prezident, a žádný národ v Evropě do toho nemá co mluvit. Vždyť v každé zemi se volí prezident či nejvyšší hlava, v Německu stejně jako v Česku prezident není tím nejdůležitějším, tak nejsou voleni ti lidé stejně. Nejsou nastaveny parametry, neexistuje třeba institut referenda, aby si o tom v každé zemi lidé rozhodli – někde to je, někde to není. Překotné slučování znamená dávat příliš mnoho pravomocí do rukou těch, kteří se potom nikomu nezodpovídají. Máme Evropský parlament, který se nikomu nezodpovídá, který nikdo a nic nemůže ovlivnit, co se děje na nejvyšší evropské úrovni. Snažím se mluvit především o makrofaktorech historického vývoje. A tam to ověřování je něco, kde si jednotlivá fakta, která vám dávají skládačku, sbíráte několik let. Není to jednorázová věc, ale lidi, když už vás pozvou k tomu, abyste o tom řekla v rádiu nebo v televizi, očekávají, že víte i to, co se stalo dneska ráno. Čili je to o tom, mít za sebou obrovskou práci se seřazováním faktů a znát aktuální situaci.

To jste popisoval, co se týká obecného vývoje. Nakolik se např. snažíte, i když to samozřejmě také není jednoduché, je to v různých zemích jinak, do toho všeho zařadit i ten náboženský vliv?

Samozřejmě náboženství je jedním z veledůležitých faktorů. Ale když jsem byl dlouhou dobu zpravodajem v Indii, tak jsem zjistil, že profesori, teologové různě ve světě vykládají o islámu, o křesťanství, o buddhismu, o džinismu a o spoustě dalších věcí ze své vysoké slonové věže, ale vůbec je nenapadne vidět to (až na celou řadu výjimek), jak to ve skutečnosti je. V Indii jsem se setkal s tím, že islám má celou řadu svých vlastních svatých. Zaujal mě tam obrovským způsobem sikhismus. Když indická armáda dobyla Gou v prosinci 1961, tak jsem tam ve městě Stará Goa, v hlavním městě Pandžimu, viděl nádherné obrázky, kde indický bůh Ganéša (to je ten se sloní hlavou a dlouhým chobotem) se objímal s Panenkou Marií. Bylo to před křesťanským kostelem. Jak Ganéša, tak Panna Marie byli stejně společně uctíváni. To je jedna rovina, konkrétně ve vesnicích. Projel jsem stovky vesnic Indie a pokaždé se dalo mluvit o úplně jiném přístupu hinduistů, místních muslimů, sikhů, byla

¹⁹⁸ APEC, Asia-Pacific Economic Cooperation – viz Seznam zkratk.

tam, řekl bych, i pravěká, prapohanská náboženství, kdy stačilo vlídné slovo a bouralo to přehradu. Proč se najednou vracíme k náboženství? To je otázka, jak se muslimský svět postavil na zadní proti tomu, co dělá, takřikajíc, ekonomicky rozvitý západ. Problém je tedy v tom, že muslimský svět svými kořeny – jak šiité, tak sunnité – jsou v hlubokém středověku. A jakákoli tendence průniku moderny, která by osvobozovala ženy, která kazí mládež tím, že koukají např. jen na americké filmy (ať už že ty filmy jsou krajně blbé, střílí se tam). Ale především je tam možné, aby ženská měla v ruce revolver a někoho klidně postřílela. Toto jsou všechno věci, které muslimským činitelům vadí. Někdo jim bere jejich ustrnulý svět. Jeden, myslím, britský novinář, řekl nádhernou větou, která to všechno vystihuje: „Muslimům chybí Voltaire.“ V okamžiku, kdy by tedy muslimský svět měl své osvícence, k čemuž dřív nebo později dojde, otázka je, jestli jsou nutné ještě další tři války afghánského a iráckého typu, nebo ne, tak pak se ten průlom projeví. Technologie udělá svoje.

Když jste byl v různých zemích, viz Indie, Rusko atd., jak jste tam ve chvíli, kdy jste potřeboval zjistit nějaké informace, které nebyly běžně k dispozici, jak jste chránil zdroje informací ve chvíli, kdy by jim hrozilo nějaké nebezpečí, kdyby vám nějaké ty informace poskytli? Jak jste pracoval s lidmi, kteří, ve chvíli, kdy se s vámi sešli jako s novinářem, a poskytli vám nějaké informace, tak by jim hrozilo nějaké nebezpečí?

První věc, kterou nesmí novinář nikdy dopustit, je ohrozit toho, kdo mu říká choulostivé informace. Ty informace mohou být především na vysokých úrovních a tam se mi podařilo dost dobře pronikat. Stal jsem se víceméně velice důvěryhodným známým – nechci použít vysoké slovo „přítel“ – ale důvěrný známý Indíry Gándhiové a Džavaharlála Nehrúa. Byl jsem akreditován u indické ministryně vysílání a informací, Ministry of Broadcasting and Information. A tehdy, v roce 61, když jsem tam přišel, bylo nesmírně těžké zatelefonovat z Indie. Bylo nutné posílat kabelogramy, čili psal jsem svou reportáž na stroji a po písmenkách to telegraf přenášel do Prahy. Tenkrát to jinak nebylo možné. A když bych býval chtěl mít skutečně jako rozhlasový reportér přenos nebo vysílat zvukovou reportáž, nezbylo nic jiného, než ji natočit, vzít magnetofonový pásek a poslat ho letecky do Prahy. To byla jediná možnost. Nebo při vyhrazených situacích, např. když začínala indicko-portugalská válka o kolonie, tak jsem jel na druhém tanku. Na prvním seděl velitel, generál Maní, na tom druhém jsem seděl já, protože jsem si dovedl získat důvěru indického generálního štábu, jsem tam také fotografovaný jako exot, kdo jede, i když jsem měl československou vlajku na rukávu. Ale tam jsem dostal kabelové spojení do hlavního města Indie, odtamtud kabelové spojení do Londýna a kabelové spojení pokračovalo do Prahy. A to stálo takové peníze, že víceméně by posluchači asi omdleli. Jenže začínala válka, tak proč jsem si neměl dovolit tento přepych, abych jako první v Evropě o tom informoval. Ale ptala jste se, čím chránit zdroje. Když máte zdroje na nejvyšších místech, nemusíte dělat špiona. Já jsem tenkrát, když za mnou přišli sovětsí kolegové, zpravodajové, protože hrozila, a také nakonec propukla, v prosinci 1962 válka mezi Čínou a Indií. Sověti nebyli připuštěni k těm

hranicím NEFA¹⁹⁹. Ale mně by tam bývali pustili. A v okamžiku, kdy jsem sovětským kolegům řekl, aby šli k čertu, že pro ně dělat výzvědnou službu nebudu, byl jsem ihned z Indie odvolán. KGB²⁰⁰ si totiž stěžovala u české StB²⁰¹ a česká StB nařídila Českému rozhlasu, abych byl stažen. Tak to dopadlo v okamžiku, když jsem se vzepřel. Někdy je těžší nebo někdy je problematičtější neudělat to, co po vás chtějí než to, co by reportér udělat měl. Pohyboval jsem se tam docela dobře a na těch nízkých úrovních nikoho v takové zemi, kde tehdy v Indii bylo 350 milionů obyvatel, dnes má miliardu a 250 milionů, nikoho neohrozíte, když se dozvíte v Indii, co potřebujete a co byste pak prozradila v Čechách. Je to trošku jiná úroveň.

Když jste se pohyboval v těch zemích, nevím, nakolik jste se dostal do různých nebezpečných situací, měl jste nebo máte jako novinář pro sebe vyřešené, ve kterých chvílích zůstáváte novinářem pozorovatelem a předáváte informace posluchačům nebo divákům a ve které chvíli se už můžete stát aktérem nějaké události? Když by např. byl nějaký vojenský konflikt, tak v které chvíli už můžete být tím aktérem a můžete přestat být pozorovatelem?

Já osobně nejsem ochoten vzít do ruky flintu a stát na jedné nebo druhé straně. Ve válečných situacích jsem se ocitl v Libanonu. To byl 58. rok, kde jsem seděl takhle v kavárně se Sydney Waylandem z Reutera a Henry Pritchardem z Associated Pressu. A najednou nám rozstřílela okno dávka ze samopalu. Mně zůstalo ouško od hrníčku s kafem v ruce, protože odražená kulka rozbila ten hrníček. Co uděláte. Krejete se lépe, to je všechno. Druhá válečná situace byla v Kašmíru, kde jsem byl. Polský diplomat za OSN²⁰² mě, jako českého novináře, pozval na besedu do jeho hausbótu na Šrinagarském jezeru. A když jsem s ním asi dvě hodiny debatoval, jaká je situace mezi Indií a Pákistánem a jak se nedá řešit kašmírský problém. Zase: kulometná dávka rozstřílela okna. Ještě hodinu jsme debatovali tak, že jsme v tom hausbótu leželi na břiše. Třetí válečná situace byla v Pandžimu, v Goi. Tak tam zahynulo asi pět vojáků, ale v podstatě elitní indická armáda se pustila do oblasti, kterou mohlo hájit jen několik set policistů vyzbrojených pouze revolvery. Čili tam jedinou ztrátu, kterou Indie utrpěla vinou jednoho kolegy reportéra, který si chtěl mě a generála Moneyho vyfotografovat, jak jsme na tanku a jak se přijíždí. Stoupl si a říkal: „Kdyby ten váš tank zacouval sem, já bych měl lepší záběr.“ Tank zacouval, najel na minu a ta mu roztrhla pás. To byla asi jediná nebezpečná situace při indicko-portugalské válce. A nejnebezpečnější to bylo, kdy mi asi šlo o život, když jsem byl v únoru 1965 ve Vietnamu a Američané začali bombardovat severní Vietnam. Jedno americké letadlo nadzvukovou rychlostí proletělo padesát metrů nad bambusovým hotelem a ten nadzvukový ráz položil všechny budovy v okolí. Takže jsem se vyhrabal a potom se vysílalo, jak s mikrofonem v ruce mluvím o tom, jak se na nás řítí letadlo, pak i hotel a jak se střílí. Tam jsem viděl, že Vietnamci sestřelili jedno americké letadlo a Američan na padáku vyskočil. Tomu jsem, jmenoval se Robert Shoemaker, vlastně zachránil život. Ale nezachránil jsem mu život tím, že bych ho proti vietnamským bodákům bránil

¹⁹⁹ NEFA, North Eastern Fronture Area – viz Seznam zkratk.

²⁰⁰ KGB, Výbor státní bezpečnosti – viz Seznam zkratk.

²⁰¹ StB, Státní bezpečnost – viz Seznam zkratk.

²⁰² OSN, Organizace spojených národů – viz Seznam zkratk.

vlastní hrudí, nýbrž tím, že jsem k němu doběhl s mikrofonom první a řekl jsem mu: „Co znamená vaše ozbrojená akce proti severnímu Vietnamu?“ On mi na to odpověděl: „Whom do you represent?“ (Koho vlastně představujete?) Řekl jsem: „Já jsem Československý rozhlas.“ A on: „Moje akce byla odpověď na teroristické útoky severního Vietnamu proti jižnímu Vietnamu, což je spojenec Spojených států.“ A to bylo celé, co mohl říct, protože už u něj byli. Kdybych tam nebyl dřív a kdybych de facto nezaznamenal, že je živý a mluví z vietnamského hlediska, se západním, i když tedy jenom s československým zpravodajem, tak by mu zřejmě propíchli bajonetem břicho. Později se z vietnamského zajetí dostal, zatímco čtyři další sestřelení piloti byli rozstřílení na mraky. Tímto způsobem se můžete angažovat, že reportujete o situaci, což nemusí být vždy příjemné. Taky mi to Vietnamci dali patřičně znát.

A co se týče např. humanitárního hlediska? Jak pomoci těm lidem, když jsou hodně chudí? Je nějaká hranice, jestli pomáhat nebo nepomáhat, protože je to nesystematické?

Ta chudoba, to jsou Himaláje, a vy jste mraveneček, který může pomáhat tím, že nese kostku cukru. To je těžké. Jeden případ tady byl: jel jsem v hlavním městě Indie po silnici a na zemi ležela v krvi malá dívenka sražená autem. Je tam zakázaná dětská práce, ale ona nosila bambusové tyčky na stavbu lešení u baráku. Auto najelo do té bambusové tyčky, což ji srazilo na zem, a jelo dál. Já jsem ji vzal, hodil jsem ji do svého auta, tehdy jsem měl služební vůz Ambassador, strašnou šunku, která byla pronajímaná. Dovezl jsem ji do nemocnice a tam na mě začali páni doktoři: „Kdo to ošetření zaplatí?“ Řekl jsem: „Já to zaplatím.“ Ošetřili ji, byla jenom odřená. Holka chtěla běžet pryč, načež během deseti minut se tam objevili její rodiče. Řekl bych, že to byl její pradědeček s prababičkou, údajně jim bylo oběma pětatřicet, ale já bych jim hádal na dvě stě. Strašně strhaní, staří lidé. „Prosím vás, nedělejte z toho policejní případ.“ Ptal jsem se: „Proč, vždyť ta holka byla poražená?“ „Ne, vyjde najevo, že chodila pracovat, a my půjdeme do kriminálu za to, že rodiče dovolí pracovat dětem, když je to zakázaný. A my pracovat – nás nikdo nevezme, ona dělá za polovic, ale jejích pár rupií živí rodinu.“ Tak jsem zaplatil za ošetření, odnesl jsem tu holčičku do auta, donutil jsem ty dva, aby šli. „No jo, ale ona bude muset jít teď zase dělat, protože my ztratíme deset rupií, což je měsíční mzda.“ Tak jsem jim dal třicet rupií a řekl jsem: „To je na čtvrt roku ne? A co ještě tady ty léky, co doktoři říkali, že si má vzít nějaký tabletky, prosím, tady to je, já to všechno zaplatím. A teď vás odvezu, kde bydlíte?“ „Ne, tam nemůžete.“ Trval jsem na tom. Jel jsem, holčička se uklidnila, koukala na mě. V Indii je úžasné, že i malé dítě, z jakého chcete etnika, tou angličtinou vládne natolik, aby se v základních věcech domluvilo. Indie je anglicky mluvící kontinent. Dovezl jsem je až do takového malého městečka za hlavním městem Dillí, kde všechny ty barabizny a chatrče byly z neuvěřitelného materiálu, např. rozstříhaný plechový sud, který udělá něco jako stan, atd. Byla to, což jsme zjistil až na místě, muslimská komunita. Nikdy jsem nezjistil, jestli to jsou šiiti, sunniti nebo nějaká zvláštní mixáž, to se mi nepovedlo. Málem mě tam lynčovali, že jsem přejel holku a teď ji tam přivážím jim na krk, aby tam snad umřela. Naštěstí ten dědek, údajně otec, řekl: „Ne, on nám pomohl.“ A moje

hindustánština mi tenkrát dovolila pochopit, o čem mluvili. Mluvili urdu, což je arabsky psaná hindustánština. Tak když jsem od nich odjížděl, tak byla uctivá ulička, ale měl jsem počmárané celé auto. Chtěl jsem to utírat. Ale oni mi řekli: „Ne, ne, ne, neutírejte, to vás ochrání.“ Ke svému úžasu jsem zjistil, že ty arabské klikyháky, které mi napsali na auto, že můžu nechat kdekoli v hlavním městě to auto otevřené, se staženými okýnky, a že mi ho muslimové pohlídají. A ještě zdvořile zdraví: „Namaste, namasta, sahib, je všechno v pořádku?“ Neuvěřitelné. Zatímco ostatním anglickým novinářům velice často propíchali pneumatiky. Ne z nacionální zášti, ale asi kvůli tomu – asi si pamatujete ten film Charlie Chaplina, když malý Kid rozbíjí okna, aby Charlie Chaplin mohl dělat sklenáře – tak stejným způsobem: propíchnu pneumatiku, já vám hned za dvacet rupií zařídím, aby vám pneumatiku tady vedle opravili. Čili takové tam jsou poměry. Ovšem některé věci jsou strašné. Jako když jsem v Kalkatě šel do přístavu Hoogley, a náš, nevím, zástupce našeho konzula, na mě řval: „Ty jsi úplný idiot, umíš si představit, že to, že máš hodinky a boty na nohou, je důvod, aby ti někdo v přístavu podřízl krk?“ Takže co chcete dělat. V Kalkatě, v Nepálu a v Uzbekistánu jsem třikrát asistoval u porodu. Ta bída je taková, že žena rodí na zemi. To jsou poměry, které u nás lidem nemůžete příliš vysvětlovat. Musíte se chovat jako člověk, jak nejlépe to jde. Ve válečných situacích můžete někdy jenom přihlížet.

Má se v práci novináře projevit, že je buď věřící, a má tedy nějaké porozumění pro jiná náboženství, a nebo že je ateista? Tak aby pak ke všem náboženstvím přistupoval stejně? Existuje něco takového?

To je různé. Když jsem přijel do Japonska, tak se mně ptali, jaké jsem víry. Já jsem říkal, že nepotřebuju Boha k tomu, abych byl slušný k jiným lidem. Že mám asi k otázce vyšší moci, božství, stejný přístup, jako měl Einstein, o kterém se říkalo, že se někdy chová, jako kdyby Bůh byl jeho strýček, a někdy se chová, jako by on byl strýček Pánaboha. Tak takhle vysoko zase nemírím. Ale Einstein říkal, když luštil své slavné rovnice a když vlastně porazil celou starou fyziku svojí teorií relativity: „Er ist raffiniert der Herr Gott. Aber, wo schaft ist, er nicht?“ (Bůh je rafinovaný, ale není zlomyslný.) Pro mě je Bůh vesmír. Když vidím ty miliardy hvězdiček, díky Hubbleovu teleskopu, Spitzerovu teleskopu, který zase mluví v infračerveném spektru. Ztotožňuji se s tím nekonečným světem, u něhož my jsme taková malá drobinka. Když jsem přijel do Japonska, tak jsem říkal: „No, víry. Když vidím čistý potůček, tak kleknu a pohladím vlnu. Když vidím hezkou břízu, pohladím strom. Když vidím večer hvězdičku, zamávám na ni. To je pro mě – jsem přátelský ke světu, nepřátelský ke zlu, člověk, který zlo silně odsuzuje. Snažím se vyjít s lidmi tak, že respektuji jejich lidství.“ A oni mi řekli: „Tak to jste šintoista.“ Takže od té doby, když byly dotazníky (pozn. sčítání obyvatelstva), jaké je člověk víry, tak jsem napsal „český šintoista“. Samozřejmě, je v tom humor, ale politicko-ideově jsem masarykovec. Miluji způsob myšlení, tu geniálně poctivou dialektiku Tomáše Garrigua Masaryka. To je člověk, který nikdy – všimněte si, v jeho knihách nenajdete superlativy, nikdy nenajdete, aby svým nejhorším odpůrcům nadával, on je pouze přesně označuje. On je realista.

Řekl bych, že jsem ateistický realista. A jak se má chovat novinář – ateista různě od věřícího novináře? Já myslím, že morální kvality u každého musí nějak napovědět, jak se v které situaci zachovat.

Jaké vidíte, co se týká etického pohledu, specifikum české žurnalistiky, zda je v něčem lepší nebo horší proti ostatním? Co je rozdílné oproti žurnalistice v zahraničí?

To je otázka, kterou je nutné chápat asi v několika rovínách. České noviny, když byly ještě československé, za Husáka a za předchozích režimů, byly dirigovány mocí. A svoboda k nám přišla v okamžiku, kdy se celosvětový tisk začal měnit, protože přišly faxy, pak počítače, e-mail, začaly reportáže, které můžete dělat pomocí mobilního telefonu. Toto všechno obrovským způsobem zrychlilo tep novinářské práce. A v posledních několika letech, dá se říct – poslední tři, čtyři, pět let, krachují jednotlivé noviny, například San Francisco, Deníky jednotlivých amerických měst, deníky anglických měst, deníky francouzských měst, najednou všechno jde k čertu, protože inteligence přestala kupovat noviny, neboť si všechno přečte v internetu. Najednou tištěná novinářská práce jde směrem, aby zahynula na úbytě. A v této chvíli se české noviny neubránily tomu, aby se nestaly towarem, zbožím. Francie by nikdy nedovolila, aby francouzské noviny se ocitly v cizích rukou. Francouzi musí vlastnit francouzské noviny. S Jirkou Rumlem jsem zakládal Lidové noviny, ještě ilegální, v roce 1987. Až v roce 1989 jsme mohli začít vydávat, ale byly to naše noviny, ve kterých kdysi dělal Eduard Bass a ve kterých byl, dnes už před sto lety, můj táta, možná před osmdesáti lety. Tak to vezměte tak, že naše noviny dnes jsou v rukou německých z 80% a z více než 75% je v cizích rukou i československá, nebo česká ekonomika. Hluboce to spolu souvisí. A tak se najednou i Právo, které si říká, že je jediný český deník, ale i třeba Lidové noviny stávají polobulvárem. Dokonce bulvární rysy začínají mít i Hospodářské noviny. Vedle vyložených řvounských tabloidů jako je Blesk, to je vyloženě hrubý, až sprostý bulvár. A najednou, aby od bulváru malinko odlákali čtenáře, tak normální noviny, které by měly být celostátně věcné, se stávají novinami, které mají silné rysy bulváru. Potkáte blondýnu a ona má pruh vlasů úplně jiný. Takovýmto způsobem ten pruh vlasů mají už dnes i tzv. seriózní deníky. Otázka je, jak se ten pruh bulvárnosti bude v těchto novinách rozšiřovat. Je mi to nesmírně líto, proto jsem přestal psát do novin. Když mě pozvou do rádia, do televize, obvykle dostanu dotaz, např. proč padá dolar, a jak je upřímný Medveděv, ale prosím vás, stručně, ve dvou větách. Tak co se dá říci. Bulvarizace rádia se projevuje ignorantskou kulturou v písňové tvorbě a s tím, že vám mezi hloupými písničkami dají několik minut, abyste řekla velice úsečně něco velice podstatného a nemohla to ani zdůvodnit. To je tragédie české kulturní scény, v rádiu, v televizi i v novinách.

Vidíte nějaké úskalí v tom, když západní novinář informuje o nějakém, dejme tomu např. indickém náboženství? A když ano, jaké, nebo zda tam vůbec nic není.

Řekl bych, že ano. Já jsem si vážil několika svých kolegů, anglických zpravodajů v Indii, až do té chvíle, než jsem utrpěl šok, když jsem viděl, jak se oni jako „civilizovaní lidé“ umí zdvořile chovat i k

indickým kolegům. Měl jsem mezi indickými novináři řadu přátel, po těch padesáti letech, když byli mnohem starší než já a mně tenkrát nebylo ani třicet, tak už jsou na pravdě Boží. Jedním z těch vynikajících novinářů byl Melville deMellow, tak geniální novinář jako byl Cronkite v Americe, anebo Walter Lipman, anebo to byl Alistaire Cook. To byl člověk na této úrovni. A vždycky on, přestože byl o dvacet let starší, se ke mně přišel poradit a uměl naslouchat. Já jsem si ho obrovsky vážil. A najednou došlo ke konfliktu, když angličtí novináři řekli indickým: „Vždyť Indie, podívejte se, jak na tom dneska jste, Anglie vám přinesla západní kulturu, my jsme vás něčemu naučili.“ To byl pro ty Indy šok. Před pěti tisíci lety, když ještě chodili na britských ostrovech nahaté opice, tak v Indii už měli svoji kulturu. Čili najednou taková ta panovačnost, takové to „já jsem lepší než ty“, to je hrozné. Teď v Americe zemřel jeden vynikající antropolog, který dokazoval, že třeba v brazilských pralesích žijí lidé, kteří mají kolem pasu jenom nějakou tu zástěrku proti nahotě. Přece se na ně nesmíme dívat s opovržením, oni jsou součástí světového historického i kulturního vývoje, a člověk by to měl svým způsobem respektovat. Toto je nesmírně důležité. Viděl jsem v Indii oblasti, které jsou nesmírně krásné. Víte, zajel jsem do jedné z vesnic a tam jsem pro poruchu auta musel zůstat dva dny než tudy jeli se zásobami potravin a než jsem po nich mohl vzkázat, aby tam přijel někdo, kdo by mi opravil poruchu na motoru. Byli tam lidé, kteří skutečně neměli nic kromě chýše s hliněnou podlahou, spalo se na zemi. Tak chudí lidé, že se dá těžko představit, že je někdo chudší. A ti se smáli, uměli si dát pusku, podat si ruku, pohladit. Štěstí, ta největší hodnota v lidském životě, ta není vázaná na obrovský majetek. Není tam žádný majetek, je to ve vztahu mezi lidmi, tam je štěstí to hlavní. A toto dnešní společnost pořád nechápe.

Jsou nějaká specifická etická pravidla, která se dají využít jenom v nějaké vyhrčené situaci? V rámci etické náplně žurnalistiky, co by se dalo použít jenom v některých situacích, které nejsou běžné oproti tomu, co je v České republice, tedy použitelné pouze v určité oblasti, zda vůbec něco takového je (např. že v zemích jako je ČR je pro novináře nepřípustné vzít úplatek nebo jinou výhodu např. v hmotné podobě)?

Tak pravidlo 1: úplatek je nepřijatelný, ovlivňuje. Nebo je to důkaz, že je člověk ovlivnitelný. Proti tomu se nedá dělat nic jiného než odmítnout. Jiná věc je, že z mé strany nějaký úplatek byl, aby to obdarovaný vnímal jako nezvyklou pozornost. Ale to znamená, nikdy jsem ho nedával nikomu, kdo mohl něco ovlivnit. Když jsem například odjížděl z Indie, tak jsem koupil stříbrné náušničky pro holčičku, kterou jsem nechal ošetřit ve špitálu na rozloučenou, že už se víckrát nevidíme. V této rovině jsem si dovolil počínat. Nebo když jsem se loučil s vynikajícím kamarádem v Rusku, tak jsem mu dal nádhernou českou knížku, byla specifická, krásná knížka o Československu i s gravírovaným věnováním. O nic jiného jsem se nikdy nepokoušel, než aby to bylo nějak přátelsky. Byl jsem v Malajsii, kde na mě byl místní velebníček v hinduistickém chrámu v Kuala Lumpuru velice milý, tak jsem mu dal litografii Hradčan. Čili je to pozornost, která ukazuje, že člověk má svou kulturu a váží si jiných kultur. Ale v jiné rovině to neuznávám.

6.6 Karel Rožánek

Pochází z Konstantinových Lázní. Po gymnáziu v Tachově studoval masovou komunikaci na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V České televizi pracuje v redakci zpravodajství, kde se ve svých reportážích zaměřuje hlavně na armádu v současnosti i ve spojení s historií. Vyjíždí ovšem natáčet i za hranice České republiky, konkrétně do zemí bývalé Jugoslávie a Afghánistánu.

Jak se připravujete na cestu do nějaké oblasti, ve vašem případě když jste měl jet do Afghánistánu nebo do zemí bývalé Jugoslávie, co se týče sběru informací, vzhledem k tomu, že tam je jiná kultura, jiné náboženství atd. než v České republice?

Důležité je, když někam jedete, si nastudovat nějaké ty reálie. To znamená, uvědomit si, nemyslím úplně ty základní, do které země jedete, ale zjistit, jaká je tam situace. Určitě vědět, kdo, jaké strany vládnu, vědět ta jména, aby se nestalo, že člověk udělá chybu, protože si např. splete Makedonii s Kosovem, což někdy může být v těchto zemích osudné. Důležité je vědět, co se tam stalo, jestli tam byla válka, jak ta válka probíhala, kdo proti komu stál. Protože člověk se přece jenom musí chránit a ta válka v těch lidech zanechává samozřejmě nějaké trvalé stopy, takže např. nemůžete u muslimů v Bosně mluvit o nějakých věcech, které jsou spojené se Srby, kvůli tomu, co tam Srbové udělali. Samozřejmě obě stany, ale když vám někdo řekne, že Srbové jsou pitomci, tak je dobré to moc nekomentovat, protože to může být člověk, který přišel o dceru, o ženu, o syna ve válce. Takže určitě vědět tyto věci, tzn. vztahy těch okolních zemí. A samozřejmě by člověk měl vědět, jaké tam je náboženství, což si myslím, že když člověk dělá tuto práci, tak to je součástí nějakého všeobecného rozhledu. Určitě se podívat, jaké tam panují kulturní strany, tzn. zahalené ženy, s kým si máte povídat, nemáte si povídat, jestli na ulici člověk může třeba oslovit ženu nebo nemůže, jestli může fotit, jestli může natáčet, jestli může dělat věci, který jsou prostě pro něj zásadní. To znamená vědět, jak fungují sociální vztahy, koho se zeptat na to, abyste někde mohla natáčet. A samozřejmě vždycky, když někam jedu, tak si nechám např. za posledního půl roku vyjet četku (ČTK²⁰³ – pozn. aut.) nebo nějaké agenturní zpravodajství, co se tam dělo, aby člověk přesně věděl, co je tam teď aktuální, co tam lidi zajímá a samozřejmě co by asi mohlo zajímat tu českou stranu. Také záleží, jestli tam jedete s oficiální návštěvou a nebo jestli tam jedete vy dělat něco, co chcete, já nevím, samostatné Kosovo rok potom. Takže jaké tam jsou vztahy a co si od té své práce slibujete. Já spíš sázím na nějakou intuici nebo na to, že člověk až v místě, když nasaje atmosféru a informace, tak pak se dělají nejlepší věci. Tzn. nejjet tam s nějakým dogmatem, chci udělat to a to a to, ale reagovat spíš na to, jak tam na vás ti lidé působí, protože dobrý příběh, který v té reportáži když je, tak je samozřejmě lepší, takže když prostě narazíte na nějaký dobrý příběh, tak to se vždycky dělá až na místě. Ale určitě je třeba vědět, být připravený a mít základní reálie té země. A číst. Číst knížky, věci okolo, co se dějí, samozřejmě sledovat agenturní

²⁰³ ČTK, Česká tisková kancelář – viz Seznam zkratk.

zpravodajství, číst noviny. Nebo hledat si občas na internetu. Taková je asi příprava. Já bych to nějak moc nepřeceňoval ani nepodceňoval.

Když na určité konkrétní místo přijedete, jak zjišťujete a ověřujete informace na místě?

Tak obecně platí, že každá informace by se měla ověřit ze tří zdrojů, což na místě tak jednoduché není, protože za prvé máte omezené možnosti, když vám někdo něco říká, abyste si to ověřoval u té druhé stany. Takže musíte mít nějaké důvěryhodné zdroje nebo důvěryhodné lidi, kterým věříte. Samozřejmě, když točíte příběh o tom, že tam někde postříleli chlapovi celou rodinu, tak by člověk měl těm lidem věřit. Jakože to tak je a dáváte výpověď toho člověka s tím, že by člověk to měl brát trochu s odstupem a ne, aby ho to pohltilo, aby tam nedával do toho svoje emoce. Je třeba tam mít i názor druhé strany. Což ale, když jste v Kosovu, tak je těžké jet za Srby hned ten den, protože ty vztahy jsou prostě těžké a je to práce na delší dobu. To ověřování informací je trochu složitější než tady, tady máte přece jenom víc kontaktů. Tam je to opravdu o tom, že těm lidem buď uvěříte nebo ne.

Z pohledu západního novináře nebo člověka, který žije v západní kultuře, v západní civilizaci, jak zajišťujete, aby zprávy, které se týkají jiné civilizace, jiné kultury, jiného náboženství nebo společnosti, tak aby zprávy byly objektivní. Jde to vůbec?

Určitě. Když přijedete do kultury, která je trochu jiná než ta naše, třeba Afghánistán, tak v podstatě člověk musí v tu chvíli brát tu realitu, jaká tam je. To znamená, respektovat to, co tam je. Nemůžete tam mluvit s ženami. Prostě to nejde. Bud to může být malá holka. A když vám povolí manžel, tak maximálně dvě otázky, ale aby u toho byl. Takže nemůžete říkat, že je špatné to, jak oni žijí. Určitě člověk musí ukázat tu realitu, jaká je. Ale nesmíte určitě nějak prioritně to stavět, že oni jsou tím jiný, že prostě jsou takhle a takhle. Ale mně to vůbec nedělá žádný problém, protože když jste v Afghánistánu, tak ta kultura je samozřejmě jiná, ale ty lidi jsou naprosto v pohodě. Když se s těmi lidmi dostanete do osobního kontaktu a oni vidí, že respektujete to, co mají oni, že se k nim chováte slušně, že respektujete jejich zákony. Já se třeba snažím, když někam jedu, naučit se třeba alespoň dvě slova - pozdravit, říct si o něco a poděkovat. A pak už se s nimi můžete bavit. Ono to je o nějaké úctě. Ale jestli jsem dobře pochopil otázku, šlo vám o to, aby ta naše společnost to viděla objektivně?

To je asi přenesení nějakých těch jako...

Je to přenesení. A snažím se udělat to, jak to je, a ať si lidi udělají názor. A samozřejmě názor na tu reportáž může být i to, že to je samozřejmě jiná kultura, že jsou to prostě jiní lidé. Ale takhle to je. Ona to je jiná kultura, jsou to trochu jiní lidé, ale fakt se snažím dělat, aby to bylo co nejvíc blízké realitě a aby to na ty lidi nepůsobilo až tak provokativně, jako že oni jsou prostě jiní než my. My v té reportáži vlastně bychom měli ukázat, že jsou to lidé jako my, že jsou tam jenom minimální rozdíly. Když třeba točíte s dětmi ve škole, tak to jsou stejní gauneři, jako tady ti naši desetiletí kluci. Někdy se to podaří, někdy ne. Je to i o vzdělanosti toho publika, těch diváků. Protože když se bavím se svými

kamarády, moje žena je Srbka, a pro ně už je Balkán nepředstavitelný svět, tak se mě třeba zeptá nějaká kamarádka, která nemá takový všeobecný rozhled, jestli moje žena taky musí chodit zahalená. Novinářské pravidlo je, že se to musí dělat, aby tomu rozuměla i pani Dymáková z Horní Dolní. Ale tak vy to uděláte tak, jak to cítíte a jak by to asi mělo být. Ale samozřejmě asi to není úplně stoprocentní a asi se nedá úplně z těch reportáží vyloučit to, že na to může být negativní reakce. Že to je jiná kultura, že jsou to jiní lidé a že bychom tam neměli vůbec pomáhat, že bychom se měli na ně vyprdnout a že to se stává. A pak máte lidi, kteří to samozřejmě berou trochu s odstupem a dokáží ty informace zanalyzovat. Ale asi se na tu otázku nedá jednoznačně odpovědět. Asi se to nedá dokázat, aby to bylo tak, aby to bylo úplně objektivní a úplně tak vyvážené, aby ti lidé viděli to, co vidím já.

To je možná i o subjektivitě, ne?

Určitě. Tak každý má nějaký názor. Ale pravidlo je, že vy (jako novinář) do toho nesmíte dávat svůj názor, v té mé reportáži nesmí být vidět, co si myslím.

Když přijedete do dané oblasti, jak chráníte lidi, kteří na tom konkrétním místě s vámi spolupracují, poskytují vám nějaké informace, atd.?

Tak pravidlo je, že ty lidi by neměli být na kameře, pokud to nechtějí. Samozřejmě ti lidé jdou trochu s kůží na trh. Záleží, jaká je to země a co dělají. Člověk si musí rozmyslet, protože prostě nemůže ty lidi ohrozit. Může to být super reportáž, ale vy byste ty lidi ohrozila. Já jsem třeba točil s klukem v Jilmandu, když jsem byl s našimi vojáky, tak tam měli pašunského tlumočníka, který prostě pomáhal s telefony. Obrovská story. Kluk z Kábulu, který si prostě vydělává na to, aby se mohl oženit. Ale ve chvíli, kdy jsme ho chtěli točit, tak on říká, prosím neblázněte, někdo to uvidí a oni postřílí celou moji rodinu. Takže chráním je tak, že o nich nepíšu nebo o nich netočím. Spíš ti lidé by měli být v pozadí, oni sami znají to své prostředí, takže ví, do čeho mohou jít a do čeho ne. Je to těžké. Dostanou zapláceno. To je prostě prodej informací, proto se jim snažím dobře platit.

A jak máte určené, když točíte s vojáky, tak kdy obličej není ukázaný a kdy je?

Je to stejné jako tady. Prostě zpravodajství, když někdo nechce mluvit na kameru, tak ho tam prostě nedáte.

Je to tedy jejich přání...

Jak kdy. Někdo chce být na kameře, někdo nechce být na kameře. Pak máte speciální jednotky, kdy nesmí být na kameře a pak máte narcisy, kteří když jsou to speciální jednotky, tak se to prostě tak udělá, že si vezme brýle, vousy, dá si šátek, aby byl poznat. Ale stává se mi, že i třeba lidé, kteří nechtějí, kteří mohou, není žádný problém, ale bojí se, mají dvě rodiny, apod. tak je dáte zezadu nebo je tam vůbec nedáváte. To není problém. Horší je, když někam přijdete točit a oni nechtějí být vidět. To se mi stalo teď s policisty v Chorvatsku, kteří nepochopitelně, čeští policajti v Chorvatsku nechtěli

mluvit. Že nemluví s novináři, že novináři jsou kreténi a dalo mi hodně sil než jsem je přemluvil, aby mluvili. A vůbec to nebylo o nějakém nebezpečí nebo že bych je měl nějak ohrozit. Tam šlo o nějakou nedůvěru a oni se báli, aby před svými lidmi nevypadali jako pitomci. Nevěřili mi. Ale podařilo se mi to změnit. Samozřejmě, když nemáte někoho na obličeji, tak to působí trochu nedůvěryhodně. Diváci nevidí ten příběh, nevidí toho kluka, nevidí ten obličej. Takže když je respondent zezadu, tak je to jako by tajemné. Diváci pak přemýšlejí, proč je respondent zezadu. Ale většinou to respektují, protože ti lidé (respondenti) k tomu mají zřejmě opravdu dobré důvody.

Ve své práci jste přesvědčený, nebo jak máte dané, že novinář by měl být buď novinář jako pozorovatel a nezasahovat do běhu událostí, aby se např. bránil proti vyhoření, kdyby jezdil opravdu do nebezpečných oblastí, nebo zda máte nějak danou situaci, kdy uděláte výjimku a zasáhnete do děje.

Člověk by do toho, jak říkáte, neměl zasahovat. Člověk by měl být jenom pozorovatel, protože nepomůžete všem. Je tam 100 milionů, 5 milionů, 200 tisíc nebo 20 tisíc sirotek. Já nevím. Prostě člověk nemá srdce z kamene. Já jsem nikdy do těch událostí nezasáhl, ale mám kamaráda, který adoptoval dítě z Afghánistánu, když to viděl. To je asi jediné, co můžete udělat, že jednotlivcům můžete pomoci. Stalo se mi například, což je něco podobného, že člověk o něčem natočí reportáž, a tady to vyvolá vlnu solidarity a lidé, o který jsem točil, dostanou peníze. Ale to se mi stává spíš v Čechách než reakce na to venku. Venku, když jsem točil příběh v Kosovu s dívkou, která se starala o celou svoji rodinu sama, kosovská Albánka. Dostala práci od českého kontingentu. Neměla rodiče, ti umřeli. Ne, že by to bylo ve válce, byli to prostě sirotci. Starala se o pět svých mladších sourozenců a jeden měl nějaké plicní problémy. Tlumočník mi to přeložil jako tuberkulózu. A já nechťíc jsem té dívce ublížil, protože ji vyhodili. S tím se žije strašně. To její jméno znám dodnes. Je to Velgera Belžebi. A je to takový můj černý stín, že jsem té holce ublížil. Ale netušil jsem, že to vyvolá takovou reakci v Čechách. Že se brání, aby nenakazila české vojáky, kteří prostě žijí tam, kde žijí. To je můj případ, trochu můj kříž, který nesu, že jsem ublížil pěti lidem, aniž bych chtěl. Chtěl jsem jim pomoci, ale ono to vyvolalo opačnou reakci než jakou jsem chtěl. Což mě mrzí. Ale také se stalo, že jsem udělal nějakou reportáž o srbské škole v Kosovu. A pak mi volala šéfová té nadace, protože přišlo o 300 000 korun víc, což je pro ně rozpočet na celý rok. Takže to je zase dobré. Ale vy jste mluvila o vyhoření. Já to mám trochu jinak. Já tam jedu, abych tady pak mohl normálně žít, aby mě bavilo žít, že tady jdete na fotbal, že tady jdete do obchodu a koupíte si rohlíky. Že prostě tři měsíce jste pod nějakým stresem a pak vás zase baví normální život. Nemám to tak, že bych tam musel být. Je to spíš kontakt, že se pak vrátím a rok z toho žiji, že můžu žít ten normální svět a mám pocit, že je ten normální život bájo.

Myslíte si, že se v práci novináře může projevit jeho vztah k náboženství? Už kvůli tomu, že když je věřící nebo k tomu má nějaký vztah, tak pro to máte nějaké předporozumění atd.?

Když budete komunista, tak budete fandit komunistům. Ale na vaší práci by to nemělo být vidět. Neříkám, že když je člověk věřící, když je např. muslim, že by musel dělat špatnou práci vůči jiným náboženstvím. Ale na druhou stranu vás to určitě trochu limituje. Když berete nějaké dogma jako nezměnitelné a že to tak je, tak jste pak schopna si spoustu věcí omluvit nebo si je ospravedlnit. Ale nemělo by vás to limitovat. Určitě je to vždycky tak, že nějaké straně trochu nadržujete. Máte pocit, že je např. zblbližovaná nebo že ty mají pravdu. Ale pro mě je důležité, aby to z té mé reportáže nebylo poznat. Nejhorší je, když vám někdo řekne po návratu z nějaké cesty, taková pěkná propaganda pro kosovské Albánce, pro Srby, pro bosňáky nebo pro talibance. Ono je těžké, když děláte o českých vojácích, aby to bylo negativní. Když děláte, že tam jako bojují a pomáhají, tak jste v podstatě na jejich straně. Je to tak dané. Patříte k nim. Ti nepřátelé jsou ti talibanci, ne ti normální lidé. Ale víte, že ti špatní bohužel jsou třeba i čeští vojáci. To ne, ale kdyby člověk viděl asi nějaké zločiny, např. že by se Češi chovali špatně, tak to určitě uděláte. Ale tam je to trochu limitované tím, že jste tam s tou armádou, takže to není tak reálné, když jste tam a když tam pak už nejste? Že se mohou chovat trochu jinak. Ale to ví jen Pán Bůh. Třeba kdyby byli v konfliktním Vietnamu, kde se dějí nebo i děly zvěrstva, v Afghánistánu za sovětské okupace, tak si myslím, že se ti Češi chovají trochu jinak. Ale nedal bych za to ruku do ohně. Jsou to pořád jedinci, mohou tam mít nějaké selhání. Může se stát, že např. nechtěně stříleli po civilech. Myslím, že náboženství nelimituje, když je někdo věřící novinář a jede točit, pokud bude dodržovat pravidla objektivit. Nemusíte být věřící a uděláte zmanipulovanou reportáž proto, že budete někomu nadržovat.

Jak vidíte, z pohledu novinářské práce, etiky, atd., specifikum české novinářiny proti zemím, kam jste jezdil?

Nevím, jestli umím srovnat etiku jiných novinářů. Mám spoustu kamarádů z novinářů. Třeba když stojíme v Bělehradě, tak tam stojí 20 novinářů, jste s těmi lidmi v kontaktu. Ale neumím posoudit práci, nevidím jejich práci. Ale nemyslím si, že ta novinářská etika je rozdělená podle náboženství nebo podle zemí, odkud novináři jsou. Ale na druhou stranu je určitě jiná novinářina, která se dělá v atlantických zemích, a jiná novinářina bude třeba ze Sýrie. Když je jenom státní televize a bude tam jen člověk, který o něčem referuje ze státní televize, tak asi bude jiný. Ale těžko soudit. Neznám práci svých novinářských kamarádů, ani z CDE nebo z chorvatské televize. Mám ty lidi rád, ale neumím posoudit, zda je ta etika jiná. Myslím, že moc ne, ale nerad bych se mýlil.

Pracuje nebo připravuje se vám vzhledem k tomu, jaký máte vztah k náboženství, lépe nebo hůře, když se nějak dotýkáte něčeho, co se týká náboženství?

Myslím, že nejsem limitovaný. Já jsem nevěřící. Nepatřím do žádného náboženství, nejsem nikde registrovaný. To, zda věřím, to je jen moje soukromá věc. Nechodím do kostela nebo do mešity, nejsem někde. Ale v podstatě mohu říct, že je to úplně jedno, zda točíte s křesťany, s muslimy, s budhisty nebo s židy. Nemyslím si, že náboženství je nějak úplně zásadně limitující, že tam hraje

nějakou roli. Co se mi spíš stává, že např. v Afghánistánu, kde jsou hodně věřící lidé oproti Evropě, když řeknete, že jste křesťan a že věříte, tak je to pro ně lepší než když řeknete, že jste nevěřící. To je pro ně horší, protože muslimové berou křesťany jako lidi z knihy. Ježíš je jeden z proroků.

Vidíte nějaké úskalí v tom, když informujete o jiném náboženství? Co by se v práci mohlo stát?

To rozhodně ne. Vy nesmíte naštvat na místě a přerukovat to. Musíte všechno ukázat, jak to je. Točit v Iráku se šíity, tam je úplně jedno, jestli točím se sunity, s šíity. Musíte to vědět, když s nimi točíte, protože to samozřejmě patří k tomu. Ale myslím, že ne.

Když jezdíte do různých zemí, vyzozoroval jste nějaké specifické pravidlo, které můžete použít jenom v určité zemi a nemůžete ho přenést někam jinam? Když jedete např. do Afghánistánu, tak to použijete jenom v Afghánistánu, ale už to nejde použít v Jugoslávii?

Ne. Člověk si musí určitě dávat pozor na to, co říká, aby je pak něčím nenaštval. Mám jednu fintu. Vtip, kde se jenom proměňují národnosti. Ten vtip je v podstatě o tom, že letí letadlo, padá a musí z něj tři vyskočit. Tak přihlásí se Rus, dá si flašku vodky, vyskočí. Přihlásí se Američan, dá si flašku whisky, vyskočí. A pak se přihlásí Čech, zařve 'za Izrael' a vyhodí dva Araby. A když to říkáte Arabům, tak zařvete 'za Araby' a vyhodí dva židy. Když to říkáte paštunům, tak to překroutíte třeba za Američany. Taková neškodný fórek. Když to budete říkat kosovským Albáncům, tak samozřejmě že kosovský Albánec zařve 'za Kosovo' a vyhodí dva Srby. Když to budete říkat Srbům, tak Srb vyhodí dva kosovské Albánce. Nesmíte to splést. To je jenom takhle, jak ten svět je prostě bipolární v podstatě v těch oblastech, tak ti to mají černobíle hozené v tu dobu. Ne všichni samozřejmě. Tak takový fór. Možná to vystihuje lépe než něco, co člověk může někde něco použít a někde ne. Spíš se musíte chovat jinak v Evropě než třeba mezi muslimy a než třeba mezi paštuny. Tam mezi paštuny se např. na dámu nesmíte v podstatě ani podívat. Tak když jdu v Afghánistánu po ulici a vidím ženu, tak přejdu, ne abych okolo ní prošel nebo se na ní podíval. To je možná pravidlo, které se nedá všude aplikovat.

6.7 Martin Řezníček

(* 1976)

Vystudoval Fakultu sociálních věd Univerzity Karlovy. V letech 1996 – 2006 pracoval v české sekci rádia BBC. Po skončení české sekce BBC (v roce 2005) začal působit v zahraniční redakci České televize, kde se stal vedoucím vydání (editorem) Událostí a v roce 2007 i vedoucím redaktorem zahraniční redakce (po odchodu Michala Kubala na post zahraničního zpravodaje v USA).

V listopadu 2012 společně s Michalem Kubalem informovali o prezidentských volbách v USA, po této události Martin Řezníček nahradil Michala Kubala na postu zahraničního zpravodaje v USA.²⁰⁴

Jak se připravujete na cestu do nějaké oblasti z pohledu sběru informací o kultuře a náboženství dané oblasti?

To má několik rovin. Záleží na tom, co chcete v dané zemi dělat, jaký typ reportáží chcete pořizovat, jestli to má být pro zpravodajství, kde se užívá spíš kratší reportáže, kratší stopáže, nebo jestli to má být spíš pro publicistiku, jestli tam točíte dokument. Z toho všeho zpětně samozřejmě vyplývá to, jak se na tu cestu připravíte. Pokud jedete natáčet jenom nějaké krátké zpravodajské věci, tak tomu zas nějakou extra velkou přípravu nemusíte věnovat. Pokud máte nějaký všeobecný přehled, zjistíte si něco o lidech, se kterými plánujete dělat rozhovor, zjistíte si samozřejmě co nejvíce o tématech samotných. Pokud jedete natáčet dokument, tak to vyžaduje daleko větší přípravu adekvátně stopáží, která z toho výsledně má vyjít, musíte se tomu věnovat i víc předem. Ale samozřejmě kromě toho, že se připravíte na to téma nebo témata jako taková, že si zjistíte co nejvíc věcí, abyste už byli předtím nejenom na místě informovaní tím, co zjistíte přímo, ale aby vám to zapadlo do nějakého kontextu, který tam v sobě už nesete. To je jedna věc. A druhá věc, kterou si potřebujete zjistit, jsou nějaké kulturní zvyklosti v té zemi, což je možná nadřazené slovo i pro věci, které souvisí například i s náboženstvím, s vírou, s místními zvyky, se způsobem chování. A Japonsko je odlišné od Evropy, je odlišné od běžného západního světa, který známe – tím myslím západní Evropu a Spojené Státy nebo severní Ameriku jako takovou. Přestože tam vidíte na každém kroku, na každém rohu moderní elektroniku a moderní technologie, tak je to země, která si uchovává své tradice, kde když přijdete do kanceláře, děláte s někým rozhovor, tak automaticky musíte vytáhnout svoji vizitku stejně jako ji vytáhne člověk, se kterým děláte rozhovor. Tak se mi stalo, že mi po dvou dnech prostě došly vizitky, protože jsem je dával téměř každému. Oni jsou na to skutečně zvyklí a za den rozdají x vizitek. Co se týče náboženství nebo víry, tak je jasné, že musíte být připravená na to, že zvyklosti tam jsou odlišné. Nemusíte být expertem na náboženství, pokud neděláte samozřejmě reportáž nebo nějaký příspěvek o náboženství jako takovém. Ale pokud jde jenom o to, že jste v nějaké situaci, v nějakém jiném prostředí, tak stačí, když budete mít základní znalosti na to, abyste se k někomu nechovala neslušně, abyste neporušovala nějaké místní zvyky. Na druhou stranu, Japonci, zejména když si vezmu příklad toho Japonska, jsou zvyklí, že tam jezdí spousta cizinců, kteří neznají místní zvyky, takže vědí, že cizinci nevědí, kdy se mají klanět, kdy mají přestat s klaněním, tak jsou v tomto tolerantnější. Je samozřejmě vrcholně nepříjemné, pokud by člověk porušil u nich ty zvyklosti a to, co oni považují za automatické, ale my to považujeme za úplně nové, stejně tak jako my vnímáme, když například u nás někdo přijde v kratasech a v tílku do kostela na mši. Takže chovat se slušně a mít alespoň základní znalost toho prostředí, tedy zejména co se kulturního chování týče, je prostě nezbytné.

²⁰⁴ JP, Právo. *Česká televize mění zahraniční zpravodaje*. [online]. Poslední aktualizace 3. 8. 2012 v 17:29 SEČ. [citováno 21. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/kultura/274982-ceska-televize-meni-zahranicni-zpravodaje.html>>.

Po příjezdu do určité oblasti – jak zjišťujete a ověřujete informace v krizové oblasti jednak kvůli objektivitě a jednak kvůli vyváženosti pohledů? (redaktor na místě zpracuje konkrétní příběh a souborné informace se seběhnou v kmenové redakci?)

Možné to tak je, samozřejmě záleží na tom, jaké je to dané prostředí, ta země. Když přijedete do země jako je Irák, jako je Afghánistán, kde se velmi těžko dostanete, pokud nechcete přijít o život, jaksi z područí vojáků nebo různých bezpečnostních agentur, které tam jsou kvůli tomu, aby prováděly svou práci, ale sem tam chrání novináře, pokud je potřeba a velké redakce na to najímají velké agentury a platí za to nemalé peníze, aby ochránily ty zaměstnance. To je samozřejmě odlišné od toho, když přijedete do Německa, do Maďarska, do Rakouska nebo kamkoliv do civilizované země. Do jisté míry to souvisí s tím, co jsem říkal předtím, je potřeba si toho nastudovat co nejvíc, abyste o té zemi věděla co nejvíc, a některé věci vám potom zapadnou, některé věci vám nezapadnou. Ty, které vám nezapadnou, a není to z důvodu, že by to byla úplně nová věc, o které jste nevěděla, je to spíš kvůli tomu, že to může znít podezřele, tak člověk musí být opravdu obezřetný. Proto je jednodušší, jak říkáte, v těchto zemích ilustrovat ty velké problémy na příbězích jednotlivců, kde to ověřování faktů není tak složité, protože potřebujete, abyste věděla, s kým mluvíte, samozřejmě o koho jde, co dělá a jaký ten životní příběh nebo tu konkrétní situaci má za sebou, abyste to na tom mohla ilustrovat. A potom nepotřebujete ověřovat HDP toho státu, nepotřebujete ověřovat nutně, kolik lidí přesně žije v tom městě a podobné věci, prostě ilustrujete nějaký velký případ, příklad na příběhu jednoho člověka. Když děláte něco o civilizovanějších zemích, kde jsou informace dostupnější na internetu, tak je to mnohem jednodušší. Tam samozřejmě také potřebujete prostě mít tu informaci vždycky potvrzenou ze dvou zdrojů, které jsou na sobě nezávislé, to je taková mantra, která je platná. Ale v těch zemích, které jsou méně rozvinuté, kde se informace shánějí hůř, kde také můžete hůř důvěřovat lidem, protože nevíte, odkud pochází. Vždycky se vám v těch zemích nabídne někdo, kdo vás provede, kdo vám zajistí rozhovory, kdo vám bude překládat. A dost často zjistíte, že ti lidé to dělají jenom pro peníze, že tam není žádná vůle tomu novináři pomoci, a že jim je vlastně jedno, co tomu novináři v uvozovkách nabílikují, hlavně když za to dostanou těch 100, 200 dolarů za den, což je v těchto zemích dost často taxa, někdy i víc. Člověk se potom musí mít na pozoru a ty věci ověřovat, komunikovat s domácí redakcí tak, aby ta redakce v té centrále ty věci ověřovala, pomáhala vám s tím, protože se můžete velmi jednoduše dostat do situace, že pošlete příspěvek, který bude plný neověřených informací, u nichž budete důvěřovat tomu zdroji, ale může se to nakonec ukázat jako totálně falešné.

Jak v krizové oblasti chránit zdroje informací a spolupracovníky?

Základní princip je podobný tomu, jako když člověk pracuje tady. Máte nějaké svoje zdroje informací, které nebudete zveřejňovat; jednak proto, že by jim to např. mohlo uškodit, za druhé proto, že už by vám nikdy nic neřekli. To je typický způsob práce politických zpravodajů, protože ti kdyby řekli, že to mají od konkrétního politika, tak ten politik už jim nikdy nic neřekne. Tam je spousta – ten politik to

také říká samozřejmě za nějakým účelem – to není nějaká bohulibá činnost, ten to říká s jasným záměrem, ale dost často vám to řekne jenom na základě principu nebo slibu anonymity. Venku, když se bavíme třeba o méně rozvinutých zemích, kde je nějaký konflikt nebo něco takového, tak je to ještě složitější o to, že ten člověk může být potom postižen tím státním aparátem, například, nebo nějakou institucí, jenom kvůli tomu, že mluvil se západními novináři. To je případ Číny nebo i jiných režimů, kde jenom styk se západním novinářem se může pro člověka, který třeba nesouhlasí s tím režimem, pro nějakého disidenta, stát důvodem, že bude dál perzekuován. To znamená, vy máte několik možností: když jde jenom o informace, a samozřejmě v televizi to je trochu složitější, protože vám to někdo musí říct na kameru, v novinách vám to řekne nejmenovaný zdroj, ten je chráněn, o tom nikdo nic neví. Když jde jen o informace jako takové, tak ten novinář má téměř povinnost ten svůj zdroj chránit, ale samozřejmě musí mu důvěřovat, a souvisí to zase s tím ověřováním informací, musí si být jistý, že ty informace, které od toho zdroje dostal, mají nějakou váhu, jsou pravdivé, nejsou třeba ověřitelné dost často, ale musí mít nějakou minimální důvěru k tomu zdroji. Co se týče rozhovorů třeba s disidenty nebo s lidmi, kteří jsou nějak v křížku s tím režimem, tak tam je to složitější, samotný zdroj nebo respondent musí říct, zda souhlasí s tím, aby byl zobrazen na té kameře nebo nahrán na mikrofon a nebo ne. Pokud je to jeho přání, že prostě vám řekne nějakou informaci, ale řekne vám ji jenom za podmínky, že bude rozrastrován, že bude jeho zvuk nějak modifikován, nebo ten hlas modifikován, aby to nebylo na první pohled zřejmé, o koho jde, tak ten novinář má dvě možnosti. Buď s ním ten rozhovor udělá za těchto podmínek a nebo ho prostě neudělá, a použije ty informace třeba jenom nějak obecně, v nějakém jiném kontextu, ale nebude se odvolávat na toho člověka. Ale tím neříkám, že každý disident, který mluví s Českou televizí, je vždycky rozrastrován. Je jich spousta, kteří chtějí, kteří se nebojí ten názor říct, a kteří ho řeknou veřejně, a pak se to také tak dostane do světa.

Máte pro sebe nějak určeno, že když jedete do krizové oblasti, tak do určité míry jste jenom novinář, pozorovatel, nezasahujete do běhu událostí a jenom podáváte informace, co se tam děje, a pak kdy už by určitá hranice byla překročena a vy z role pozorovatele vystoupíte a začnete tam nějak pomáhat?

Ted' řeknu svůj osobní názor, ale do jistý míry to asi kopíruje i politiku České televize nebo BBC, kde jsem pracoval dřív. Je absolutně nepřípustné, pokud si ten novinář má zachovat nezávislost, aby vystoupil z role novináře a oběti, objektu, s kterým natáčí, začal nějak pomáhat. Protože v tu chvíli se stává novinářem závislým a zaujatým. Je to velmi těžké, protože když děláte události jako jsou zemětřesení, – zejména prostě přírodní katastrofy, kdy to byly oběti nehody nebo něčeho takového, tak v tu chvíli samozřejmě cítíte potřebu tomu člověku nějak pomoci. Nebo cítíte to, že by si prostě zasloužil, abyste mu nějaké peníze dala nebo s ním strávila pár dní a pomohla mu odklízet ruiny toho baráku. Ale pak už tam nejste jako novinář. A pokud si chcete – vím, že to někdy může znít velmi tvrdě – ale pokud si chcete zachovat nějakou novinářskou nezávislost, být si jistý tím, že to, co

přinášíte, je objektivní, že to není zaujaté, tak musíte vystupovat jenom jako novinář a být tam jako nezúčastněný pozorovatel, nikoliv jako aktér té události. Jakmile do toho začnete zasahovat, tak jste součástí té události nebo jednou ze součástí té události, a pak o nezávislosti nelze mluvit. Samozřejmě, to je trochu v rozporu s takovým tím konceptem angažované žurnalistiky, který tady byl v 90. letech, ale i někdy v současné době se etabloval, jsou lidi, kteří to dělají proto, že chtějí pomoci, že informují o věcech a tím chtějí těm lidem pomoci, což byl třeba příklad různých válek na Kavkaze v 90. letech. Ale ti novináři to většinou přiznávají otevřeně, že informují o příbězích konkrétních lidí, aby jim pomohli, neskrývají to, že jim pomáhají i jinak. Když to takto člověk přizná, tak s tím samozřejmě sebemenší problém to médium nemusí mít, když ví, že ten novinář tam je prostě v této dvojí roli a vystupuje i takto na veřejnosti. A pokud si hraje na to, že tam je skutečně jako nezávislý novinář, ale polovinu svého času, polovinu dne stráví tím, že těm lidem jenom pomáhá, tak pak o nezávislosti nelze mluvit. Je to dost často velmi těžké. Já to vidím u nás, Tomáš Etzler jako zpravodaj v Číně, který toto má ze CNN naprosto jasně oddělené, a ví, že pokud by překročil tuto hranici, tak jeho nezávislost je ta tam a bude si pověst nezávislého novináře budovat hodně těžko zpátky; můžete to ztratit velmi jednoduše. Jsou lidi, kteří to mají trochu méně, tu hranici mají trochu rozostřenější než někteří jiní, ale jak říkám, je potřeba to jasně oddělit. Jestli tam je člověk jako humanitární pracovník nebo jako novinář.

Má se v práci novináře profesionála projevat, že je věřící nebo ateista (např. z pohledu morálního kreditu, z důvodu předporozumění, když zpracovává téma o věřících nebo obecně o náboženství) nebo to má „úzkostlivě tajit“ a nikdy se to nijak nesmí projevit?

To jsou dvě různé věci, i když samozřejmě spolu souvisejí. Víra je jedna věc, a nějaký morální kodex, o kterém jste hovořila, je věc druhá. Je to propojené, ale není to synonymum. Já si nemyslím, a teď mluvím za sebe, že by se měla na obrazovce nebo v tom mediálním výstupu projevat skutečnost, jestli ten člověk je věřící nebo není. Protože on tam vystupuje jako pozorovatel, který je samozřejmě ovlivňován svým kulturním bagroundem z dřívějšíka, a tím zase myslím „kulturním“ v tom širším slova smyslu. Spíš prostředím, v kterém vyrůstal, hodnoty, které sdílel, které mu byly nějak prezentovány a které třeba dodržuje, nebo jejichž dodržování má od rodičů, od toho prostředí, kde vyrůstal, ale nemyslím si, že je nezbytně nutné, aby tato víra, ať už je to žid, křesťan, muslim nebo člověk, který nevyznává nějaké konkrétní náboženství, ale má nějakou svoji vnitřní víru, aby to mělo nezbytně nutné dopad nebo odraz v té jeho práci. Může mít, když to vezmeme konkrétně, samozřejmě, pokud informuje žid o izraelsko-palestinském konfliktu, tak je jasné, že bude stát na jedné straně, to je prostě evidentní, ale on svojí integritou a novinářskou profesionalitou musí zaručit to, že přestože má své vnitřní citění a vnitřní náklonnost k jedné z těch stran, tak v tom celku, v tom jeho výstupu, to prostě nesmí být vidět. A nebo vystupuje jako člověk, který je nějakým způsobem spjatý s jednou z těch stran, pak už to samozřejmě zase není nezávislý novinář.

Pomáhá obecně, nebo pomohl vám někdy váš vztah k víře, ať už v pozitivním nebo v negativním slova smyslu, v práci?

Já si nemyslím, že by to mělo jakýkoli vliv. Já nejsem člověk, který by byl organizován v nějaké církvi, nejsem člověk, který by byl hluboce věřící, čímž neříkám, že jsem totální ateista, ale nemyslím si nutně, že bych to atribuoval, svoje chování v zahraničí a reportování o nějakých skutečnostech, víře, to ne.

Jaké je specifikum české novinářiny oproti novinářině jinde (z pohledu etiky)?

Novináři v BBC jsou trénováni a vycvičeni, a to dost tvrdě, v tom, že musí být absolutně nezávislí. Nestrannost a pokus o co nejvyšší míru objektivitu, protože té totální nikdy nedosáhne, už jenom tím, že za sebou má nějakou zkušenost, ta se do toho nějak promítá, všechna slova, která víceméně znamenají totéž, a to znamená zůstat někde uprostřed, dát prostor více stranám v tom problému. To je věc, kterou mají jako Bibli. Je tam absolutně vyžadováno, aby to člověk dodržoval, protože BBC má nějakou značku, je to médium, které je považováno za nestranné, za důstojné, za profesionální, za médium, které má za sebou obrovskou pověst a historii, tak pro ně je naprosto nepředstavitelné, že by tam nastoupil člověk, který by otevřeně strnil jedné straně v konfliktu, o němž referuje, a tu pověst narušil, pověst toho nezávislého, profesionálního média. Takže se snaží preventivně ty novináře k tomu vést od samého začátku. Na rozdíl od – a samozřejmě to souvisí i s penězi a s velikostí instituce – na rozdíl od českých médií, ti novináři tam procházejí pravidelně školením, pravidelně dochází na různé teoretické a praktické hodiny a lekce toho, jak si tu svoji nezávislost zachovávat. A tím, že to je do nich takto injektováno už od samých počátků, tak oni pak mají samozřejmě vyšší pravděpodobnost nebo vyšší jistotu toho, že ten novinář nesklouzne a nebude informovat jednostranně, že si nebude hrát na objektivního novináře a přitom bude třeba pracovat pro jednu stranu.

Vidíte nějaké úskalí v informování o jiném náboženství „západním novinářem“?

Přirozeně, ale nemyslím si, že by to bylo odlišné tak zásadně od toho, když nějaký novinář, dejme tomu z nějaké východní asijské země, referuje o západu. Přináší produkt, svoje sdělení, interpretaci skutečnosti svému publiku, veřejnosti, čtenářům, posluchačům, divákům. Aby to pro cílové publikum bylo nějak stravitelné, pochopitelné, tak samozřejmě na to musí pohlížet jejich očima, to znamená, že na to nepohlíží jako člověk, který třicet let, teď myslím novinář, který přijede z Británie do Vietnamu, nepohlíží na to jako člověk, který žije ve Vietnamu, není to Vietnamec, je to Brit a pohlíží na to britskými očima. A nejenom proto, že to pro něj je jakýsi způsob vidění světa, ale že to je hlavně viděno způsobem, který vyžaduje to publikum, pro které to je. Kdyby začal, příklad, informovat o vietnamských problémech, vnitropolitických problémech, způsobem člověka, který žije ve Vietnamu nějakou delší dobu, který to dělá pro vietnamské publikum, tak by to v Británii nikdo nepochopil a naopak. Ono je třeba, čím vzdálenější země, čím exotičtější je ta kultura nebo víra na místě, tak tím plošší to pro příjemce musí být tak, aby to dokázal pochopit a aby se v tom dokázal orientovat. A

spousta detailů, spousta podrobností zůstane zamlčena, protože se nemůžete do problému dostat příliš hluboko. Stejně tak jako když bude britské médium referovat o situaci v České republice, tak bude referovat jako o jedné zemi v Evropě, nebudete zacházet do vnitropolitické situace příliš hluboko, protože by to tam nikoho nezajímalo a nikdo by to nepochopil. Stejně tak když český novinář bude informovat o situaci v Británii, tak také nebude nutně tolik rozlišovat mezi vnitropolitickými nuancemi tolik, jako když budete informovat o situaci v Česku, to je prostě logické. Vždycky to je nějak zploštěné, vždycky to je nějak omezené, vždycky to je nějak zjednodušené, tak aby to pro toho příjemce bylo stravitelné, pochopitelné a samozřejmě zajímavé.

Jsou nějaká specifická pravidla pro práci novináře z pohledu etiky pro nějakou určitou oblast nebo platí všude zhruba stejná pravidla?

Já si myslím, že ten základ je stejný všude. Čili existuje nějaké penzum těch etických principů a zásad, které by novinář v sobě měl mít, ať už jde pokrývat tiskovou konferenci nějaké politické strany v České republice nebo pokud jde pokrývat konflikt v Barmě. To je nějaký základ, který tvoří novináře novinářem, a měl by ho aplikovat všude. To, že se do toho promítají nějaká specifika na místě spojená s konfliktem jako takovým, je samozřejmě fakt, ale možná víc než že by byla potřeba tam aplikovat nějaká speciální etická pravidla, tak je potřeba mít na paměti věci jako je bezpečnost na místě, nejvíc novinářů ve válkách neumírá kvůli tomu, že do nich někdo střílí, ale kvůli tomu, že zahynou třeba při dopravní nehodě. To je věc, která sice může vypadat na první pohled nezajímavě, ale je to tak. A jenom naučit se pohybovat v cizím prostředí, pochopit, o tom jsme se bavili na začátku, nějaká základní kulturní pravidla fungování té společnosti, je nezbytné pro to, aby tam člověk vůbec byl schopen nějak existovat, a něco přinést příjemcům těch sdělení. Ale nemyslím si, že bychom nutně měli soubor etických pravidel na každou zemi zvlášť nebo na každou oblast zvlášť. Prostě člověk musí být nějak vychován jako novinář, musí mít nějakou zkušenost za sebou, které nabývá tím, že jezdí ven a že má přímý kontakt s jinými kulturami, jinými národy, ale nemyslím si, že by při návštěvě východní Asie, zase řeknu příklad, si člověk může zastrčit nějaké CD se softwarem jiným než když jede do Benešova natáčet o tamních problémech.

Jste vedoucí zahraniční redakce, když se tady mají nějak obměňovat lidé, podle jakého klíče si lidi vybíráte i s ohledem na to, jak pracují atd.? Když někdo odchází, uvolní se tady místo a potřebujete přijmout někoho nového, tak podle jakého klíče je vzhledem k žurnalistice vybíráte?

To je hodně individuální. Vy samozřejmě můžete mít určitou představu o tom, jak by ta rubrika měla vypadat, jak by měli vypadat jednotliví členové, kdo by měl být expertem na co, kdo by měl co umět. Samozřejmě nejlepší je, když všichni jsou profesionálové a dokáží v nějaké nadprůměrné míře rozumět problémům ve světě jako takovým. Ale záleží, když např. odejde někdo, kdo hodně dlouho pokrýval Balkán, tak je jasné, že tam bude díra než ji někdo zaplní, budete hledat někoho, kdo např. rozumí Balkánu. Ale neděje se to tak nutně, protože nežijeme v ideálním světě, přijde někdo, kdo

rozumí něčemu jinému, ale kdo si může tu oblast nějak dostudovat víc než to dělal dřív a tuto díru zaplnit. Ale měla by tady být a je nějaká alespoň minimální míra povědomosti o světových problémech, kterou by měl mít každý v sobě, měl by znát několik světových jazyků tak, aby si byl schopen v těch primárních zdrojích i v těch sekundárních lovit témata, porozumět jim, být schopen komunikovat s lidmi v těch jednotlivých zemích, potom o to víc, když tam jede. A jestli někdo pak má konkrétní zálibení v té či oné oblasti, je věc, která je samozřejmě žádaná, měla by být jednou z těch podmínek, ale není to nejdůležitější, ten člověk prostě musí být v základu dobrý novinář, musí být profesionál, musí mít o tu práci zájem, a jeho profesionální záběr, a děje se to tak běžně, se může během času měnit.

6.8 Zdeněk Velíšek

(*23. května 1933 v České Krumlově)

Po gymnáziu v Děčíně vystudoval hispanistiku a český jazyk na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Po studiích působil jako překladatel na Ministerstvu zahraničních věcí. V roce 1962 nastoupil do pražské centrály Mezinárodní organizace pro rozhlas a televizi OIRT²⁰⁵, kde rozjížděl projekt zpravodajské výměny mezi Eurovizí a Intervizí. V letech 1968 až 1970 pracoval v Československé televizi, po nuceném odchodu z ní působil jako překladatel a tlumočník. V roce 1990 se do televize vrátil a dodnes pracuje v zahraniční redakci jako redaktor, reportér a komentátor, ve svých reportážích se často věnoval Francii. Je členem Etického panelu České televize.²⁰⁶

Když jste vyjížděl na cesty do nějakých zemí, ve vašem případě často do Francie, jak jste se připravoval na to, abyste českým divákům podal co nejobjektivnější a nejpresnější zprávu o té dotyčné zemi, o tom, co se tam děje?

Tak především, nevyjížděl jsem na ty reportážní cesty s úmyslem ani s posláním podat *obšírnou* zprávu o celkovém stavu věcí, ať už jakýchkoliv, vztahových nebo věcí, kterých se zrovna udály nebo dály v té zemi, do které jsem jel, ať už to byla Francie nebo některá jiná země, ale vždycky s nějakým specifickým úmyslem. Na ten jsem se samozřejmě musel připravit důkladně, když jsem chtěl dělat reportáž o švýcarské nebo francouzské jaderné politice, tak jsem musel být připravený na toto téma a znát něco o něm, případně být schopen srovnat tu situaci u nich se situací u nás.

A když se to týkalo nepokojů, kterou nevyvolala přímo generace přistěhovalců, například Arabů, ale až následná generace, která se ve Francii narodila, jak jste se připravoval na toto

²⁰⁵ OIRT, Mezinárodní organizace pro rozhlas a televizi - viz Seznam zkratk.

²⁰⁶ Viz NEČAS, Luboš. *Známé Tváře bez svatozáře aneb Náš život nejen s Českou televizí*. 1. vyd. Praha: Edice České televize, 2007. s. 135. ISBN 978-80-85005-94-3.

téma, když se to týkalo lidí, kteří částečně pocházejí z jiné kultury a mají jiné náboženství než jaké převládá u nás, v České republice?

No, tak, kdybych se byl měl připravovat na nepokoje, tak bych asi neměl moc času, protože ty „vypukly“, a když něco vypukne, tak na to nejste připravená. Ale já můžu přece jen s uspokojením říct, že jsem se – aniž bych to byl tušil - na něco podobného připravoval minimálně 2 roky dopředu. Připravoval jsem se tak, že jsem prostě při pobytech ve Francii pochopil, že toto je jedna z otázek, jeden z fenoménů, které Francii budou měnit. Do dneška ji mění a dále ještě budou měnit.

Ty nepokoje, o kterých jste mluvila, v roce 2005, byla jedna etapa té transformace. A tak tedy jsem tu oblast sledoval: systematicky jsem bydlel na pařížském předměstí, i když jsem jel dělat reportážní cestu o něčem úplně jiném. A můžu říct bez přehánění, že jsem pařížské předměstí znal lépe než většina Pařížanů, kteří do něho v životě nepřijdou. Znal jsem třeba osobně lidi na radnicích jednotlivých měst kolem Paříže, které tvoří to tzv. problémové předměstí, a udělal jsem o těch čtvrtích, jsou to vlastně samostatná města, pár reportáží dřív, než vypukly ty nepokoje. A tak se mi stalo například, že v roce 2004, rok, celý jeden rok, před těmi nepokoji, jsem už já sám zažil dost „nepokojnou“ situaci, kdy celý náš štáb byl napaden, a to násilně, a oloupen. A to jsme ještě ani nestačili dojet do toho předměstí, jenom jsme zastavili na jeho okraji, a v okamžiku na asi dvě desítky mladíků připravily o veškeré technické vybavení, o svršky a málem i o zdraví.

Takže já jsem něco věděl o nepokojné situaci, která ve Francii měla vypuknout, ale nesouhlasil bych s tím, že to je dáno rozdílným náboženstvím. Ta celá věc byla dána tím, že Francouzi zanedbali *sociálně* vyloučenou část své populace, ať už byla menšinová nebo nebyla menšinová (ale většinou byla, to myslím nelze popřít), a pak si s tím nevěděli rady. Ta předměstí jakoby neexistovala. Nejenom pro obyvatele vnitřní Paříže, ale ona taky svým způsobem neexistovala už po několik desetiletí pro vládní politiky. Po druhé světové válce a po skončení koloniální éry přijímala Francie tyto lidi s otevřenou náručí, a pak je zcela pominula v následném vývoji druhé a třetí generace. Takže to si zavinila Francie. Nezavinilo pronikání jiných kultur, a vůbec už bych nemohl souhlasit s tím, že s tím mělo cokoli společného náboženství. Na náboženské motivace se tenkrát ti mladí lidé vůbec, ale vůbec neodvolávali, nebylo to organizováno náboženskými, nebo militantními etnickými skupinami, organizováno to nebylo vůbec, bylo to naprosto živelné.

Když byly nepokoje, když to vztáhnu k této situaci, dají se v takové situaci vůbec ověřovat nějak informace? Vy když jste tam byl jako reportér, tak do jaké míry máte možnost zjišťovat a ověřovat informace, když jste v průběhu dění (jestli tu obecnou situaci mohou zhodnotit až v kmenové redakci a reportér může zpracovat jenom nějaké dílčí informace)? Jak to je u vás?

Reportáž je jakási reflexe, odraz toho, co se zrovna děje. A když se to děje dramatickým způsobem, tak se reportér, ale třeba i jeho televizní štáb, musejí přizpůsobit těm okolnostem. Ty neumožňují, aby se člověk někde s někým posadil a vyptával se na kořeny těch jevů, o kterých tam zrovna dělá reportáž. Takže odpověď na otázku je: ne, nedá se toho příliš mnoho ověřit na místě. Já jsem tam

osobně během těch nepokojů byl, ale až v jejich závěrečné fázi, a v té době jsem se už příliš nezabýval ulicemi s hořícími auty, ale chodil jsem po nevládních organizacích, které Francouzi znají pod názvem „associations“, česky sdružení. Jsou to občanská sdružení humanitárního typu, nebo sdružení na podporu toho či onoho, například na podporu sociálně vyloučených, nebo znevýhodněných; mě zajímala sdružení zaměřená na podporu obyvatel problémových předměstí, na příklad přistěhovalců, kteří ještě nemají vyřízený pobyt a potřebují praktickou pomoc, aby si příslušné povolení dokázali obstarat. Těch sdružení je ve Francii opravdu spousta a u nich se dají zjistit velmi věrohodné informace, protože to jsou organizace, které s lidmi z předměstí – třeba s negramotnými - přímo pracují. Kdykoliv jsem měl v úmyslu natáčet se štábem na problémových předměstích, tak jsem nejdřív vyhledal některé z těch sdružení – nebo radši několik - poptal se, co si mohu dovolit a co vysloveně nesmím udělat, protože oni to vědí. Vědí, co je bezpečné a co je nebezpečné.

Když se dostanete k nějakému tématu, které se nějak týká jiného náboženství, než pro nás většinového křesťanství, jak probíhá vaše příprava, jestli a do jaké míry se to snažíte přiblížit českému divákovi, který o náboženství tam, kde vy jste působil, nemusí moc vědět?

No, příprava je jedna věc, a přibližování českému divákovi je až ta výsledná fáze. Příprava je snažit se opravdu porozumět tomu pohledu Evropana neevropského původu, protože už jsou to tedy většinou „naturalizovaní“ Francouzi, chceme-li to vyjádřit nějak „po našem“. Jsou to lidé přijatí po formální stránce do společnosti: mají občanství (ve Francii to znamená automaticky i francouzskou národnost), jsou tam usazení, mají tam děti, rodiny, bydlení, ale zachovávají si svou náboženskou víru, své zvyklosti, případně mravní normy. A to znamená, že člověk musí proniknout - tedy, aspoň povrchově proniknout - do schémat jejich myšlení, ale samozřejmě zároveň do schémat myšlení té většinové společnosti, těch Francouzů původem z Francie. Ti prožívají svoji současnost, svoji realitu buď v naprosté neznalosti schémat myšlení, zvyklostí, mravních norem, víry, atd. těch menšinových skupin, nebo je už přijali jako součást francouzské reality. To záleží na tom, zda a jak se s nimi stýkají, nebo jestli jsou pouze konfrontováni s odlišnostmi těchto svých spoluobčanů a čekatelů na občanství, nebo jsou dokonce pouze vystaveni jejich projevům nespokojenosti, vzdoru, nebo jejich rezignaci, apatii a morálního úpadku, což jsou fenomény, které provázejí marginalizaci, tedy vytěsnění ze společnosti, diskriminaci při shánění práce a podobná příkoří.

Já vám dám jeden příklad, jak člověk musí v nejelementárnějších věcech respektovat zvyklosti v té zemi. Například ptát se ve Francii po etnickém původu člověka, s nímž mluvíte a zaujme vás svou pletí, nemusí to být zrovna jen krásná žena, prostě vidíte, že ten člověk je jiný, upoutá vás právě tím, že je jiný, a tak se ho jenom ze zvědavosti zeptáte, odkud pochází. Udělal jsem to v humanitární organizaci „SOS Rasismus“. Natáčel jsem s předsedou té organizace rozhovor před kamerou, byl velmi vstřícný, a tak jsem se ho na závěr odvážil zeptat, byl to velmi zajímavý typ, odkud pochází. Byl slušně vychovaný a tak mě jen v klidu poučil, že kdybych byl francouzský novinář, byla by ta otázka pro něho urážlivá, je prostě Francouz. Původ už o ničem nerozhoduje. Ano, taková otázka je ve

Francii *faux pas*, tedy přehmat. Taky by se dalo říci, že taková otázka je tabu. Už si na ni dávám pozor. Nejen když stojím tváří tvář nějakému francouzskému úředníku či umělci, ale třeba i v rozhovoru s lidmi na ulici. Zeptat se „paní, nebo pane, máte tak zajímavou tvář, jaké jste národnosti, odkud pocházíte?“, to by se ta paní či pán se mnou už dál nebavili, protože mám vědět, že jsou Francouzi a tečka. Toto železné zdvořilostní pravidlo prolomil teď ale sám prezident Nicolas Sarkozy, když bez oklik řekl, že hodlá zbavovat francouzské národnosti občany jiného než francouzského původu, pokud se dopustí útoku na policistu nebo četníka.

Zase se vrátím k těm nepokojům, když tam spolupracujete s některými místními lidmi, jak je chráníte proti tomu, aby ve chvíli, kdy vám poskytnou nějaké informace pro vaši reportáž, se nedostali do nějakých potíží?

Ve Francii jim to nehrozí. Tedy za jakoukoli informaci poskytnutou novináři se ve Francii - a myslím, že mohu říci i jinde v demokratické Evropě – nikdo nemusí bát perzekuce od úřadů. Spíš naopak, novinář se musí v některých situacích bát, aby ho jeho respondent nechtěl nějak zneužít či zmanipulovat. Protože když chce udělat pořádnou sondu do reality té které komunity, ať už etnické, předměstské, nebo jaké chcete, tak se musí setkat i s lidmi, kterými si nemůže být příliš jist. Obavy začínají - třeba kolem těch nepokojů, ale i obecně - už v okamžiku, kdy v některých ulicích nemůžete jít s kamerou jen tak, musíte se nejdřív zeptat na radnici nebo někoho, kdo tomu rozumí, kam jít můžete a kde s kamerou můžete pracovat a kde ne. Já jsem jednou na radnici předměstského města Pantin řekl, kde jsem tam všude už s kamerou pracoval, a oni se upřímně vyděsili. Dodal jsem „já tam taky bydlím“, a málem mě přestali brát jako seriózního člověka. Pak jsem ale v těch reakcích začal vidět varování, a taky jsem dostal opravdové varování tím malérem, při kterém nás banda předměstské mládeže připravila o techniku zhruba za půl milionu.

Do ulic, kde jsem mohl točit předměstskou realitu, jsem chodit nepřestal, ale s kamerou už jenom za dne, a třebas i v doprovodu někoho, kdo tam splýval s davem. Víte na některých předměstích Paříže nebo i jiných francouzských měst, můžete být „bílá vrána“. Kdyby vás tam přivezli se zavazánýma očima a řekli pak, hádejte, kde jste, uhadněte aspoň kontinent, dalo by to vám to práci, protože to není ani čistá Asie, ani čistá Afrika, ani typická Evropa. Není to nic z toho, je to všechno pohromadě.

Když se dostanete do nějakých obtíží, máte nějakou hranici, kdy jako novinář zůstáváte pořád pozorovatelem, a nebo máte nějak určeno, nějakou hranici, kdy se z novináře – pozorovatele stanete normálním člověkem, který pomůže, nějak zasáhne do běhu událostí?

Tak novinář bohužel zůstává mimo, jeho úkol je popsat, vydat svědectví, ať už kamerou nebo na novinovém papíře. Proto tam je a pro toto poslání si musí udržet svoji fyzickou i duchovní integritu, tak to je. Ale nemůžu říct, že bych byl z toho typu novinářů, kteří jsou vysíláni tak říkajíc do ohně, do válečných situací atd., spíš jsem byl analytik, který na reportážních cestách odhaluje pozadí událostí, a smysl dějů a fenoménů. Ovšem nebezpečné situace často přicházejí samy. Nebo se standardní situace

v průběhu či těsně před domluveným natáčením stane poněkud delikátní. Například po tom přepadení, při kterém jsme přišli o veškerou techniku, jsem si do rána sehnal pronájem kamery a jel jsem se štábem na jiné podobně riskantní místo, do sídla UOIF, nejradikálnější organizace francouzských muslimů. Měl jsem tam předem smluvené natáčení a rozhovor. Nakonec nás nechali natáčet i v mešitě při modlitbách. Myslím, že přímo v UOIF²⁰⁷ a její - tehdy ještě nedokončené mešitě - francouzské televize nenatáčely. Přijít za dva dny o dvě kamery jsem si sice nemohl dovolit, ale taky jsem nemohl propást takovou příležitost.

Má nebo může se, záleží na vás, jak to cítíte, projevit, že novinář je věřící, tudíž má z určité výchovy, z určitého svého přesvědčení určitý náboženský kodex chování, a nebo že je nevěřící, nebo to nehraje žádnou roli a v práci novináře toto není patrné?

Já si myslím, že novinář je občan a ještě nad tím je člověk. A jako člověk má svoje zásady a asi je při své profesi uplatňuje, protože jinak by je nemusel mít. Uplatňovat je v soukromém životě, to člověk dělá pro sebe a své blízké, nikoli pro veřejnost. A v novinářově profesi to má veřejný dopad, takže novináře při referování o skutečnosti, nesmí nějak zdůrazňovat pro čtenáře či diváka své přesvědčení a podle něho danou skutečnost prezentovat. Koneckonců žijeme ve státě, kde je sféra náboženství přece jen oddělena od sféry politické. A vidět nenáboženskou realitu, kterou žurnalistika popisuje, z jakéhokoli subjektivního hlediska, včetně hlediska náboženského, v tom novináři brání i profesionální kodex, který musí mít na paměti.

Dost na tom že se novinářům stává, mě nevyjímaje, že v jejich výsledné práci (zpravodajské, nemyslím teď práci komentátorskou) se odráží jejich osobní politický názor. Snad není bez užitku teď dodat, že jsou novinářské žánry, kde se to dít nesmí, jako je zpravodajství, a jiné, jako je publicistika, nebo práce komentátora, kde už k tématu člověk přistupuje s otevřeným hledím, tedy neutahuje sám sebe, neskrývá, co si o dotyčném tématu myslí. Tady podle mě mohou do hry vstupovat jeho zásadní životní postoje, jako je třeba náboženské vyznání, nebo naopak atheismus. Kdybych jako komentátor měl zůstat tak říkajíc nad věcí, asi by to znamenalo, že mi ta věc nestojí za to, nebo že se bojím zanechat v české žurnalistice čitelnou stopu. A že mi je lhostejné, co si o tématech, o nichž píšu, nakonec bude čtenář, posluchač či divák myslet. A to mi lhostejné není.

Z hlediska etiky novinářiny, jaké vidíte specifikum, ať v tom negativním nebo pozitivním, co se týče české žurnalistiky, například ve srovnání s tím francouzským, už jste to částečně naznačil v jedné z předcházejících odpovědí s tím, že ve Francii se nemůžete ptát těch lidí na původ, ale všiml jste si něčeho dalšího?

Já si myslím, že je to celkem docela patrné, česká žurnalistika je postrevoluční, ačkoliv je to s podivem, už uplynulo 20 let od té doby, co jaksi ze dne na den vznikla svoboda slova. A s ní přišla také, *skupina* nemůžu říct, prostě objevil se druh lidí vhodných pro žurnalistiku, kteří tu svobodu

²⁰⁷ UOIF, Unie islámských organizací ve Francii - viz Seznam zkratk.

velice rozjařeně zneužívali a zneužívají. Svoboda, to je celkem, řekl bych, devíza, kterou by každý měl znát a většině novinářů je to samozřejmě také vlastní, ovšem svoboda musí být doprovázena odpovědností vůči něčemu, co ctíme, jinak je to svoboda nemorální. No, ale v komerčním novinářství, v komerční žurnalistice bohužel vynáší víc, když to žurnalistika nectí, protože tak dosahuje většího efektu, většího výtěžku. Porušování třeba práva na soukromí a jiných pravidel žurnalistiky, která by měla být opravdu posvátná, se přitom pěstuje.

Vidíte nějaké, případně jaké, úskalí v tom, když „západní“ novinář informuje o něčem, co se dotýká lidí, kteří pocházejí z jiných kultur. Nebo ve vašem případě už zmíněné nepokoje, které se spojovaly s jiným náboženským přesvědčením, s jinými etniky, i když to tak doopravdy nebylo, vidíte v tom nějaké úskalí?

No, podívejte se, já vám asi teď neodpovím přímo na tu otázku, ale dám vám takovou ilustraci, jak to ve Francii v té době vypadalo. Ty nepokoje trvaly tři či čtyři týdny; v prvních dvou se mluvilo o předměstské mládeži, o obtížných předměstích, o nezařazené mládeži, o společensky vyčleněné mládeži, zapomenuté mládeži; nikde nepadlo slovo Arab, přistěhovalec, potomek přistěhovalců, prostě to jste v novinách nenašla. Protože ve Francii novinář nepoukazuje na etnický původ pachatelů. Teprve, když už bylo nezbytné ty nepokoje vysvětlit, jít k jádru věci, pátrat po důvodu vzniku těch záležitostí, které nebraly konce, přibývaly vyrabované obchody, demolované školky. Nešlo už jen počítat škody, muselo se ukázat na příčiny toho řádění. Pak teprve začali v analytických člancích padat slova jako přistěhovanci, potomci přistěhovalců, kteří se neintegrovali do společnosti, Děti republiky, jak je nazval prezident Chirac, které republika nechala v předměstských ghetech, atd.

Já sám jsem natočil dlouhé interview s jedním mladým člověkem, který mi to vysvětlil tak, že by to sociolog profesionál neuměl líp: Rodina, otec a matka, které jako dítě ctil, upadli po přistěhování do Francie na společenském žebříčku natolik, že si jich už nemůže vážit. Společnosti, která ho přijala formálně jako Francouze, si také nemůže vážit, protože ho nechává v ghету, bez zaměstnání, bez perspektiv. Takže kde je jeho vlast? Co je jeho vlast? – ptal se sám sebe. Ani Francie, ani země, odkud přišli jeho rodiče, takže nakonec našel útočiště – duchovní útočiště, jakousi vlast - v mešitě, tedy v náboženství. Ale zdůraznil, že ne proto, aby mezi souvěrci posílil svůj odpor, ale naopak, aby se tam zklidnil vírou. Takhle mi to vysvětlil. A já mu věřil, protože to byl už opravdu dospělý člověk, člověk, který našel sám sebe, dalo by se říct.

Neříkám, že to je paradigma, že to je model procesu uvědomování, typický pro potomky přistěhovalců. Ale právě tenhle člověk, opravář mobilů, mi tímto způsobem předestřel svůj vývoj ve francouzské společnosti.

Z pohledu určitých etických pravidel, vy už jste o tom mluvil, určité právo na soukromí, atd., všiml jste si během let své práce, že by se to určité etické pravidlo dalo uplatnit jenom na určitou

vyhraněnou situaci oproti tomu třeba běžnému životu, nebo jsou etická pravidla vždycky za všech okolností stejná?

No, teď úplně nevím, jak vám mám odpovědět. Třeba tak, že zároveň budu trochu korigovat to, co jste ode mě zatím slyšela. Zatím to byly spíš taková typová či schematická hodnocení, abyste dokázala odlišit naši realitu od té typické francouzské, typické třeba pro určitou skupinu mladých lidí právě ve Francii. Tím jsem ale nechtěl říct, že by vám každý francouzský novinář popsal stejný společenský jev právě takhle. I ve Francii píší novináři pro bulvár, ostatně žádné noviny se tam nezarazí před výsměšnými karikaturami třeba i hlavy státu, není tam úcta k politikovi jenom proto, že jde o politika. Ten musí mít osobní integritu, aby k němu žurnalistika měla nějakou úctu. Ale ani potom úcta není uctívání, a jsou samozřejmě tendenční novináři, a je tisk různého druhu, člověk si musí umět vybrat, kde chce načerpat věrohodné informace. Ale zejména v té záležitosti respektu k osobnímu soukromí, je přece velice dobře známo, jak se paparazzi podílejí na vývoji osobních osudů celebrit. Bylo tomu tak už dávno, třeba v případě Brigitte Bardotové, kterou prakticky odehnali od řemesla a která se uzavřela úplně do soukromí. A nejtragičtější případ byla smrt princezny Diany, která se připisovala dotírajícím novinářům. Nikdy se to nedokázalo, ale prostě k její nehodě - v jednom z podjezdů pařížské nábřežní komunikace došlo při honičce. Její vůz pronásledovali novináři na motocyklech a v autech.

Takže jak vidíte, kdybych byl francouzský novinář, budu jistě kriticky popisovat situaci francouzské žurnalistiky, ale jelikož jí nemám denně kolem sebe, tak pořád ještě v ní můžu jako český novinář vidět odlišnost od toho, co vidím v nejbližším okolí v české žurnalistice.

Pomáhá vám vaše vnitřní přesvědčení a váš vztah k náboženství ve vaší práci?

Moje vnitřní přesvědčení mi musí pomáhat. Já jsem se z vnitřního přesvědčení vrátil k žurnalistice, ve které jsem byl v roce 68 a ještě chvilku potom, a v roce 90 už v lednu jsem byl znovu v žurnalistice. Tudiž mým vnitřním přesvědčením bylo, že žurnalistika je obor, který může nějakým způsobem ovlivňovat společnost a její úroveň. Myslím ale, že to platí obecně. Každý se řídí svými morálními zásadami, ty ovšem nemusejí být uniformní, stejné pro všechny. A můj vztah k náboženství? Pomáhá mi orientovat se v dnešním světě. Nejde o to, že bych měl pevnou víru. Jsem novinář asi i povahou, takže ke všemu přistupuji velmi kriticky, s odstupem, a například si uvědomuji, že veškeré války po 2. světové válce byly vlastně náboženské, v Irsku, mezi Palestinci a Izraelci, islamistický terorismus je svým způsobem extrémní forma prosazování náboženství a nábožnosti. Řekněte mi nějaký krvavý konflikt naší doby, který by neměl buď náboženský podtext, nebo k němu náboženství nesloužilo jako „pretext“. Napsal jsem už a řekl v řadě svých komentářů, že víra má být v duši, nikoli na praporu. Jakmile je na praporu, je zle. A náboženství jako davová psychóza? To je úplně nejhůř. No, ale jelikož to, co dělám, je analýza vztahů, ať už tedy mezinárodních, mezistátních nebo mezirežimových, tak si všímám, že náboženství hraje mimochodem stále větší a větší roli, ačkoliv je to neuvěřitelné. A já jsem si vždycky myslel, že čím modernější bude společnost, tím víc bude víra v nitru lidí, tím víc že

bude samozřejmostí, že třeba nějakou víru mají, že víra bude prostě splývat s morálními zásadami a ne, že se o formální znaky náboženské víry a o prosazení té či oné formy víry povedou spory nebo že se kvůli rozdílnosti náboženské víry bude vraždit. Musím dodat, že často je také boj o „čistou“ víru (rozuměj, tu, kterou kdosi prosazuje) záminkou k prosazování mocenských zájmů, ale to už je jiná kapitola. Já tím vším chtěl jenom říct, že se o náboženství – v plurálu - musím zajímat, protože jsou součástí politické reality dneška a, zdá se mi, že v ní hrají čím dál větší roli spíš na těch „praporech“ než v duších.

6.9 Marek Wollner

(*21. ledna 1967 v Plzni)

Po gymnáziu ve Valašském Meziříčí začal studovat pedagogickou fakultu v Olomouci, ale po 2 letech ji vyměnil za Fakultu sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1992, po dokončení žurnalistiky působil v Lidových novinách a Respektu a spoluzakládal týdeník Týden. V roce 1999 odešel do zpravodajství České televize, kde nyní působí jako dramaturg a moderátor pořadu Reportéři ČT. Je vedoucím redaktorem týmu, který tento pořad připravuje (několik reportérů, kteří tvoří tento tým, pod jeho vedením získalo za svou práci významná ocenění – např. David Havlík a Michael Fiala získali novinářskou cenu za sérii reportáží o Diag Human²⁰⁸ nebo Markéta Dobiášová s Anetou Snopovou získali cenu Respektu za reportáž o zákulisí nákupu letadel Casa²⁰⁹). Napsal knihy Ukradené knihy a Pamatuju. Celosvětově je to první píšící novinář, který publikoval velký rozhovor s nositelkou Nobelovy ceny za literaturu Wislawou Szymborskou (tím předstihl i magazín Newsweek).²¹⁰

Když se připravujete na nějakou reportáž, jak příprava probíhá, myslím, i ve vztahu k tomu, že vedete tuto redakci (myšleno tým lidí, kteří připravují pořad Reportéři ČT v Redakci aktuální publicistiky v ČT – pozn. aut.), tak jak tlačíte na kolegy, aby se připravovali?

Každý týden v úterý máme poradku, kde se každý z členů redakce musí přihlásit s tématem. Pokud nemá téma, můžu mu ho přidělit, protože tady většinou dostáváme spoustu tipů od diváků, kteří píšou nebo telefonují. První fáze je samozřejmě ověřování informací. To znamená, že když je ta informace na poradě nová, tak ještě zdaleka nevíme, že to budeme moci natočit. Když je ta informace na poradě nová, teprve se začíná rozbíhat kolo ověřování. To znamená kontaktovat toho, kdo nám ten tip dal, případně další lidi, kteří o tom něco vědí, a vyhodnocujeme si, zda se z toho ta kauza stane nebo

²⁰⁸ Dot, ono. *Reportéři ČT získali Novinářskou cenu za kauzu Diag Human*. [online]. Poslední aktualizace 14. 4. 2011 v 19:58. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/media-it/121132-reporteri-ct-ziskali-novinarskou-cenu-za-kauzu-diag-human>>.

²⁰⁹ Sen. *Jihlava začíná a již oceňuje*. [online]. Poslední aktualizace 23. 10. 2012 v 20:30. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/200668-ji-hlava-zacina-a-jiz-ocenuje>>.

²¹⁰ Viz NEČAS, Luboš. *Známé Tváře bez svatozáře aneb Náš život nejen s Českou televizí*. 1. vyd. Praha: Edice České televize, 2007. s. 167. ISBN 978-80-85005-94-3.

nestane. Když někdo na poradě přijde s vlastním tématem, tak požadují, aby už měl o tom prvním tipu nějaké bližší informace. Pokud tyto hlubší informace nemá, tak s ním samozřejmě vedu polemiku, aby mě přesvědčil, proč vůbec na poradě s takovouhle věcí přišel, proč ještě nemá udělanou tu základní představu. Ale někdy se ten člověk chce jenom poradit, jestli by nás vůbec takové téma zajímalo. Ve chvíli, kdy proběhne ověření, a zjistíme, že informace, které jsme měli jako první tip, nějakým způsobem sedí, tak se o tom zase dále bavíme, jakým způsobem to natočit. Těch způsobů může být samozřejmě moc, ale pokoušíme se do toho vždycky dostat co největší objektivitu. To znamená, že moje úloha na těch poradách je – já těm lidem dělám trochu oponenta, protože my jsme pod velkým tlakem. Vysíláme věci, které jsou nepříjemné, a musíme být připraveni na to, že proti nám vyrukují do boje nejenom ti dotčení, o kterých vysíláme, ale i jejich právníci, a musíme být připraveni na argumenty, s kterými ti právníci přijdou. Takže mojí úlohou je vlastně hledat díry v argumentaci, kterou mí kolegové přinášejí, a ty díry vlastně zalepovat. Dělán takového, řekněme, advokáta diaboli, ďáblova advokáta. Jsem tam často vlastně za ty, o kterých točíme, ale zároveň je někdy potřeba kolegy naopak utvrdit ještě v přísnějším pohledu na věc, protože ve chvíli, kdy jde o něco nesprávného, neférového nebo dokonce zločinného, podvodného atd., tak si myslím, že se naopak snažím, aby ten divák to dostal absolutně po lopatě, a někdy ti mí reportéři věc spíš popisují než vysvětlují. Chci, abychom to uměli vysvětlit každému. To vysvětlení znamená kus interpretace. A často se té interpretace mí kolegové bojí, protože samozřejmě jsou si vědomi toho, že přijde ta zpětná reakce. Takže v některých situacích jsem ten, kdo spíš ten názor přitvrzuje. Proces vznikání je individuální, jednak u lidí, kteří to dělají, to je individuální, a také každá kauza je jiná. Něco se dá udělat za týden, něco se dělá měsíc, a něco dokonce děláme i dva měsíce. Teď např. děláme takovou reportáž dva měsíce. Je to kauza „české pivo“ a je to vlastně jeden z největších průšvihů, možná tunelů, v téhle zemi za mnoho miliard korun, je do toho namočená spousta lidí, vysokých úředníků, dokonce politiků, vlivných lidí z byznysu. Takže víme, že tento příběh nám zase přinese jenom spoustu zlé krve a není možné, abychom udělali nějakou chybu. Proto ten čas na přípravu je o to delší.

Částečně jste to už popsal. Jak tedy probíhá to ověřování informací. Vy jste to už trochu naznačil, ale když by se jednalo o něco náboženského...

Neděláme kauzy z víry lidí. Víra je jejich osobní věc a my nedokazujeme existenci Boha. Takže já netočím kauzu o tom, že Bůh není nebo že Bůh je.

Nemyslím víru lidí či existenci Boha. Mám na mysli kauzy, které se týkají církve, církevního majetku, kde se lidé snaží nějakým způsobem uplatnit.

Tak to je pořád stejné, i když jde o církev. Kdysi jsme měli nějakou problematiku, dvakrát, třikrát, jednou, myslím, u nějaké protestantské církve, ať už to byli evangelíci nebo někdo jiný, pak to byla pravoslavná církev. Prostě jsme upozornili na to, že se tam dějí nějaké nepravosti. Nemyslíme si, že by v tomto měla být nějak extra větší ohleduplnost než u jiných organizací. Nejsme náboženský stát,

nevládne tady ani katolická ideologie, ani islám, ani žádná jiná dogmata, proto se díváme na fungování církvi jako na instituce nebo na organizace, které jsou řízené lidmi, a ti lidé – pokud udělají chybu – tak se na ně díváme jako na každého jiného.

Jak – ať už vy sám, když se dostanete k nějakému natáčení, a nebo při tom, když komunikujete se svými kolegy – jak chráníte spolupracovníky nebo lidi, kteří vám podají informace, aby např. nebyli napadnutelní.

Myslím, že každý slušný novinář má základní pravidlo, kterého se drží, a to je, že chrání svůj zdroj. To znamená, že pokud se nám někdo ozve s tipem nebo informací, ale nechce, abychom jeho do toho natáčení zatahovali, je to pouze informace pro nás, tak to respektujeme. Pokud někdo sice vystoupí na kameru, ale nechce být identifikovaný, tak se mu snažíme vyhovět třeba rozostřením obrazu a zvuku, aby se nepoznal jeho hlas. To je základní pravidlo. Jinak vždycky tomu nepředejdeme, někdy se nám stane, že i když o takovouhle věc usilujeme, tak jen ten člověk poznán a potrestán. To se stalo nedávno, když jsme točili o korupci u farmaceutických firem. Člověk, který na korupci upozornil, tak byl vyhozen z firmy, byť ta jeho vlastní firma v tom příběhu korupce nehrála žádnou roli, ale vyhodila ho ze solidarity k těm, o kterých mluvil, že se tam ta korupce děje, a o kterých jsme vlastně natočili, že se tam ta korupce děje. Takže někdy se, i když se snažíme ze všech sil ty lidi ochránit, tak se nám to nepodaří.

Máte nějak vyřešené, jestli novinář má být jenom pozorovatelem, tím, který upozorňuje na nějaký nešvar, na něco ve společnosti, anebo podle vás existuje situace, např. nějaká krizová, třeba u tzv. válečných novinářů, kdyby se něco stalo, kdy by mohli v té situaci zasáhnout?

To určitě vyřešené mám. V drtivé většině případů, pokud funguje demokracie, tak má být novinář pouze pozorovatel. Ale jsou určité situace v životě nebo i v profesi, kdy by se měl zachovat také jako člověk. Určitě, pokud jedu v autě a jsem náhodným svědkem nehody, tak nevytáhnou mobilní telefon a nebudu si to nahrávat na video, abych s tím mohl běžet do televize, ale budu se snažit těm lidem pomoci. Pokud bude v této zemi někdo ohrožovat demokracii, to znamená bude měnit režim, tak už mi nebude stačit – možná – jenom o tom podávat zprávu. Zatím tak daleko nejsme, ale byla doba, je to deset let zpátky, kdy jsme vlastně jako novináři pocítili nutnost začít se angažovat, protože jsme měli dost důkazů na to, že televize se má stát služkou politiky. A nedalo se dělat nic jiného než vlastně se aktivizovat, vstoupit do stávky a sice pracovat jako novináři, ale zároveň se vlastně angažovat i aktivně. Takže nejsem stoupencem těch extrémních názorů, které mají někteří novináři v Americe a tady se to občas papouškuje, že za všech okolností má být novinář jenom pozorovatel. Ale zase nemám na druhou stranu rád novináře-aktivisty, kteří na jedné straně chodí na demonstrace a hned vzápětí o těch demonstracích třeba píšou. Nebo píšou o kauze, v které se sami osobně angažují. Nemyslím si, že tohle je správná novinařina, takových lidí znám moc. Jsou to spíš aktivisti, nebo

řekněme aktivističtí novináři, ale určitě ne novináři bez přívlastku. Takovým lidem nemůžu věřit, že o té kauze informují s dostatečným nadhledem.

Vidíte nějaké specifikum, co se týče etiky, české novinářiny oproti té zahraniční? Vnímáte nějaké srovnání?

Nemyslím si. Nedomnívám se, že by u nás byla v novinářině přípustná větší míra etičnosti než v zahraničí, neetičtí novináři jsou všude na světě, ale řekl bych, že nějaké extrémní benevolence neetickému chování v redakcích neexistuje. Redakce většinou přijaly etické kodexy, a ty samozřejmě nemůžou řešit individuální selhání a jsou to vodítka. V tom se česká žurnalistika po listopadu začala přizpůsobovat světu. Samozřejmě, že tady třeba nejsou silné profesní organizace, každá země to má jinak. Víím, že například v Itálii jsou novinářské cechy, a pak je velice těžké stát se novinářem, protože ten cech se uzavírá sám do sebe. Tady je skoro možné, aby novinář byl kdokoliv. Ale na druhou stranu musí prokázat nějakou kvalitu, a pokud se ukáže, že například lže, tak se s ním prostě redakce rozejde, protože té redakci hrozí postih – soudní, žaloby a pokuty atd. Takže v zájmu těch redakcí je, aby novináři pracovali správně a fakticky. Já mám výhrady ke dvěma oblastem žurnalistiky v téhle zemi, a to jsou názory. Myslím, že v názorové publicistice nebo v názorové žurnalistice jsme spíš podprůměrná země. Tam mně vadí, že komentátoři mají pocit, že můžou psát cokoli. Neznají většinou konkrétní realitu, protože píšou komentáře od stolu, a ta lehkost toho psaní je pak svádí k tomu, že jsou „mistři světa – amoleta“ a nemají dostatečnou úctu k tomu, o čem píšou. Když kritizují, ať kritizují, ale měli by znát fakta. To se často nedaří. Nebo ta fakta prostě popírají. A u nás je mnohem častější, snadnější psát komentář než analýzu, a analýza je tady trochu na ocet. To si myslím, že to je rozdíl oproti zahraničnímu psaní. Já tedy sleduji hlavně anglosaská média, především americká, a tam se mnohem spíš než názor objevuje analýza. A u nás mi vadí, že se spíš píše názor, a ten názor je – čím ramenatější, tím lepší. To mi vadí. A ta druhá oblast, kterou jsem neřekl. To je zahraniční novinářina - to si myslím, že ta je tady opravdu na hodně špatné úrovni.

Když se určitá zpráva, nějaký publicistický útvar týká něčeho, co je z jiné kultury nebo z jiného náboženství, vidíte nějaké úskalí v tom, když o tom informuje tzv. západní novinář? Nebo to berete tak, že to je na přípravu úplně stejné?

Nevím, musela byste být konkrétní. Myslím, že u nás máme mnohem větší, to je paradox, větší úctu k jiným náboženstvím. U nás jsme nebyli první, kdo např. uvedl karikaturu proroka Muhammada, byli to západní novináři, protože u nás není úplně vyspělá kultura karikatury, což má logiku. Tady byl kdysi časopis, který se jmenoval Dikobraz, a ten jenom karikoval západní, buržoazní politiku a buržoazní společnost atd. Sami na sebe jsme se takhle přísně nikdy nedívali, báli jsme se toho. Taková ta pověra, že my se – jako Češi – dokážeme sami smát, nemyslím si to. My se moc nedokážeme sami sobě smát, v tom jsou zahraniční média mnohem dál. Dívají se přísněji jak na ostatní společnosti a náboženství, tak ale i sami na sebe. Takže to je asi velký rozdíl v téhle podobě. Že bychom se jinak

báli psát o islámu nebo o jiných kulturách, to si nemyslím. Jenom je to zase dané tím, že protože zahraniční žurnalistika tady v podstatě neexistuje. Neexistuje, protože u nás se málokterý žurnalista může stát zahraničním zpravodajem, aby žil v dané zemi dlouhodobě a tu zemi aby tím pádem znal dost dobře. Tady je zahraniční žurnalista ten, kdo jednou za půl roku jede s vládní delegací vrtulníkem, snese se někde na dva dny, odletí odtamtud a píše o tom zasvěcený článek, jak se žije tam nebo onde. A zároveň ještě informuje o tom, že tam byl s tou vládní delegací. A proto naše zprávy z těch cizích zemí bývají buď touto formou a nebo formou toho, že zahraniční redakce přejímají zprávy ze zahraničních agentur. Protože jim to je málo, chtějí se projevovat jako autoři, kteří se podepíší pod článek, tak je ještě vyšperkují svými vlastními komentáři. Tím rozměňují tu věc, tu zprávu, která je faktografická, do slohového útvaru, a v zásadě čtenář se zase o té zemi dozví mnohem méně než by měl, a to s tím tedy souvisí. Takže to, že se neumíme dívat na svět dostatečně, je dané tím, že jednak jsme malá země, nikdy jsme neměli moře a kolonie. To znamená, českého čtenáře moc nezajímá svět, českého čtenáře zajímá domov, a když už by se taková žurnalistika měla provozovat, tak se provozuje spíš jako turistická cesta, kterou ten dotyčný novinář udělá do určité země.

Jakým způsobem si vybíráte lidi, kteří budou v této redakci pracovat? Kdyby se tady uvolnilo místo, tak jaká máte vy osobně kritéria pro výběr nového člena týmu, nebo když za vámi přijde s nějakou kauzou někdo, kdo není kmenový redaktor...

Lidi si vybírám tak, aby se s nimi dalo spolupracovat. To je základní podmínka. To znamená, že to musí být novinář, kterému věřím. Jsou novináři, které bych sem nevzal, protože jim nevěřím, protože mám pocit, že jejich práce není solidní. To je první věc. A druhá věc je, když už tomu novináři věřím, tak také chci, aby to byl člověk, který se snese s kolektivem. To je důležité. Teď se uvolnila místa, různě v konkurenčních televizích, a mezi těmi lidmi si člověk samozřejmě vybírá ty, kteří zapadnou do kolektivu. Ne každého ten kolektiv přijme, protože se o nich prostě ví, že jsou takoví nebo onací, atd. Vždycky je nutné mít na paměti to, aby ti lidé do toho kolektivu zapadli, protože se může stát, že i kolektiv, který funguje dobře, může někdo rozvalit. A to se stává. O to bych přijít nechtěl, protože si myslím, že tento kolektiv je vzácný právě tím, že máme dobré vztahy, a tím, že máme dobré vztahy, tak také můžeme pracovat dobře, v klidu a podávat, řekl bych, i docela slušné výkony. A co se týká témat, tak k tomu jsem otevřený, když někdo zvenku jednorázově přinese zajímavou kauzu, tak ji prostě uděláme. A ten dotyčný ji může udělat, pokud ta kauza je v souladu s tím, jakým způsobem pracujeme a vysíláme, a o čem vysíláme, tak se to může stát. Nedávno jsem přijal takovou věc s jednou novinářkou nebo dokumentaristkou, která pro nás nikdy předtím nedělala. Před tím se mi to také stalo, dokonce s renomovanou dokumentaristkou Alenou Činčerovou, která prostě přinesla kauzu. Ale samozřejmě musí přijmout to, že ona už není ten autor, který za všechno ručí, musí přijmout to, že za to zodpovídám já a musí si do té práce nechat mluvit. To se zatím vždycky povedlo, takže jsme i v takových případech dospěli k výsledku, který jsme mohli vysílat.

7. Závěr

Etika žurnalistiky je svébytná a dnes i v České republice poměrně široká oblast této lidské činnosti. I proto si studenti žurnalistiky a masových médií, kteří se ve své závěrečné práci chtějí věnovat etice žurnalistiky, vybírají konkrétní událost (např. Bakalářská práce Radima Knappa Komparace produkčních a editoriačních směrnic BBC před a po šetření komise Lorda Huttona) nebo konkrétní aspekt novinářské práce, kterou rozebírají z pohledu etiky (např. Bakalářská práce Zuzany Černé Etika práce se synchronem v televizním zpravodajství a publicistice). Do některých závěrečných prací jsem nahlédla při sběru informací při výběru tématu své bakalářské práce, některé cituji a uvádím je v seznamu literatury.

Na začátku teoretické části své práce uvádím definici etiky spolu s tím, jakou podobu měla v historii ve starověkých zemích Egyptě, Mezopotámii, Kenaánu, Izraeli a Řecku. Poté v krátkosti uvádím myslitele středověké patristiky a scholastiky (s důrazem na Augustina Aurelia a Tomáše Akvinského). Do historického přehledu jsem zařadila i vývoj etiky v novověku a různé etické teorie, se kterými se v tomto období můžeme setkat (konkrétně uvádím utilitarismus, Kanta s jeho kategorickým imperativem a existenciální přístup). Z teorií 20. století uvádím situační etiku, jejíž kořeny nalezneme v 60. letech minulého století. Protože k etice můžeme přistupovat různými způsoby, vyjmenovala jsem jak rozdělení oblastí etiky ve filozofické rovině (konkrétně deskriptivní, normativní a aplikovanou etiku a metaetiku), tak i přístupy, které popisují vztah etiky a náboženství obecně (konkrétně autonomní, heteronomní a teonomní přístup). Snažila jsem se nevynechat ani stručný nástin vývoje etiky a teologie a tuto část jsem uzavřela podkapitolou o svědomí. Před praktickou částí se věnuji etice novinářské práce – zprvu legislativě (zákonům a nařízením vydaným od vzniku Československa v roce 1918 po současnost) a etickým kodexům, které upravují nejen existenci jednotlivých médií, ale i práci novinářů. Posléze se snažím vyjmenovat i základní etické principy pro práci žurnalistů, aby jejich reportáže byly objektivní a vyvážené, a úskalími, kterým by se zástupci této profese měli vyhnout (např. plagiátorství, účast na zprávě, využívání finančních nebo hmotných výhod nebo střet zájmů).

Jsem si vědoma toho, že má práce je specifická, protože se nevěnuje nějaké konkrétní události ani konkrétnímu aspektu novinářské práce jako je tomu na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Na druhou stranu mi v této práci, respektive v její praktické části, kterou tvoří již zmíněné rozhovory, šlo právě o to, nakolik se v práci novinářů projevuje vliv náboženství. A bez obecného vhledu, který jsem nastínila v předcházejícím odstavci, bych nejen nemohla udělat rozhovory s oslovenými novináři, ale nemohla bych ani vyvodit závěr z jejich odpovědí, který, jak alespoň doufám, bude přínosem mé práce.

Když jsem při zadávání této bakalářské práce přemýšlela kolik a které novináře oslovím s prosbou o rozhovor, snažila jsem se vymyslet větší počet lidí, protože jsem předpokládala, že ne všichni zamýšlení respondenti budou moci či budou ochotni mi rozhovor poskytnout. Nakonec se mi

podařilo z původně 13 zamýšlených novinářů komunikovat se 12 z nich a rozhovor mi poskytlo 10 novinářů, takže tento počet poskytnutých rozhovorů předčil má očekávání, přičemž do praktické části jsem nakonec zařadila 9 rozhovorů. Svou roli na tomto počtu má zřejmě téma mé práce, když jsem totiž novinářům řekla, o jaké téma se jedná, jejich reakce byly kladné, protože je téma zaujalo.

Praktická část je z celé mé práce nejrozsáhlejší. Při její přípravě jsem se snažila pořídit nahrávku každého rozhovoru, který mi oslovení novináři poskytli. Obsahuje rozhovory s Tomášem Etzlerem, Miroslavem Karasem, Václavem Moravcem, Josefem Pazderkou, Janem Petránkem, Karlem Rožánkem, Martinem Řezníčkem, Zdeňkem Velíškem a Markem Wollnerem. V úvodu každého rozhovoru uvádím základní informace o daném novináři a v příloze fotografie všech žurnalistů. Ve dvou případech se mi bohužel nepodařilo pořídit nahrávku, rozhovor s Václavem Moravcem jsem se snažila zapsat a poté jsem požádala o autorizaci (což je také jedno z etických pravidel novinářské práce), ale má žádost zůstala bez odpovědi a vzhledem k časovému vytížení V. Moravce jsem s takovou reakcí částečně počítala. Celý rozhovor s Markem Vítkem se mi nepodařilo zapsat, proto jsem odpovědi na jen některé otázky do praktické části nezařadila. Michal Kubal rozhovor nejprve přislíbil, téma se mu líbilo, ale nakonec ho z časových důvodů odmítl. Rozhovor odmítl i Martin Jazairi, který v době, kdy jsem ho žádala o rozhovor, působil mimo média a ke své novinářské kariéře se nechtěl vracet (po nějakém čase od tohoto odmítnutí se na nějakou dobu do ČT vrátil a jeho reportáže se objevili např. v kulturně zaměřených pořadech ČT nebo v publicistickém pořadu Černé ovce na silnici). Když jsem se snažila oslovit Petru Procházkovou s prosbou o rozhovor, moje e-maily a pokusy o telefonický kontakt zůstaly bez odpovědi.

Při pořizování rozhovorů jsem se snažila, aby mi novináři „neutíkali“ od položené otázky, aby jejich odpověď co nejvíce korespondovala s položenou otázkou. Sebekriticky musím přiznat, že ne vždy se mi to podařilo (někdy to bylo způsobené délkou rozhovoru – např. s Janem Petránkem trval hodinu, protože jeho odpovědi byly velice hutné a dlouhé, jindy to bylo kvůli velice krátkému času, který mi někteří mohli věnovat – např. s Miroslavem Karasem jsem měla na rozhovor cca 15 minut a navíc jsme byli třikrát přerušeni některým z kolegů, který ho chtěl pozdravit. Na druhou stranu ovšem musím přiznat, že pan Karas tento nedostatek „vynahradil“ způsobem odpovídání na e-maily – na všechny reagoval spolehlivě a rychle, ať šlo o první kontakt s prosbou o rozhovor, o doplnění informací do krátkého úvodu o něm nebo o doplnění odpovědi na některou z otázek do rozhovoru). Dalším faktorem, který podle mého subjektivního vnímání ovlivnil kvalitu podávání otázek, hrála i moje tréma způsobená ostychem a respektem z toho, že pořizuji rozhovor s osobností, které si profesně vážím. Na druhou stranu беру tento faktor ze zpětného pohledu jako logický vzhledem ke skutečnosti, že toto byly mé první rozhovory podobného charakteru a neměla jsem z tohoto důvodu tolik praktických zkušeností. Zároveň ale doufám, že se postupné získávání zkušeností projevilo alespoň minimálně mezi prvním a posledním pořádaným rozhovorem do této práce. Jediným, kdo chtěl poskytnutý rozhovor autorizovat, byl Zdeněk Velíšek, dalším novinářům jsem tuto možnost nabízela, ale nikdo jiný na ní netrval. V rozhovorech jsem se při pokládání otázek snažila zohlednit i země, ve

kterých jednotliví novináři působí nebo působili buď jako zahraniční zpravodajové, např. Miroslav Karas v Polsku či Jan Petránek v Indii, jezdili do určité země opakovaně, např. Zdeněk Velíšek do Francie nebo Tomáš Etzler do Afghánistánu, nebo mají zkušenost s působením v určitém zahraničním médiu (případně jejich poslední cestu před uskutečněním rozhovoru), např. u Martina Řezníčka předchozí působení v BBC a cesta do Japonska. Odpovědi novinářů prošly jazykovou redakcí.

Informace, které jsem získala, nyní postupně shrnu do odstavců podle jednotlivých otázek. V odpovědích na první otázku (Jak se připravujete na cestu do nějaké oblasti z pohledu sběru informací o kultuře a náboženství dané oblasti?) se v podstatě všichni shodují na tom, že příprava je nutná vždy (pokud se nejedná o mimořádnou událost, na kterou se připravit předem nejde) s tím, že obsahově je stejná pro jakékoliv téma včetně náboženství a víry. Rozsah přípravy poté souvisí s tím, jak dané téma budou zpracovávat, co se týče rozsahu – zda se jedná o reportáž do zpravodajství, která je relativně krátká a na přípravu nejméně náročná, nebo zda jde o publicistickou reportáž nebo přímo dokument, který vyžaduje nejdelší a nejdůkladnější přípravu. Několik novinářů se shodlo, že do přípravy počítají i zjištění, nastudování informací o místní kultuře, náboženství, zvycích, chování atd., aby věděli, jak se v té dané zemi mají pohybovat, chovat (zda např. mohou v muslimské zemi oslovit ženu). V případě zahraničních redaktorů do této přípravy vstupuje i to, zda jedou točit do nějaké země se státní delegací, kde je už předem daný rozvrh návštěvy a není tam pro ně příliš prostoru. Výraznou výhodou je i to, pokud se novinář zaměřuje na nějakou oblast soustavně – např. Zdeněk Velíšek se věnoval soužití původních obyvatel s přistěhovalci (spolu s jejich potomky) do Francie a začlenění těchto lidí do francouzské společnosti (problém pak nastal v dalších evropských zemích) už rok před tím, než vypukly nepokoje zmiňované v rozhovoru. V případě Václava Moravce vstupuje do cest na natáčení či vysílání i Armáda ČR, protože když se svým týmem připravoval vysílání Otázek VM z Afghánistánu, tak kvůli finančním nákladům na zajištění bezpečnosti a přepravu materiálu využili právě zásobovacích letů české armády a českých vojenských základen. Specifická je příprava u Marka Wollnera a týmu lidí, kteří připravují Reportéry ČT, protože na rozdíl od ostatních novinářů, kteří pracují jako jednotlivci, tento pořad připravuje určitý tým lidí a často se věnuje závažným kauzám, díky kterým na autory jednotlivých reportáží přichází řada stížností nebo žalob.

V odpovědích na druhou otázku (Po příjezdu do určité oblasti – jak zjišťujete a ověřujete informace v krizové oblasti jednak kvůli objektivitě a jednak kvůli vyváženosti pohledů? (redaktor na místě příběh – souborné info v redakci – jak to zjistí?) se novináři shodovali v následujících bodech: práce se zdroji a ověřování informací se odvíjí od toho, do jaké země novinář přijede. Pokud je v zemi, jako je např. Česká republika nebo USA, není zde problém s ověřováním informací nebo s tím, že by novinářovým zdrojům informací hrozil od státních orgánů nějaký postih (jako např. v Číně nebo Bělorusku). Pokud je novinář v zemi jako např. Afghánistán, informuji o mimořádné události, ať už se jedná o válečný stav nebo následky např. povodní, je tam nejen nepřehledná situace a může tam proto být problém i s ověřováním informací. Proto novináři pracují způsobem, který jsem zmínila při položení otázky, tj. novinář na místě zpracovává nějaký konkrétní příběh, jehož realie sám vidí, není u

těchto reálií problém s ověřením informací, může ho natočit a ilustruje tak údaje redakce, která má přístup k agenturám a má souborné informace.

Na otázku: „Jak zajišťujete objektivitu zpráv o jiných náboženstvích a kulturách jako západní novinář?“ jsem se dozvěděla: v reportážích novináři uvádí pouze fakta, realitu, jaká je ve skutečnosti s tím, že do reportáže nepatří osobní názor žurnalisty, který může uvést např. v nějakém svém soukromém blogu, a s tím, že by se novinář měl vyvarovat hodnocení (to něco je lepší nebo horší než co máme my tady). Pokud točí např. o islámu, ptá se odborníků včetně duchovních. Novinář by měl respektovat tradice a zvyky jiných kultur a náboženství, chovat se k příslušníkům jiných kultur s úctou a nezesměšňovat je ve svých reportážích. Při přípravě reportáže je ovšem vhodné brát zřetel i na diváka, aby ji při sledování pochopil, přičemž samozřejmě záleží i na vzdělanosti příjemců zprávy. Reportáž by novinář měl zpracovat podle pravdy bez ohledu na to, zda z ní divák měl odnese i takový závěr, že nemá význam, potřebu v nějaké oblasti pomáhat (může se ovšem stát i to, že se díky reportáži dostane pomoci lidem, o kterých dotyčná reportáž je). Z pohledu religionistiky mě zaujala odpověď Zdeňka Velíška, který řekl, že by novinář měl proniknout do myšlení lidí, o kterých točí, aby mohl dané téma dobře zpracovat.

Při ochraně zdrojů informací a spolupracovníků v krizové oblasti opět záleží na zemi, kde novinář natáčí. V zemích jako je Bělorusko je ochranou nezveřejnění totožnosti zdroje informací. V zemích podobných České republice by si každý respondent měl být vědom následků a podle toho souhlasit nebo odmítnout natáčení. Přesto by se novinář v jakékoliv zemi měl chovat zodpovědně a neohrozit lidi v jejich prostředí. Ve chvíli, kdy se respondent bojí mluvit, novinář by to měl respektovat a nabídnout mu rozostřený obraz nebo úpravu hlasu. V každé zemi záleží na novinářově kontaktu, zdroji informací – zda je tento kontakt důvěryhodný, protože se předané informace nemusí dát ověřit z jiného zdroje. Novinář by proto měl mít buď důvěryhodný zdroj informací a nebo být ostražitý, aby ho dotyčný informátor nezneužil (jsou zde na místě v kterékoliv zemi otázky typu: „Proč mi jako novináři ty informace dáváš? Co tím sleduješ? Jaké má k tomu důvody?“ – viz např. zveřejnění Kubiceho zprávy před parlamentními volbami v roce 2006). Zdroj informací se ne vždy podaří ochránit a dotyčného člověka může za předání informace novinářům potkat jakýkoliv postih (např. ztráta zaměstnání – viz kauza farmaceutických firem, kterou zpracovával Lukáš Landa z týmu Reportérů ČT).

K situaci, na kterou se ptám v páté otázce (Myslíte si, že jako novinář byste měl být jen pozorovatelem, nebo můžete zasáhnout do běhu událostí? Když ano, za jakých okolností – kdy? Máte nějakou hranici, kdy ještě pomoci, a kdy už ne – třeba kvůli obraně před vyhořením?) existují různé přístupy. Mezi novináři, jejichž rozhory uvádím v praktické části své práce, není ani jeden zástupce tzv. angažované žurnalistiky, v ČR je zástupkyní tohoto typu žurnalistiky např. Petra Procházková, hojně se vyskytuje např. Rusku. Většina novinářů se shodla na tom, že „úkolem“ novináře je být pozorovatelem, který zaznamená události kolem sebe a díky tomu zaznamenání se může postiženým lidem dostat pomoc. Novinář v rámci své práce „rozšiřuje lidem obzory“ a může např. při povodních

řící, že na určitém místě funguje určitá humanitární organizace, a kdo chce pomoci postiženým, může tak učinit prostřednictvím této instituce. Ve chvíli, kdy „opustí“ svou profesi a začne pomáhat, stane se z něj humanitární pracovník. Žurnalista může být „angažovaným novinářem“, když chce pomáhat tímto způsobem lidem, a médium, pro které pracuje, s tímto postojem nemá problém, neměl by se ovšem vydávat za „seriózního novináře“, protože ztratí svou důvěryhodnost a pověst, kterou budovali řadu let před tím. S důvěryhodností novináře souvisí i to, že se v reportážích nesmí objevit novinářova zaujatost, ve chvíli, kdy novinář začne být zaujatý, měl by oblast opustit a přestat se věnovat konkrétnímu tématu, aby se této zaujatosti zbavil. I přes striktní dodržování této zásady je novinář ovšem stále člověkem, takže i když v práci toto pravidlo dodržují, někteří novináři přiznali, že v soukromí pomohli nebo by tak učinili, kdyby se do takové situace dostali (na druhou stranu, lze reportáží i v dobré snaze místo pomoci ublížit). Nastanou ovšem i situace, kdy lze pouze přihlížet, protože tam jednotlivec nedokáže pomoci.

Dotazovaní novináři se shodli i v odpovědích na otázku: „Má se v práci novináře profesionála projevovat, že je věřící nebo ateista (např. z pohledu morálního kreditu, z důvodu předporozumění, když zpracovává téma o věřících nebo obecně o náboženství) nebo to má „úzkostlivě tajit“ a nikdy se to nijak nesmí projevit?“ Rozdíl mezi věřícím a nevěřícím nemá být znát, pokud se např. nejedná o nějaké křesťanské vysílání. Obecně se opakovala odpověď, že jde spíše o morálku, slušnost, způsob chování, výchovy, které ovšem nejsou nutně spojené s vírou dotyčného novináře. Na druhou stranu je nepopíratelným faktem, že i novináři, kteří se označují za nevěřící, sami přiznávají, že vzhledem k tomu, že vyrostli v Evropě, jejíž kultura se vyvíjela za přítomnosti různých náboženství, konkrétně posledních několik set let nejvíce za přítomnosti křesťanství, v sobě díky výchově v této kultuře nesou křesťanské hodnoty. Zdeněk Velišek ještě dodal, že ve zpravodajství nesmí být znát novinářův názor a víra, ale v publicistice a při komentování by bylo projevem neúcty k divákovi, kdyby „zůstal nad věcí“ a nevložil do své práce nic ze sebe.

Zajímala jsem se i o to, jaké je pro dotazované novináře specifikum české žurnalistiky oproti žurnalistice jinde z pohledu etiky. Někteří novináři mají úroveň etiky spojenou s konkrétními médii, např. CNN nebo BBC, která jsou obecně vnímána jako seriózní média. V CNN platí důraz na sdělování pravdy, objektivnost zpravodajství. V BBC jsou novináři před vstupem do této instituce (a pak průběžně i po přijetí) trénováni, aby byli absolutně nezávislí a objektivní (i vzhledem k tradici a postavení BBC), což ovšem vyžaduje potřebné finance. I když se česká žurnalistika začala přizpůsobovat úrovni žurnalistiky v zahraničí (např. co se týče přijímání etických kodexů), stále se jedná o porevoluční etiku žurnalistiky, která byla řadu desetiletí řízena centrálně. Navíc je Česká republika malá země, odkud moc lidé necestují za hranice a kde je omezený trh pro určitá témata. Navíc se Miroslav Karas zmínil o bulvarizaci žurnalistiky v celé regionu a Jan Petránek mluvil o bulvarizaci tištěných médií s tím, že v zahraničí by bylo nemyslitelné, aby se jednotlivé tištěné deníky dostali do zahraničních rukou jako je tomu u nás. Tomáš Etzler zmínil úroveň rozhovorů českých

novinářů (jmenoval špatnou zkušenost kvůli rozhovoru s týdeníkem Týden) a Marek Wollner upozornil na úroveň komentářů, analýz a zahraniční žurnalistiky.

Novináři se doplňovali i při otázce, zda se jim připravuje lépe nebo hůře vzhledem k jejich vztahu k víře, když mají připravovat něco, co se dotýká náboženství. Buď jsou při zpracování témat, která mají souvislost s náboženstvím, opatrnější nebo si musí dávat pozor, aby jim nebylo vytýkáno stranění jedné ze stran ve chvíli, kdy je o nich obecně známo, že jsou věřící (což může být výhoda např. při rozumění terminologii). Vztah k náboženství pomáhá, protože díky němu má novinář pocit, že je vzdělanější, pomáhá rozumět, číst mezi řádky. Současně místo, aby víra splynula s morálními zásadami, tak je to záminka k prosazování mocenských zájmů, proto vztah k náboženství pomáhá orientovat se v dnešním světě. Zájem o náboženství musí být, protože je „součástí politické reality dneška“. Zazněl ovšem i argument, že jde i o morální kredit toho dotyčného novináře a tento morální kredit může být stejný u věřícího i ateisty. I když jsem nechala otázku otevřenou, po nikom jsem nežádala definování tohoto vztahu, řada novinářů zmínila, jaký mají vztah k náboženství – zda jsou věřící (i v oficiální rovině), zda věří, byť nejsou v žádné církvi, až po to, že svůj vztah nijak nedefinovali (Miroslav Karas byl v tomto nejradikálnější, přímo rasantně prohlásil, že striktně nikde neuvádí, zda je nebo není věřící).

Někteří novináři se po otázce, jaké vidí úskalí v informování o jiném náboženství „západním novinářem“, vraceli k odpovědím na předešlé otázky, proto shrnu informace, které rozšířily to, co již bylo řečeno. Své sdělení musí novinář zpracovat tak, aby bylo pro příjemce toho sdělení stravitelné (čím je země, kultura vzdálenější, exotičtější, tím je sdělení plošší, aby toto sdělení divák pochopil). Karel Rožánek žádná úskalí nevidí, když novinář natočí pravdu (tzn. nesmí překrucovat fakta). Marek Wollner doplňuje jednu z odpovědí Josefa Pazderky. Podle něho jsme malá země, kde se lidé zajímají spíš o dění uvnitř státu, ne o zahraničí. Zahraniční žurnalistiku u nás považuje za nepřiliš rozvinutou. Novináři totiž nepiší o jiné kultuře kvůli tomu, že by se báli, ale nežijí v některé zemi dlouhodobě, často jedou natáčet pouze jednou za čas s vládní delegací nebo „přibarvují“ zprávy vydávané agenturami a rozmělnují tak informace.

Odpovědi na poslední otázku („Jsou nějaká specifická pravidla pro práci novináře z pohledu etiky pro nějakou určitou oblast nebo platí všude zhruba stejná pravidla?“), kterou jsem položila všem respondentům, se opět navzájem prolínaly. Tomáš Etzler je přesvědčený, že kdyby si vzal úplatek nebo si koupil zbraň, tak zničí svoji pověst, reputaci o sobě, kterou jsem budoval řadu let (ve shodě s Martinem Řezníčkem). Miroslav Karas se shoduje s kolegy, že specifická pravidla neexistují, protože etika je pro něho všude jen jedna a vždy a všude se snaží o objektivní a vyvážené zpravodajství podle pravidel této etiky. Václav Moravec zmiňuje etická pravidla pro pohyb v zemích jako je Bělorusko kvůli způsobu chování novináře a možnému ohrožení zdrojů informací, způsob používání jazyka, aby novinář přesně popsal situaci, nezveličil ji nebo ji nepodcenil. Karel Rožánek si v některých oblastech dává pozor na to, co říká, s tím, že využívá vtip (na „prolomení ledů“). Zmiňuje, že je to o způsobu chování v té které zemi, která má specifické zvyky, o dodržování těchto zvyků.

Martin Řezníček navíc upozornil, že je třeba se naučit pohybovat v cizím prostředí, např. dbát na bezpečnost.

Kromě těchto otázek jsem si připravila i dvě následující, které odrážely buď pedagogickou činnost Václava Moravce, nebo to, že Martin Řezníček a Marek Wollner jsou vedoucími redakcí. Zajímala jsem se, zda Václav Moravec pozoruje jako vysokoškolský pedagog rozdíl mezi věřícími a nevěřícími studenty, kteří navštěvují jeho kurz etiky novinářské práce, případně, jak se ta rozdílnost projevuje? Odpověděl, že nic takového nevnímá. Výběr kolegů probíhá v zahraniční redakci podle více kritérií. Přijímaný člověk by měl být profesionál (dobrý novinář), má mít zájem o práci a profesní záběr, oblast, které se věnuje více, se může během života měnit. Marek Wollner si vybírá kolegy podle možnosti spolupráce, toho, zda jim jako novinářům věří a ti dotyční odvádí solidní práci. Navíc to musí být lidé, kteří zapadnou do týmu a tento tým nerozloží, protože v něm „panují“ nadstandardní přátelské vztahy. Zároveň se nebrání tématům přineseným jednorázově zvenčí tohoto týmu.

Za nedostatek rozhovorů považuji to, že bych se zpětně při setkání se Zdeňkem Velískem zeptala na jeho účast v Etickém panelu ČT a lituji, že jsem tento fakt při setkání s tímto novinářem opominula a jsem si ho uvědomila až při zpracovávání rozhovorů, i když to byl jeden z důvodů, proč si ho vybrala mezi ty, které požádám o rozhovor.

Byť jsem se snažila vymyslet řadu otázek, kterými bych „postihla“ co nejširší oblast etiky žurnalistiky ve vztahu k náboženstvím, víře a různým kulturám, odpovědi jednotlivých novinářů se prolínaly. Sumarizace odpovědí rozhovorů bylo obtížné jednak z důvodu prolínání se odpovědí nejen v rámci jednoho rozhovoru, ale i na různé otázky v rozhovorech s jednotlivými novináři, jednak kvůli rozsáhlosti rozhovorů, tj. praktické části bakalářské práce. Z odpovědí, které jsem dostala, vnímám jako „univerzální“ pravidla následující: Novinář by se měl před každým natáčením připravovat bez ohledu na to, jakému tématu se bude věnovat (tj. příprava platí i pro natáčení o jiné kultuře, náboženství, víře, atd.). Když bude tato příprava soustavná, novinář se bude ve své práci řídit etickými pravidly (včetně např. práce se zdroji informací), vybuduje si pověst důvěryhodného novináře a bude dbát na to, aby svou pověst neohrozil, ať už přijetím úplatku, neověřením informací od zdroje, plagiátorstvím atd. Podle této důvěryhodnosti a profesionality si pak jednotlivé novináře vybírají i vedoucí jednotlivých redakcí. Ani jeden z respondentů v mé praktické části nepatří mezi tzv. angažované novináře, a i když v soukromí, mimo svou práci pomohli několika lidem, nesmí tato pomoc zasáhnout do jejich práce (pomoc je pro humanitární organizace) a případnou zaujatost řeší odjezdem z místa natáčení. Ať už veřejně definují svůj vztah k víře nebo ne, shodují se, že není podstatné, zda je novinář věřící nebo nevěřící, morálně se mohou chovat oba stejně (rovněž nemorálně se mohou chovat oba stejně). Při komunikaci se zdrojem informací by měl respektovat pravidla, která zmiňovali jednotliví novináři ve svých rozhovorech – chránit je, ale zároveň prověřovat poskytnuté informace a být obezřetný, z jakého důvodu mi jako novináři dotyčný člověk tyto informace předal. Ve vztahu k jiným náboženstvím, víře, k tradicím a zvykům jiných kultur by měl novinář přistupovat s respektem, měl by dodržovat tradice a zvyky určité země, do které přijel, a měl by se ve svých

reportážích vyvarovat hodnocení – např. „jsme lepší než oni“. Nepodařilo se mi objevit nějaká specifická etická pravidla pouze pro mimořádné, krizové situace, novináři se shodli na tom, že etika je pouze jedna a její pravidla platí pro všechny situace a všechna místa, kam jezdí pracovat, stejně.

8. Resumé

Ve své bakalářské práci s názvem Vztah teologie a etiky novinářské práce jsem chtěla zjistit, jakým způsobem jsou v praxi uplatňována etická pravidla, zda tato etická pravidla platí všude za všech okolností nebo jsou např. speciální etická pravidla pro práci novinářů např. ve válečných konfliktech a zda, případně nakolik, se do etických pravidel a práce novinářů prolíná víra a náboženství.

Svou práci jsem rozdělila na dvě části – teoretickou a praktickou. Informace získané v praktické části sumarizuji v závěru práce.

Na začátku teoretické části své práce uvádím definici etiky a jakou podobu měla v historii ve starověkých zemích Egyptě, Mezopotámii, Kenaánu, Izraeli a Řecku. Poté v krátkosti uvádím myslitele středověké patristiky a scholastiky (s důrazem na Augustina Aurelia a Tomáše Akvinského). Do historického přehledu jsem zařadila i vývoj etiky v novověku a různé etické teorie, se kterými se v tomto období můžeme setkat (konkrétně uvádím utilitarismus, Kanta s jeho kategorickým imperativem a existenciální přístup). Z teorií 20. století uvádím situační etiku, jejíž kořeny nalezneme v 60. letech minulého století. Protože k etice můžeme přistupovat různými způsoby, vyjmenovala jsem jak rozdělení oblastí etiky ve filozofické rovině (konkrétně deskriptivní, normativní a aplikovanou etiku a metaetiku), tak i přístupy, které popisují vztah etiky a náboženství obecně (konkrétně autonomní, heteronomní a teonomní přístup). Snažila jsem se nevynechat ani stručný nástin vývoje etiky a teologie a tuto část jsem uzavřela podkapitolou o svědomí. Před praktickou částí se věnuji etice novinářiny – zprvu legislativě (zákonům a nařízením vydaným od vzniku Československa v roce 1918 po současnost) a etickým kodexům, které upravují nejen existenci jednotlivých médií, ale i práci novinářů. Posléze se snažím vyjmenovat i základní etické principy pro práci žurnalistů, aby jejich reportáže byly objektivní a vyvážené, a úskalími, kterým by se zástupci této profese měli vyhnout (např. plagiátorství, účast na zprávě, využívání finančních nebo hmotných výhod nebo střet zájmů).

Praktická část je z celé mé práce nejrozsáhlejší. Obsahuje rozhovory s Tomáše Etzlerem, Miroslavem Karasem, Václavem Moravcem, Josefem Pazderkou, Janem Petránkem, Karlem Rožánkem, Martinem Řezníčkem, Zdeňkem Velískem a Markem Wollnerem. V úvodu každého rozhovoru uvádím základní informace o daném novináři a v příloze fotografie všech žurnalistů. V každém rozhovoru jsem jednotlivým novinářům pokládala otázky. Jakým způsobem získávají informace (včetně těch o jednotlivých náboženstvích v různých zemích, které pracovně navštěvují) a jak tyto informace ověřují na místě, kam přijeli pracovat. Ptala jsem se, jak zajišťovali objektivitu svých zpráv o jiných náboženstvích a kulturách jako „západní novináři“ a jak chránili své zdroje informací na jednotlivých místech. Jsou při své práci zásadně nezúčastnění pozorovatelé nebo co se musí stát, aby vstoupili do běhu události? Jaký je jejich vztah k náboženství a má se vůbec v jejich práci jako v práci profesionála poznat, jaký ten vztah k náboženství mají? Pomáhá jim jejich vztah k náboženství při práci? Jak vnímají českou žurnalistiku z pohledu etiky v porovnání s úrovní žurnalistiky v zahraničí? Jaká vidí úskalí o informování o jiném náboženství, jiné kultuře „západními

novináři“. Jsou nějaká specifická pravidla pro práci novináře z pohledu etiky pro nějakou určitou oblast (např. ve válečném stavu) nebo platí určitý soubor pravidel pro všechny země, všechna místa za všech okolností? V případě vedoucích redakcí jsem se zajímala o tom, jakým způsobem si vybírají kolegy do své redakce, podle čeho posuzují uchazeče o přijetí. Když učí etiku novinářiny na vysoké škole, je nějaký rozdíl mezi věřícími a nevěřícími studenty z pohledu etiky a čím se případně tento rozdíl projevuje. Informace, které mi novináři poskytli ve svých odpovědích, sumarizuji v závěru práce.

Z odpovědí vnímám jako „univerzální“ pravidla následující: Novinář by se měl před každým natáčením připravovat bez ohledu na to, jakému tématu se bude věnovat (tj. příprava platí i pro natáčení o jiné kultuře, náboženství, víře, atd.). Tato příprava má vliv i na novinářovu pověst. Podle této důvěryhodnosti a profesionality si pak jednotlivé novináře vybírají i vedoucí jednotlivých redakcí. Ve vztahu k jiným náboženstvím, víře, k tradicím a zvykům jiných kultur by měl novinář přistupovat s respektem, měl by dodržovat tradice a zvyky určité země, do které přijel, a měl by se ve svých reportážích vyvarovat hodnocení – např. „jsme lepší než oni“. Nepodařilo se mi objevit specifická etická pravidla pouze pro mimořádné, krizové situace, novináři se shodli na tom, že etika je pouze jedna a její pravidla platí pro všechny situace a všechna místa, kam jezdí pracovat, stejně.

9. Summary

In my thesis „Relation of theology and ethics of newspapering“ I wanted to find how journalists enforce ethics of newspapering in practice, if this ethical rules hold always and everywhere or is special ethical rules for work of journalist e. g. in war. And if and how much mingle belief and religion with work of journalist.

My thesis „Relation of theology and ethics of newspapering“ is divided into two parts – theoretical and practical. The knowledge gained from the practical part are then summarized in the final part of the thesis.

In the beginning of the theoretical part of the thesis I present the definition of ethics and its forms in ancient history – in Egypt, Mesopotamia, Canaan, Israel and Greece. Then I present thinkers of medieval philosophy, especially Augustinus Aurelius and Thomas of Aquin. To this historical overview I also added the development of ethics in modern periods, e.g. utilitarianism, Kant and his categorical imperative and existential approach. From 20th century theories I chose situational ethics with roots in the 60's. As we can approach ethics differently, I presented the division of ethics within philosophy (descriptive, normative and applied ethics and also metaethics) and also approaches describing relations of ethics and religion generally (autonomous, heteronomous and theonomous approach). I also shortly outlined the evolution of ethics and theology and finished this chapter with a part about conscience).

Before I start with the practical part of the thesis I describe some aspects of journalistic ethics – legislation (all laws issued since establishment of Czechoslovakia in 1918) and also codes of ethics that set up not only existence of particular media, but also work of journalists. Then I also try to specify the basic ethical principles for journalistic work, that are necessary for its objectivity and balance, and difficulties that the journalist should avoid (e.g. plagiarism, tangible benefits or conflict of interests).

The practical part is the most comprehensive part of the thesis. It contains interviews with Tomáš Etzler, Miroslav Karas, Václav Moravec, Josef Pazderka, Jan Petránek, Karel Rožánek, Martin Řezníček, Zdeněk Velíšek and Marek Wollner. In the introduction to each interview I present basic information about the particular journalist and in the attachment also their pictures. In the interviews the journalists were asked these questions: How they get the informations (including informations about religion in countries they visit within their work) and how they validate these informations in the place of their work. I asked how they – as „western journalists“ – ensured objectivity of their reports on different religions and cultures and how they protected their contacts in particular places. Are they fundamentally uninvolved observers during their work and what should happen that they could enter the event? What is their relation towards religion and should it be seen in their professional work? Does their relation towards religion help them in their work? How they understand Czech journalism and its ethic principles when compared to journalism and its principles abroad? Which difficulties they

may see in bringing news about different religion or culture from their „western journalist“ point? Are there some specific rules for journalistic work within some particular area (e.g. war in that particular country) or is there some universal code of ethics for all countries, all places in all circumstances? When I made interview with chief editors I asked how they choose new colleagues to their teams, how they review the candidates. I also asked when they lecture the journalistic ethics in the universities whether they notice some difference between believers and non-believers among their students and how this difference shows.

These interviews show: journalist must be preparing for his work always and for every theme (including recording about other culture, religion, believe etc.). When journalist shooting with anywhere from other culture, religion must work with respect, must observe traditions and customs of country in which he works. I have not found special special ethical rules for work of journalist e. g. in war.

Seznam literatury

Primární literatura

- BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. 448 s. ISBN 978-80-247-3028-8.
- BERÁNEK, J. – HEKERLOVÁ, S. *10 let v českých médiích*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 142 s. ISBN 80-7178-925-9.
- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*. 8. vyd., 1. oprav. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2001. 1814 s., 17 barev. map na příl. ISBN 80-85810-29-8.
- BLÁHA, Inocenc Arnošt. *Ethika jako věda : úvod do dějin a teorie mravnosti*. Brno: Atlantis, 1991. 102 s. ISBN 80-7108-023-3.
- DOBIÁŠ, F. M. *Úvod do theologické etiky*. Praha: Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 1943. 21 s.
- DeFLEUR, M. - BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S. (1996): *Teorie masové komunikace*. Praha: Karolinum.
- GLUCHMAN, Vasil. (ed.) *Dejiny etiky I. Starovek až začiatok novoveku. I. vyd.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003, 322 s. ISBN 80-8068-180-5.
- HELLER, Jan. *Starověká náboženství. Náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu*. Neratovice: VERBUM Publishing s. r. o., 2010. s. 87. ISBN 978-80-903920-2-1.
- KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995. 247 s. ISBN 80-7179-028-1.
- KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií v datech: rozhlas, televize, mediální právo*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. 461 s. ISBN 80-246-0632-1.
- KUNCZIK, Michael. *Základy masové komunikace*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. 307 s. ISBN 80-7184-134-X.
- McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 1999. 448 s. ISBN 80-7178-714-0.
- MORAVEC, Václav. *Novinářské kodexy v dějinách Evropy i v její současnosti s důrazem na střední Evropu*. Novinářská etika v meniacom sa svete. Bratislava: Slovenský syndikát novinárov, 2010.
- NEČAS, Luboš. *Známé Tváře bez svatozáře aneb Náš život nejen s Českou televizí*. 1. vyd. Praha: Edice České televize, 2007. 186 s. ISBN 978-80-85005-94-3.
- NEWMAN, Ja'akov - SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. 1. vyd., dotisk. Praha: Sefer, 2004. 285 s. ISBN 80-900895-3-4.
- POSPÍŠIL, C. V. *Dokumenty mezinárodní theologické komise věnované morální teologii a etice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. 155 s. ISBN 978-80-7195-468-2.
- REMIŠOVÁ, Anna. *Etika médií*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2010. 310 s. ISBN 978-80-8101-376-8.

- RICKEN, Friedo. *Obecná etika*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1995. 165 s.
- ŠINDELÁŘOVÁ, B., Dart Center for Journalists and Trauma, psychologické pracoviště MV ČR. *Novináři a neštěstí*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2006. 56 s. ISBN 80-7312-039-9.
- THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 168 s. ISBN 80-7178-806-6.

Závěrečné práce

- ČERNÁ, Zuzana. *Etika práce se synchronem v televizním zpravodajství a publicistice*. Praha, 2011. 77 s. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra žurnalistiky. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Martin Lokšík.
- GAUDLOVÁ, Lucie. *Etické aspekty využití odposlechu a skryté kamery v televizním zpravodajství a publicistice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, 2010. 59 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Martin Lokšík.
- HEMEROVÁ-HÁJKOVÁ, Kateřina. *Etické principy v informační činnosti*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví, 2004. 106 s. Diplomová práce. Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Marie Königová, CSc.
- CHVÁTALOVÁ, Kateřina. *Novinářská etika moderátora televizní nebo rozhlasové diskuse ve veřejnoprávních médiích*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, 2008. 80 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Václav Moravec.
- KNAPP, Radim. *Komparace produkčních a editoriačních směrnic BBC před a pošetření komise Lorda Huttona*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, 2008. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Václav Moravec.
- KOTALOVÁ, Zdenka. *Jan Petránek – rozhlasový publicista*. Praha: Univerzita Karlova, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Fakulta žurnalistiky, 2010. 41 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Maršík, CSc.
- KŘÍŽOVÁ, Vendula. *Zdroje a jejich novináři. Problematika diverzity zdrojů v kontextu sociologie zpravodajství*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, 2010. 108 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Tomáš Trampota, Ph.D.
- MALÁ, Kateřina. *Motivy autoregulace českých novinářů při rutinním profesním rozhodování*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií, 2008. 132 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Tomáš Trampota, Ph. D.
- MUSILOVÁ, Jana. *Etický kodex: ideál – realita*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra žurnalistiky, 2009. 99 s. Vedoucí bakalářské práce Dr. Vladimír Šiler.
- REINISCHOVÁ, Kateřina. *Základní etické principy českých a francouzských médií*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra žurnalistiky, 2009. 64 s. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Barbora Osvaldová.

Etické kodexy

Etický kodex novináře, Syndikát novinářů ČR, 18. 6. 1998.

Etický kodex časopisu Týden, Týden, 5. 10. 1998.

Etický kodex deníku Hospodářské noviny, HN, leden 2002.

Etický kodex deníku MF Dnes, MAFRA, 18. 3. 2002.

Kodex České televize, Česká televize, 2. 7. 2003.

Statut České televize, Česká televize, 11. 4. 2012.

Statut Komise pro etiku při Syndikátu novinářů ČR, 1998.

Elektronické zdroje

- G plus G. *Jaromír Štětina*. [online]. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.gplusg.cz/?path=autori/jaromir-stetina>>.
- BBC. *Tomáš Etzler*. [online]. Poslední aktualizace 31. 3. 2004 v 15:41 SEČ. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.bbc.co.uk/czech/interview/story/2004/03/040402_etzler.shtml>.
- BBC. *Moderátor BBC získal novinářské ocenění*. [online]. Poslední aktualizace 29. 10. 2003 v 8:54 SEČ. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2003/10/031029_krepelka_pckg.shtml>.
- ČT24. *Řád Vavřínu dostalo 26 lidí, včetně Václava Moravce*. [online]. Poslední aktualizace 12. 3. 2012 v 21:07. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/167962-rad-vavrinu-dostalo-26-lidi-vcetne-vaclava-moravce>>.
- Dot, ono. *Reportéři ČT získali Novinářskou cenu za kauzu Diag Human*. [online]. Poslední aktualizace 14. 4. 2011 v 19:58. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/media-it/121132-reporteri-ct-ziskali-novinarskou-cenu-za-kauzu-diag-human>>.
- *Etický kodex novináře*. [online]. 1999. [citováno 17. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <http://syndikat-novinaru.cz/index.php?web=1&main=5&sub=36&main_tit=Etika&sub_tit=Eticky_kodex>.
- JP, Právo. *Česká televize mění zahraniční zpravodaje*. [online]. Poslední aktualizace 3. 8. 2012 v 17:29 SEČ. [citováno 21. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/kultura/274982-ceska-televize-meni-zahranicni-zpravodaje.html>>.
- Krupička, M. – Křížová, D. *Historie rozhlasu v kostce*. [online]. [citováno 30. 5. 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/rozhlasovahistorie/historie/_zprava/682506>.

- Moravec, Václav. *Proměny právní regulace rozhlasového vysílatele veřejné služby v ČR v letech 1991-2002*. [online]. 2003. [citováno 5. 11. 2010]. Dostupné z WWW: <veda.fsv.cuni.cz/doc/moravec.doc>.
- *Novinářská cena 2012 má své vítěze a vítězky*. [online]. Poslední aktualizace 24. 4. 2012. [citováno 21. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.novinarskacena.cz/aktuality/novinarska-cena-2012-ma-sve-viteze-a-vitezky/>>.
- Sen. *Jihlava začíná a již oceňuje*. [online]. Poslední aktualizace 23. 10. 2012 v 20:30. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/200668-ji-hlava-zacina-a-jiz-ocenuje>>.
- *Statut ČT*. [online]. Poslední aktualizace 11. 4. 2012. [citováno 17. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/statut-ct/>>.
- *Václav Moravec*. [online]. Poslední aktualizace 9. 10. 2012 v 14:52. [citováno 10. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1clav_Moravec>.
- *Základní informace o České televizi*. [online]. [citováno 15. 6. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/zakladni-informace-o-ct/>>.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Tomáš Etlzer (fotografie)

Příloha č. 2: PhDr. Miroslav Karas (fotografie)

Příloha č. 3: PhDr. Václav Moravec (fotografie)

Příloha č. 4: Josef Pazderka (fotografie)

Příloha č. 5: Jan Petránek (fotografie)

Příloha č. 6: Karel Rožánek (fotografie)

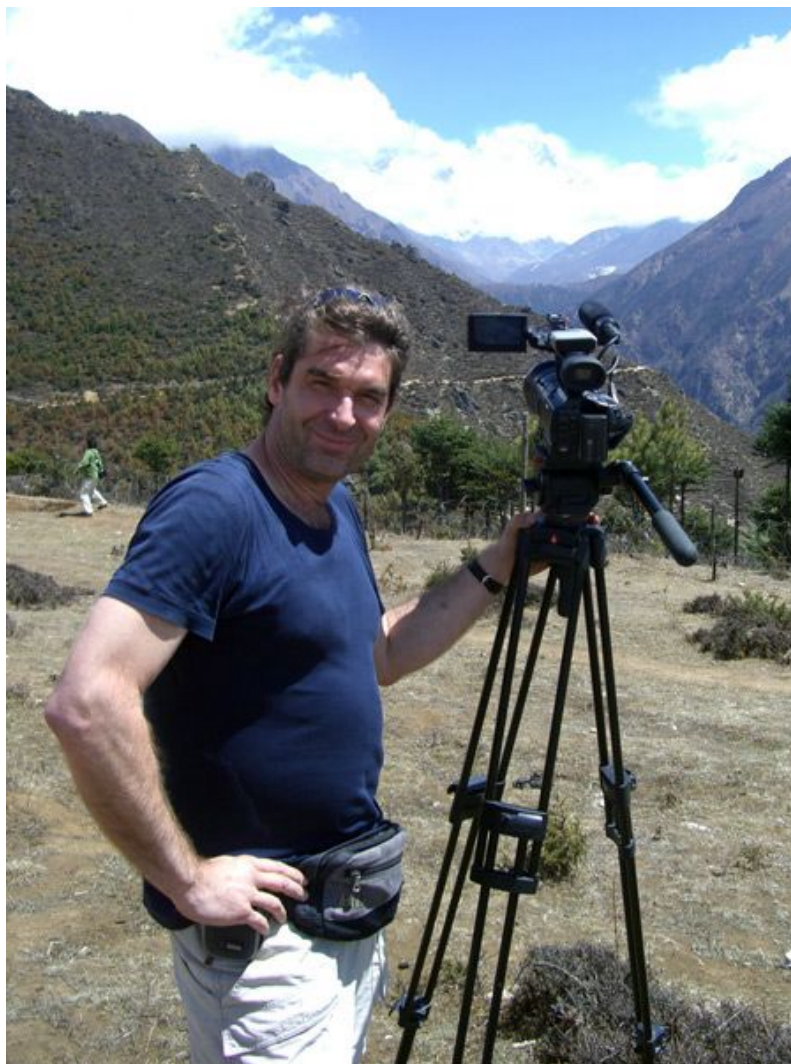
Příloha č. 7: Martin Řezníček (fotografie)

Příloha č. 8: Zdeněk Velíšek (fotografie)

Příloha č. 9: Marek Wollner (fotografie)

Přílohy

Příloha č. 1: Tomáš Etzler (fotografie)

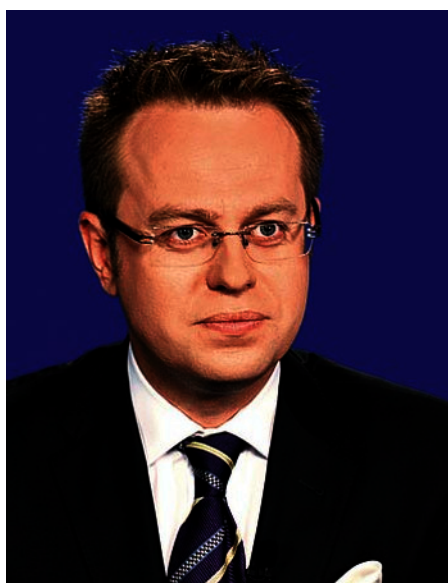
Zdroj: Archiv ČT

Příloha č. 2: PhDr. Miroslav Karas (fotografie)

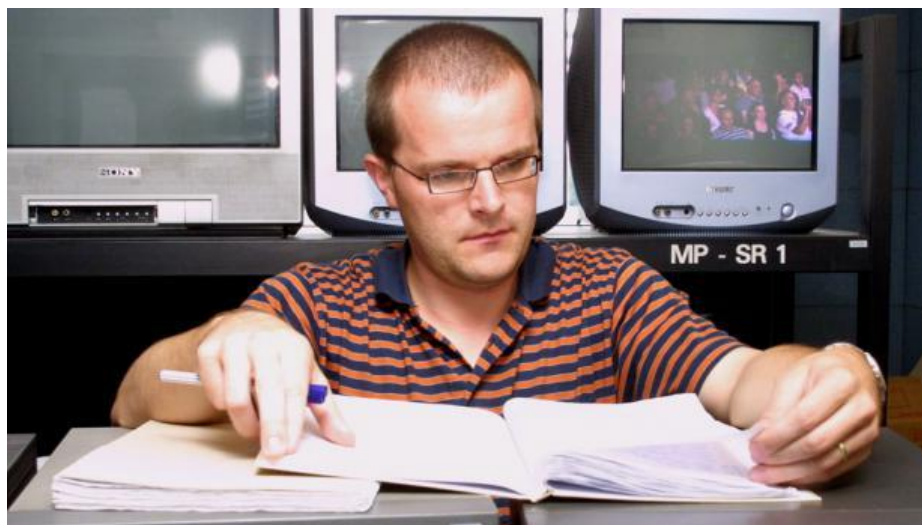
Zdroj: Archiv ČT

Příloha č. 3: PhDr. Václav Moravec (fotografie)

Zdroj: Archiv ČT

Příloha č. 4: Josef Pazderka (fotografie)

Zdroj: Archiv ČT

Příloha č. 5: Jan Petránek (fotografie)

Zdroj: Archiv ČT

Příloha č. 6: Karel Rožánek (fotografie)

Zdroj: Archiv ČT

Příloha č. 7: Martin Řezníček (fotografie)

Zdroj: Archiv ČT

Příloha č. 8: Zdeněk Velíšek (fotografie)

Zdroj: Archiv ČT

Příloha č. 9: Marek Wollner (fotografie)

Zdroj: Archiv ČT